

Марія Чумарна
Наталія Пастушенко

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ПІДРУЧНИК ДЛЯ 5 КЛАСУ
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН
2024

УДК 821.161.2(075.3)

Ч-90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 р. № 140)

Від народу Японії

Цей підручник видано за підтримки Уряду Японії.
Тлумачення та висновки в цьому Підручнику є позицією авторів
і не обов'язково відображають політику чи погляди Уряду Японії.

Підручник створено за Модельною навчальною програмою
«Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори: Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.).

Чумарна М. І.

Ч-90 Українська література : підручник для 5 кл. закладів
загальн. середн. освіти / М. І. Чумарна, Н. М. Пастушенко. —
Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2024. — 200 с. : іл.

ISBN 978-966-10-6678-5

Зміст підручника відповідає Державному стандарту загальної
середньої освіти та Модельній навчальній програмі «Українська
література. 5–6 класи» (автори Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.).
Для учнів та учениць 5 класу.

УДК 811.161.2(075.3)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Завантажуйте безкоштовний інтерактивний додаток,
використовуючи детальну інструкцію, за посиланням:

<https://edodatok.com/6678-5/>

ISBN 978-966-10-6678-5

© М. І. Чумарна, Н. М. Пастушенко, 2022
© Навчальна книга — Богдан, виключна
ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Розмірковуємо
над прочитаним

Теорія літератури

Працюємо в групі

Розвиваємо творчість

Електронний додаток
для допитливих

Збагачуємо мовлення

МИ ЗНОВУ В ОСІНЬ УВІЙШЛИ

Ми знову в осінь увійшли, як в казку,
Бо казка завжди вміє чарувати,
Розгадки таємничі дарувати
І для життя щасливого підказку.
Ми знову стрілись з друзями у школі —
Від вражень літа засвітився клас!
Як добре нам у друзів щирих колі!
І загадковий світ дивує знову нас!

ПРОМІНЧИКИ СЛОВА

З чого починається твій день?

Мама вранці лагідно будить тебе: «Сонечко моє, прокидайся!» — і від цих слів тебе огортає хвиля тепла і ніжності. Як від сонечка, що світить у вікно. Як від маминої усмішки, схожої на сонячні промінчики...

І ти радісно кажеш мамі: «Я люблю тебе, мамусю!»

І серце мами аж дзвенить від щастя...

Навіть не згадуймо слова, якими, прокинувшись, могли би погасити сонечко в маминому серці...

Словом творився світ — і першими серед народжених слів були...

Спробуй назвати слова, які, на твою думку, були вимовлені першими. Бо саме з них почав народжуватись світ...

Заведи собі словничок цілющих слів. Найважливіших — саме для тебе. І записуй своїми словами, як ти розумієш їхнє значення. Ці слова, до яких ти доторкнешся на папері ручкою, почуттями і думками, запам'ятаються надовго. Може, навіть на все життя...

Одна дівчинка, твоя ровесниця, записала у своєму словничку: «Мама — це промінчик Бога у моєму житті...». Тепер вона вже доросла, навіть стала мамою — і огортає свою дитину великою любов'ю, пам'ятаючи, що вона — «промінчик Бога» для своєї дитини...

«Якби ти знав, як много важить слово...», — казав Іван Франко. Слово — промінчик Бога між людьми. То в чому його сила?

Чи може слово засвічувати у серці людини любов? Радість? Захоплення? Вдячність? Чи можна словом заспокоїти того, хто у тривозі? Чи можна розвеселити засмученого друга? Чи можна щирим словом порадити, допомогти комусь у біді? А тому, хто сумнівається у власній силі, хто не довіряє власному вмінню чи таланту, чи можна додати сили і відваги простими словами? Мабуть, на усі ці питання ти відповіси: «Так, звичайно».

Якими ж мають бути ці слова? Назвемо їх життєтворчими. Такими, які тобі хотілося б чути щодня від батьків, друзів, учителів у школі, з якими твоє життя стало б цікавішим і веселішим.

Пригадай і спробуй викреслити зі свого життя слова близьких людей, які завдали тобі смутку, образили, погасили віру у свої сили.

Кажуть, що рана від удару мечем загоїться швидко, а від удару словом — болітиме найдовше; що сказані другом образливі слова треба записувати на піску, а слова любові та вдячності — на камені. А ти запиши у своє серце слова миру і любові, бо це — наймогутніша сила, яка нічим не зітреться...

Усе, що особливо важливо для тебе, ти можеш виразити словами. Те, чого ми бажаємо, що для нас важливо, називається цінностями. В такому значенні може виступати як річ, так і стосунки між людьми. Існують біологічні (здоров'я, сила), економічні (право), естетичні (краса), моральні (чесноти) та інші цінності. Наші цінності впливають на наші вчинки, нашу діяльність, проявляються у наших судженнях. Однак не завжди те, що є цінним для однієї людини, цінує усе суспільство.

Невичерпним джерелом для нашого уявлення про цінності є література і фольклор. Усна народна творчість, зокрема, — це важливе джерело інформації про моральні та духовні цінності українського народу.

Марія Іваненко

Усна народна творчість, або фольклор — це результат колективної творчості народу: міфи, обряди та звичаї, музика, ігри, пісні, казки, перекази, легенди, прислів'я і приказки, притчі та ін. Із фольклорних творів ми дізнаємося про життя народу, його культуру, побут, традиції, вірування, уявлення про світ і мрії про майбутнє, про світ цінностей. Твори усної народної творчості дають нам інформацію про те, що мало значення для людини та суспільства, заради чого вона витрачала свої сили, час і здоров'я, заради чого вона жила.

1. Прочитай рядки з поезії І.Франка про силу слова. Що ти можеш відповісти поетові? Як ти вважаєш, у чому життєтворча та руйнівна сила слова? Можливо, ти знаєш якусь життєву історію, у якій проявилася сила слова? Розкажи її.

Якби ти знав, як багато важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав оце!..

Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згїрднее слівце,
Як чисті душі кривдить, і поганить,
І троїть на весь вік, — якби ти знав оце!

2. Як ти розумієш висловлювання: «Рана від удару мечем загоїться швидко, а від удару словом — болітиме найдовше»; «Сказані другом образливі слова треба записувати на піску, а слова любові і вдячності — на камені»?
3. Чи є такі слова, які можуть уже сьогодні змінити світ на краще? Запиши їх у свій словничок.
4. Чому, на твою думку, треба вивчати і берегти усну народну творчість?
5. Що таке — цінності? Як ти це розумієш? Що ти цінуєш у людях? Що, на твою думку, зробить тебе щасливим (якісь матеріальні блага, стосунки з людьми, відповідне ставлення до тебе тощо)?
6. Чи всі діти виховуються рідними матерями, які дали їм життя?
7. Від кого ще із близьких людей, що виховують дитину, вона отримує любов, ласку і тепло?

Цінність — будь-яке матеріальне або ідеальне (нематеріальне) явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе. Розрізняють три групи цінностей: *істинне*, *добре* і *красиве*, які пов'язані з трьома сферами: пізнавальною, діяльнісною і чуттєво-емоційною. Істина, краса і добро утворюють єдність подібно до єдності в людині розуму, серця і волі.

1

ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ І СВІТУ

Як ти вважаєш, навіщо люди створювали нереальні історії (міфи, казки, легенди) і передавали їх із покоління у покоління? Чи в наш час зостаються важливими ті знання, які так дбайливо «загорнуті» в казкові розповіді?

ЯЙЦЕ — ЧИ ДЕРЕВО?

Якщо хтось із наших сучасників вважає, що десять чи двадцять тисяч років тому люди були схожими на мавп і лазили по деревах, то дуже помиляється. Бо саме на такій глибині часу, як виявляє нині наука, творилися міфи, казки, легенди про таємниці створення світу і людини. І люди, задивляючись у небо, вміли «читати» таємничі «книги» Всесвіту. Навіть не літаючи в космічних кораблях на інші планети.

А може, вони таки літали?

І знали щось дуже важливе, аби вміти жити за законами цього Всесвіту. Наприклад, що Всесвіт схожий на велетенське дерево, а наша планета Земля — на велетенське яйце.

Якщо ти любиш пізнавати світ і шукати відповіді на різні загадки життя — то знайомство із давніми міфами й казками захопить тебе не менше, ніж сучасна фантастика. Бо вони розповідають про найважливіше:

- ◆ Хто створив світ.
- ◆ На що схожий наш Всесвіт.
- ◆ За якими законами живуть усі створіння.
- ◆ Чому світ поділений на Світло і Темряву, на день і ніч, на життя і смерть.
- ◆ Чому у світі панують водночас Правда і Кривда, Добро і Зло.
- ◆ Як жити, які цінності обирати, аби бути щасливим / щасливою.

І ще багато-багато інших загадок і відгадок ховають у собі усні оповіді, що подолали шлях до наших сучасників у тисячі літ.

Чим різняться казки і міфи? Майже нічим, окрім хіба того, що у міфах і деяких казках йдеться про таємниці творення світу. Все незоре море українських казок знайомить нас із дуже багатьма різноманітними сюжетами, які зароджувались у різний час і розповідали уже про життя земних людей.

А наша тема — таємниці зародження світу і людини. Про це з цікавістю слухали діти на всіх континентах світу: в Америці, Австралії, Африці, Європі та Китаї. Сюжети давніх міфів і казок дивовижно схожі: були Володарі Неба, які думками (чи «радонькою» — як співається в українських колядках) вирішили створити Світ.

Фото космосу з телескопа «Габбл»

Яким був цей Світ? У міфах розповідається про велетенського Птаха, що зніс золоте яйце, або про велетенське дерево, на якому він звив гніздо, щоби правити світом.

Прочитай українські міфи про створення світу. В них — багато загадок і прихованої мудрості.

Міф — розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили, які брали участь у створенні світу. У давні часи міфи створювали цілісне уявлення про світ, в якому не розділяється реальне і фантастичне. Міфами пояснювали появу різноманітних природних явищ. Так, наприклад, космогонічні міфи розповідають про походження світу, про те, як він влаштований; астральні — про походження небесних світил: Сонця, Місяця, зірок, сузір'їв; героїчні — про діяння героїв, їхні подвиги задля блага людей. Міфи були основою для пояснення ритуалів, обрядів, розповідали про появу людини.

Казка — це розповідь про правдоподібні та фантастичні події. Фантастичними можуть бути люди, рослини, тварини, предмети. Казка має просту будову: зачин, основна частина і кінцівка. У казках нема розгорнутих описів природи і побуту, обов'язково є дві групи дійових осіб (персонажів) — добрі й злі. У казках добро завжди перемагає зло. Казки пробуджують нашу уяву, фантазію, навчають, як треба і як не треба чинити, як довіряти своїй силі та долі.

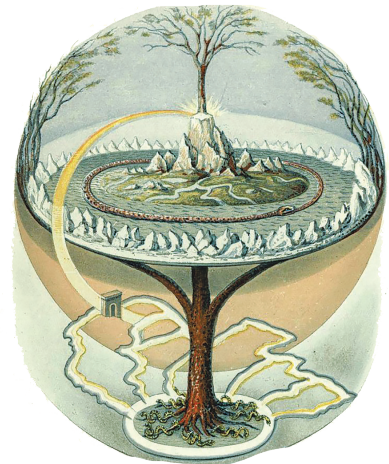
ДЕРЕВО ЖИТТЯ

Давньоукраїнський міф про створення світу

Із самого початку світу було лише велике Нащадо — безмежний морок і пільма, в яких невидимо перебували всі початки і зародки. Колись у цей могутній зародок Буття прилетіло з Вічності у Вічність всевидяче Око. Воно існувало завжди, споконвіку, як і велике Нащадо.

*Світове Дерево на
українському рушнику*

*Образ Світового Дерева
(Скандинавія)*

Всевидяче Око пронизало своїм могутнім променем бездонне і темне Нащадо — і раптом пустило сльозу. З тієї кришталевої чистоти народився птах на ім'я Сокіл — посланець Божий. Його священний Дух осяяв темряву, аби засіяти у ній Свідомість та Буття.

Зарокотало Нащадо, завирувала п'ятьма і могутньою лавиною закрутилася довкола Первоптаха, аби поглинути його. Розправивши своє сяюче пір'я, Сокіл кинувся у бій. Він літав над Оком, творячи у темряві сяючі кола Буття і Свідомості. Не одну сотню тисяч літ кружляв він у темряві, пронизуючи своїм сяйвом п'ятьму і творячи золоті райдужні кола нового простору, що уже переставав бути нічим.

Тоді Первоптах Сокіл зніс золоте яйце і кинув його у створений простір. З того яйця народився Благом подарований Вирій-Рай, посеред якого стало рости Дерево Життя.

*Зображення зірки
Алатар на українському
вишиваному рушнику*

Змахнув крилами Сокіл-Род, злетів на золотий вершечок Дерева і став мостити собі золоте гніздо. Змостивши його, став творити довкола себе світ.

Росло-розросталося Дерево Життя. Під цим могутнім Прадубом постав вічноживий камінь Алатар, на котрому запалав живий вогонь. Усі боги, що народилися разом зі світом, стали приходити до цього вогню і молитися за світ.

А під священним каменем заховане безсмертя людської Душі, котра стала найкращим творінням у новонародженому світі.

СОКІЛ-РОД

Український міф

Був Сокіл-Род, і задумав він створити світ. І зніс він два яйця: біле й чорне. Впали вони в озеро Живої Води — й народилися з них Білий Лебідь і Чорний Лебідь. Попливли вони назустріч один одному й стали люто битися. Бо темрява і світло завжди протистоять одне одному.

Тоді з вершини Дерева Життя гукнув Сокіл: «Зупиніться!» І лебеді перестали битися. І сказав Сокіл: «Я даю вам Слово і Розум. Вийдіть із води й станьте обабіч мого Дерева». Вийшли лебеді з води й одразу перетворилися на людиноподібних велетнів. У одного шкіра була біла, волосся — русяве, очі — блакитні, у другого все було чорне — і шкіра, і волосся, і очі.

І сказав Сокіл їм: «Зірвіть з Дерева по яблуку та з'їжте». З'їли велетні по молодильному яблуку й відчули в собі силу неймовірну. І сказав їм Сокіл: «Тепер ви — невмирущі боги». І вклонилися йому велетні. І сказав Сокіл білошкірому: «Ти — Білобог. Володар Світла». А чорношкірому сказав: «Ти — Чорнобог. Володар ночі й п'тьми та всього, що створиш у ній».

І сказав він обом: «Ви — Добро і Зло. Краса і Потворність. І ви будете вічно. Бо ви є Життя. І люди не зможуть пізнати, що є добро, не пізнавши злого. Не пізнають краси, не побачивши потворності. Але тільки їхні серця та душі обиратимуть, на чиєму боці їм жити і діяти — на боці світла чи на боці п'тьми».

*Фото космосу
з телескопа «Габл»*

*Зображення Сокола-Рода
із зіркою Алатар
та світобудовною «церковцею»
на українському тканому рушнику*

Підказки Вікі-Всезнайка

Чи доводилось тобі спостерігати за тим, як проростають рослини із зернятка? Спершу вони випускають два листочки, а потім посередині з'являється третій. Тому найпростіше зображення Дерева Світу — це маленьке деревце з трьома росточками (трійця). Таке зображення знаходять на всіх континентах нашої планети. А в Латинській Америці, в країні Перу, де височіють одні з найвищих гір світу — Анди, на скелі на березі океану хтось колись дуже давно вирізьбив гігантське зображення трійці. Побачити його можна тільки з літака. Загадкою для вчених залишається не лише саме зображення, яке тисячі літ не змивається вітрами і зливами. У них виникає те саме запитання, яке поставиш собі ти: хто і для кого вите-сав цей символ?

Чим схожі між собою ці три зображення? Спробуй створити свій образ Світового Дерева.

1. Назви персонажів міфу про створення світу. Яка роль кожного з них?
2. Чому, на твою думку, Сокіл народився зі сльози? Що це за сльоза? Що давало сили Соколові тисячі літ виношувати своє сяюче яйце посеред п'їтьми і мороку?
3. Пригадай казки «Курочка ряба» та «Яйце-райце». Чим нагадують вони міф про Сокола-Рода? Чи можна назвати нашу планету «золотим яйцем»? А Сонце?
4. Чи доводилось тобі бачити зображення всевидячого ока і де саме? Що воно символізує? (Розпитай або пошукай відповідь в авторитетних джерелах.)
5. Наскільки вдало фото космосу з телескопа «Габбл» ілюструє міф про створення світу? Розглянь інші ілюстрації до міфів. Що на них зображено? Спробуй пояснити символіку зображень. Добери або намалюй власні ілюстрації до міфу.
6. Що в обох міфах є символом зародження життя? Що символізує яблуко? В яких казках чи міфах, прочитаних тобою, є символ яблука?
7. Навіщо Сокіл створив Білобога та Чорнобога? Яке призначення він визначив кожному з них? Чи міг би існувати світ, якби в ньому було лише світло або лише темрява?
8. Як ти розумієш слова Сокола про те, що «люди не зможуть пізнати, що є добро, не пізнавши злого»? Від чого, на твою думку, залежить вибір людини між добром і злом?
9. У міфі «Сокіл-Род» згадується Жива Вода. Можливо, тобі доводилось читати казки, у яких згадується про живу і мертву воду. Розкажи про це. Поміркуй про реальну цілющу силу води. Чому, на твою думку, люди охрещуються водою? В чому лікувальна та молодильна сила води для людини і для всієї природи?

Аналізуємо, узагальнюємо. Дерево Життя або Дерево Роду, Світове Дерево — це один з найулюбленіших і найпоширеніших символів українського традиційного мистецтва. З давніх-давен його зображують на рушниках і килимах, на витинанках і в різьбі, у вишивці й на кераміці, в церковних і хатніх розписах. Використовуючи друковані та інтернет-джерела, підготуйте презентацію-розповідь про цей символ.

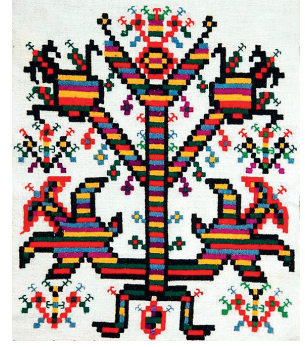

Прочитай загадку про час. Спробуй зобразити її малюнком. Надпиши, що, на твою думку, означає кожен зображений елемент. Що спільного між цією загадкою і міфами про створення світу?

Загадка

Дуб-довговік

Дуб-дуб-довговік,
На ньому дванадцять гіллів,
На кожній гілці по чотири гнізда,
А у кожному гнізді по сім яець,
І кожному ім'я є.

*Зображення
Світового Дерева
на українському
рушнику*

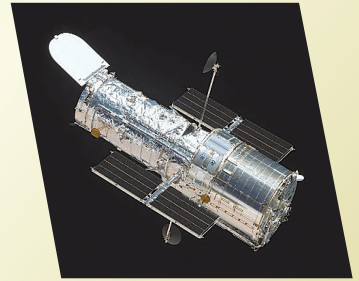

Створення світу (уривок
із х/ф «Ной», 2014.
Режисер Д. Аронофскі).

Підказки Вікі-Всезнайка

І як тобі фото телескопа «Габбл»? Якщо ти ще не знайомий із цим космічним мандрівником, то матимеш нагоду здійснити разом із ним просто фантастичну подорож космічними просторами. Цей унікальний телескоп літає по навколоземній орбіті ще з 1990 року. Він — майже ровесник нашої держави. І вчені вважають, що його вік — приблизно 50 років. Фотографії з телескопа розкрили людям очі на дуже барвистий Всесвіт. Можливо, ти знайдеш у них розгадки стародавніх міфів?

*Фото телескопа
«Габбл» із космічного
корабля «Атлантіс».
2009 р.*

Фото телескопа «Габбл».

Розглянь картину Сергія Васильківського. Що на ній зображено? Як ти гадаєш, сонце для світу є тим самим, що і правда? Яким видається життя вночі, без сонця? Які барви життя засвічує нам сонце?

Сергій Васильківський. Захід сонця

ХТО ВОНА — ПРАВДА?

Її ніхто не бачить, але без неї світ перестав би існувати. Кажуть мудрі люди, що з Правдою ніколи не можна розминатись, бо хто хоч раз забув про неї, загубив до неї стежку — той уже ніколи не зможе повернути у своє життя її світло.

У Правди є «тінь», котру називають Кривдою, або Брехнею. Із Кривдою та Брехнею життя втрачає світло. Але як би ми тоді пізнали силу Правди, якби не доводилось поборювати Кривду і Брехню?

Вони — як ніч і день, як світло і темрява...

Казки навчають нас головної мудрості: кожна людська дія, вчинок мають свої наслідки. В народі кажуть: «Що посієш — те й пожнеш».

Прочитай подані казки, що мають глибокий зміст. Поміркуй, а що будеш обирати у своєму житті ти.

Пригадай епізод зі свого життя, коли тобі доводилося робити вибір. Чи був/була ти задоволений/задоволена наслідками? Що ти думаєш про відповідальність людини за свій вибір? Що важливіше: бути правдивим перед собою чи керуватися підказками про власну вигоду? Чи завжди вигода і корисливість роблять нас щасливими?

НАЗВАНИЙ БАТЬКО

Народна казка

Зосталися троє братів сиротами — ні батька, ні неньки. І вдома нема нічого — ні хазяйства, ні хати. Ото й пішли вони всі втрьох найматися. Аж іде дід старий-старий, борода біла.

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть:

— Найматися.

— Хіба у вас свого хазяйства нема?

— Нема, — кажуть. — Якби до доброго чоловіка в найми попасти, то ми б йому по правді робили, по щирості слухалися і за рідного батька його мали б.

Тоді дід і каже:

— Добре! Коли так, то будьте ви мені за синів, а я буду вашим батьком. Слухайтеся мене, то я з вас людей пороблю, навчу, як жити, з правдою не розминаючись.

Згодилися вони та й пішли з тим дідом. Ідуть темними лісами, широкими полями. Ідуть та й ідуть, коли бачать, аж стоїть така хатка чепурна, біленька у вишневому садку, квітками обсаджена. Вибігає з хатки дівчина, така гарна, як та квіточка. Глянув на неї старший брат та й каже:

— Коли б мені цю дівчину посватати, та ще щоб були в мене воли та корови!

А дід-батько й каже:

— Добре, ходім сватати! Буде тобі дівчина, будуть у тебе воли й корови. Живи щасливо, та тільки про правду не забувай!

Ото вони й пішли сватати ту дівчину. Висватали її, відгуляли весілля. Вже старший брат хазяїном став і в тій хаті жити зостався.

Ідуть вони далі — вже втрьох. Коли знову стоїть хата гарна, а коло неї млин і ставочок, і дівчина гарна щось робить коло хати — така працювита. То підстарший брат тільки глянув та й каже:

— Коли б мені ту дівчину за себе взяти та ще щоб млин і ставочок мені, то я б у млині сидів та й хліб мав би, поки мого й віку.

А дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде!

Зараз вони пішли в ту хату, посватали дівчину, уже підстарший брат до тієї дівчини в прийоми пристає. Відгуляли весілля. Тоді й каже дід-батько:

— Ну, синку, тепер живи щасливо, та гляди, про правду не забувай!

Та й пішли собі вже вдвох: дід-батько та найменший син. Ідуть, коли бачать — хатка вбога стоїть, і дівчина виходить з хати, гарна дуже, як зірочка ясна, а вбога така, що лата на латі. То найменший брат і каже:

— Коли б мені з цією дівчиною одружитись, то робили б ми, і хліб у нас був би, не забували б ми і про вбогих людей: і самі їли, і людей наділяли б.

То дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде. Гляди ж тільки, правди не забувай!

Оженив і цього сина та й пішов собі по світах.

А три брати живуть. Старший брат так забагатів, що вже будинки собі помуровував, червінці складає та тільки про те

й думає, як би йому тих червінців найбільше постягати. А щоб убогому чоловікові допомогти, то того й не нагадує — дуже скупий був. Підстарший брат теж забагатів. Стали за нього наймити робити, а сам він тільки лежить, їсть, п'є та порядок дає. Найменший так собі живе: коли що вдома є, то й з людьми поділиться.

Ото пішов дід-батько по світах. А тоді вертається — подивитися, як то його сини живуть та чи з правдою не розминаються. Приходить до найстаршого, вбравшись старцем убогим. Той ходить по двору. Він кланяється, каже:

— Якби ваша ласка подати мені милостиню!

А той на те:

— Ге, ти ще не дуже старий, можеш і сам на хліб заробити. Бо я й сам недавно на ноги зіп'явся.

А в самого добра, що страх: будинки муровані, стоги, стодоли, худоби повно, комори зі збіжжям, гроші... А милостині не дав!

Пішов той дід. Відійшов так, може, з версту, став, озирнувся на ту господу та на те добро — і все воно запалало.

Подався він тоді до підстаршого брата. Приходить, а в того і млинок, і ставок, і хазяйство гарне. І сам він у млині сидить. От дід уклонився низенько та й каже:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трохи борошна: я вбогий чоловік, не маю чого з'їсти.

— Шкода, — відповідає той, — я ще й собі не намолов. Багато вас тут таких валандається!

Пішов дід. Відійшов трохи, озирнувся — так і охопило той млин полум'ям.

Приходить він до третього брата. А той живе вбого, хатка невелика, зате чистенька. Дід за час подорожі зробився такий обшарпаний, обідраний.

— Дайте, — просить, — хоч шматочок хліба!

То той чоловік і каже:

— Ідіть, дідусю, в хату — там вас нагодують і з собою дадуть.

Заходить дід у хату. Жінка як глянула на нього, що він такий обідраний, пожаліла його, пішла в комору, принесла

штани, сорочку та й дала йому. Одягнув він. Та коли одягався, вона побачила, що має той на грудях рану велику, таку страшну!..

Всадовили вони діда за стіл, нагодували, напоїли. А тоді чоловік і питається:

— Скажіть мені, дідусю, з чого це у вас рана на грудях?

— А це, — каже, — така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде. Тільки мені день і зостався жити.

— Оце лихо! — сплеснула жінка. — І нема на неї жодних ліків?

— Є, — одказує дід, — та тільки ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може.

Тоді чоловік і каже:

— А чому ж не дати? Аби міг! Що то за ліки?

— Та такі, — каже дід, — як хазяїн сам візьме та підпалить свою хату, та все його добро згорить, треба взяти того попелу та й змастити ним рану, то тоді загоїться. Та хіба ж є такий чоловік на світі, щоб те зробив?

Замислився найменший брат. Довго думав, а тоді до жінки:

— А ти що, жінко, скажеш?

— Та так, — відповідає вона, — що ми хату вдруге наживемо, а добрий чоловік як умре, то вже йому другого життя не буде.

— Ну, коли так, — каже чоловік, — то винось дітей з хати!

Повиносили вони дітей, самі повиходили. Глянув чоловік на хату — жаль йому стало свого добра! А діда ще жалкіше! Взяв та й підпалив. Так ураз хата полум'ям і взялася — де й ділася. А замість неї постала інша хата, така гарна та пишна.

А дід стоїть та тільки всміхається.

— Бачу, — каже, — сину, що з вас трьох тільки ти й не розминувся з правдою. Живи ж щасливо!

Тут відразу впізнав чоловік свого названого батька. Кинувся до нього, аж його вже й нема.

Бо то не дід був, а Правда сама.

1. Навіщо названий батько виконав бажання братів? Які це були бажання? Як змінилися два брати після того, як розбагатіли?
2. Як ти розумієш настанови названого батька синам: «про правду не забувати», «з правдою не розминатися»?
3. Розкажи про поведінку кожного з трьох братів під час зустрічі з названим батьком, який прийшов до них убогим старцем. Як характеризує братів їхня поведінка?
4. Чому, на твою думку, два брати не витримали випробування багатством? Як були покарані брати за те, що зрадили батькові настанови?
5. Як і за що був винагороджений наймолодший брат?
6. Казка закінчується словами: «Бо то не дід був, а Правда сама». Як ти це розумієш?
7. Як вважаєш, чому покарання за те, що брати «з правдою розминулися», було таким жорстоким? Чи було воно справедливим?

Запропонуйте власний варіант розвитку подій для двох братів після того, як вони втратили своє добро. Якою була б їхня доля? Порівняйте з результатами інших груп. Обговоріть різні варіанти, що сподобалося і чому.

Намалюй або добери з інтернет-джерел ілюстрацію до одного з епізодів казки. Поясни, чому ти обрав/обрала саме цей епізод. Спробуй створити власний сюжет на основі прочитаного.

Найматися — працювати у чужих людей за їжу чи невеликі гроші.

Чепурний — охайний, чистий.

Дівчину за себе взяти — з дівчиною одружитися.

В прийми приставати — одружитися, жити в родині дружини.

Червінці — гроші; монети, що використовувались в Україні з XVIII ст.

На ноги зіп'ятися — розбагатіти, стати господарем.

Верста — давня назва міри великих відстаней, що становила 1 кілометр і 6 метрів.

Випиши інші незрозумілі слова. З'ясуй їхнє значення з допомогою тлумачного словника української мови. До яких із цих слів можна дібрати синоніми чи антоніми?

ПРАВДА І КРИВДА

Українська народна казка

Якось жила собі бідна вдовиця. Мала двох синів. Один хлопець був дуже справедливий, а другий — несправедливий, бо де тільки міг, усюди чинив кривду...

Так брати і повиростали: кожен зі своєю натурою — старший із кривдою, а молодший із правдою.

Синам не хотілося бідувати при матері. От вирішили вони, що підуть шукати собі щастя. Мати не противилася. «Гірше їм не буде, ніж удома», — подумала собі.

З останньої жмені борошна спекла по коржеві, поклала й по цибулині до торбин синів, і вони вирушили у світ...

Ідуть брати цілий день. Під вечір прийшли до колодязя й зібралися переночувати. Розпалили вогонь, бо ліс був довкола. Хочуть повечеряти — кожний із свого. Та Кривда думає, як би йому обдурити брата. І каже:

— Знаєш що, Правдо! З'їжмо твого коржа, бо тобі тяжко нести. Потім з'їмо мого!

— Добре, най буде так!

Правда вийняв з торбини коржа. Повечеряли, а що залишилося, Кривда кинув до своєї торби. Переночували і — в дорогу.

Кривда знову каже:

— Правдо, я голодний!

— Та і я голодний, лиш мовчу!

— Будемо обідати.

Посідали. Правда і не розв'язував своєї торбини, бо порожня. Кривда вийняв те, що залишилося від братового коржа. Їсть, а Правді — ні крихітки.

— Дай мені трохи! — просить Правда.

— Я, хлопче, не дам, бо хтозна, скільки ще йти. Може, в дорозі помру з голоду.

Встав, іде далі. А Правда зі сльозами на очах — за ним. Надвечір дійшли до лісу. Посідали, відпочили, збираються переночувати. Кривда почав їсти.

— Дай, брате, й мені! — просить Правда.

— Дам, якщо погодишся, аби тобі одне око видовбав.

Та що чинити? Правда уже зголоднів, аж помирає.

— Довбай, коли так.

Кривда ножем виколов братові одне око й дав за це кусник коржа. Рано встали. Кривда почав їсти. Правда знову просить:

— Дай і мені!

— Дам, якщо дозволиш, щоб я тобі праву руку відтяв.

— Най буде по-твоєму!

І Кривда відрубав братові руку, дав йому кусник коржа. Правда вже без ока і руки.

Ідуть далі. Правді камінь лежить на серці, та не каже нічого. Нарешті сіли полуднувати. Кривда їсть, а Правда просить:

— Дай і мені!

— Дам тобі, коли дозволиш видовбати і друге око!

Правда мусив погодитись, бо був дуже голоден. Кривда виколов братові й друге око. За це дав йому кусник коржа.

Ідуть далі. Понад вечір дісталися одного міста. Були недалеко, а сил дійти до брами вже не вистачало — геть поголодніли. Кривда ще мав у торбині кусень коржа. Сів і їсть.

— Брате, дай і мені крихітку!

— Дам, але відрубую тобі й другу руку!

— Рубай!

Кривда відтяв йому і другу руку, дав кусник коржа. Потім устав і хотів залишити каліку.

— Не залишай мене, брате! Коли вже став калікою, доведи бодай до міста. Там люди мені загинути не дадуть.

— Ну, ходи, буду тебе вести.

Веде його, веде, а на околиці стоїть шибениця. Привів сліпого, безрукого брата до шибениці й каже:

— Сідай тут і сиди, а я піду до міста чогось роздобути.

І залишив його.

Правда сидить. Настала ніч. Правда хоч її і не бачить, зате відчуває. Стало студено. Коло опівночі прилетіли до шибениці три ворони — це були пропасники. Посідали на шибеницю, говорять між собою:

— Чи чули ви новину? — каже перший ворон. — Цариця захворіла, і нема лікарів, які б їй допомогли.

— Видите! — озвався другий ворон. — Цариця мусить помирати, а ліки є. Бо в подушці, що у неї під головою, зашито потовчену на порох отруйну гадюку. Цариця дихає цією отрутою і помирає. А варто лиш подушку забрати з-під голови — і цариця одужає.

Правда причаївся і слухає. Ворони-пропасники його й не помітили.

— А знаєте ще одну новину? — озвався третій ворон. — Сеї ночі на траву впаде така роса, що який би каліка не був — кривий, безрукий, сліпий, а від роси зцілиться, лиш тільки обмиє нею свої рани.

Погомоніли між собою ворони, а коли відлітали, перший сказав:

— Дивіться, аби наша таємниця не була кимсь зраджена!

Правда від страху аж стерп. Та на зорі, як тільки запіяли коготи й уже нечиста сила не мала сили-моці, почав росу шукати. Знайшов мокру траву і, як тільки торкнувся її, руки вирости. Набрал роси в долоні, потер лице і став бачити. Наскуб Правда трави з чарівною росою і рушив до міста.

А там великий смуток. Люди в чорному. Цар обіцяє пів держави тому, хто вилікує царицю.

От Правда і пішов у царські палати.

— Стільки багатства тобі дам, що й сам не будеш знати, куди його діти! — пообіцяв цар Правді, бо той зголосився вилікувати царицю.

Прийшов Правда до недужої та одразу наказав перенести її до іншої кімнати й на інше ліжко. Взяв Правда роси з трав, натер нею хвору й звелів нагріти купіль. Викупали царицю, і та відразу стала здоровою.

Цар зрадив. Обсипав Правду сріблом-золотом, дав йому звання славного лікаря і вже не відпускав із двору.

Правда погодився жити при палаці, тільки просив, щоб привели і його рідну матір. І жив собі чесно.

Дізнався про все, що сталося, Кривда. Ходив він, мандруючи, біду вчиняючи. Прийшов Кривда до брата і питає:

— Правдо, як ти став таким багатим?

— Сказав би тобі, та шкодую — ти мій брат.

— Не шкодуй мене, скажи!

— Я роздобув своє багатство під шибеницею, там, де ти залишив мене. Але тобі йти туди не раджу.

— Та коли так, я тебе й не звідаю...

Ще тієї ночі Кривда побіг під шибеницю, сів і сидить. А перед тим дав собі відрубати руки, виколоти очі.

Сидить Кривда під шибеницею, чекає багатства. Раз лиш уночі прилетіли ворони.

— Що нового? — питає один.

— Та що? Підслухав хтось нашу розмову йвилікував царицю.

— Ану перевіримо, чи тут когось немає! Може, хтось знову нас підслуховує! — каже другий ворон.

І почали перевіряти. Кривда притулився до стовпа.

— Ага, ти тут, голубчику! — крикнули ворони. — Добре, що ти тут! Давно тебе чекаємо! Ти кривдив людей, брата погубив, нас думав обдурити! Тепер звідси живий не підеш!

Прив'язали вони на шию Кривді мотуз і підтягли вгору. Потім взяли таблицю й написали: «Хто лихою дорогою ходить, по такій і пропадає!»

Так Кривда домандрував, а Правда живе і нині.

«Правда і Кривда». Аудіоверсія української народної казки.

1. Як ти вважаєш, чому брати вирости такими різними: «кожен зі своєю натурою — старший із кривдою, а молодший із правдою»? Чи можливо, на твою думку, змінити характер (натуру) людини добрим вихованням?
2. Чому Кривда так жорстоко поведився зі своїм молодшим братом Правдою?
3. Чому Правда не пішов від Кривди, а покірно дозволив себе калічити? Чим пожертвував Правда заради кусника хліба? Що думаєш про його рішення?
4. Спробуй пояснити, чому саме шибениця стала тим місцем, яке змінило долю братів? Як молодший брат використав почуту від вóронів інформацію? Можливо, вона була призначена лише йому? Знайди про це підказку в тексті казки.
5. Мабуть, тобі доводилось чути від старших, що у житті за все треба платити. Як це правило відплати діє у казці «Правда і Кривда»?
6. Чому кривда між людьми — агресивна і нахабна, а правда — покірна і безмовна?
7. Чому вóрони начепили на Кривду таблицю із написом: «Хто лихою дорогою ходить, по такій і пропадає!»? Як ти розумієш цей напис?
8. Чи Кривда і Брехня є антиподами Правди? Чим, на твою думку, різняться Брехня від Кривди?
9. Що ця казка допомагає нам зрозуміти?
10. Як ти гадаєш, які з поданих прислів'їв найточніше ілюструють основну думку казки?

ПРИСЛІВ'Я про правду

- ❖ Неправдою світ пройде, а назад не вернешся.
- ❖ Правда та кривда — як вогонь і вода.
- ❖ Маленька правдонька всі неправди переважить.
- ❖ Брехня короткі ноги має — далеко не зайде.

Аналізуємо, узагальнюємо. Ви прочитали казку, у якій Правда — пасивний герой, покірний, не захищає себе і не уникає Кривди. Ви, мабуть, стикалися з тим, як у середовищі дітей одні кривдять інших. Одні при цьому захищають себе, інші — покірно приймають образи та приниження.

Пригадайте подібні історії. Обговоріть, чому так є. Можливо, «правда має бути з кулаками»? Чи є ще інші варіанти розв'язання конфлікту між Правдою і Кривдою?

Спробуй описати власні емоції під час прочитання казки. Зобрази їхню зміну за допомогою кольорів.

Натура — вдача, характер.

Когуті запіли — півні заспівали.

Я тебе й не звідаю... — я тебе й не питатиму.

Неборак — той, хто зазнав лиха, кривди, поневірян.

Ворони-пропасники — чаклуни, нечиста сила.

Полуднувати — їсти між обідом і вечерею.

Студено — холодно.

Камінь лежить на серці — перебувати в гнітючому настрої, дуже страждати, переживати.

Емоції — це переживання, в яких виявляється ставлення людей до існуючих або можливих ситуацій, навколишнього світу й до самих себе. Розрізняють такі емоції: радість, здивування, цікавість, гнів, горе, відраза, зневага, страх, сором, вина, сум, огида, злість, неспокій, тривога, жаль, злість, розгубленість та ін.

ТАЄМНИЦЯ КАЗКОВИХ ІМЕН

Багато казкових дійових осіб є безіменними, але деякі імена мають особливе значення в казці.

Найпоширенішим чоловічим ім'ям є Іван: це Іван-царевич із казки «Царівна-жаба», Іван — мужичий син та Іван — руський богатир з однойменних казок. Дуже часто цей герой є наймолодшим у сім'ї, і старші брати вважають його дурником. А все тому, що сила і мудрість Івана — від неба. Цього не розуміють брати, бо живуть у своєму вузькому світі й не прагнуть здобувати чарівних світів, відкривати особливі таємниці життя, ставати на захист слабших від себе та всієї живої природи. Іменем Іван звать героїв не лише в українських, а й у казках інших європейських народів, проте у видозміненій формі: Ян, Янко, Янош, Йоганн, Жан, Джон, Джованні.

А от серед жіночих казкових імен найбільш поширеними є два імені: Оленка — вона здебільшого належить до підземних царств та Анна (чи Ганна), яка є володаркою небесного світу. В казках багатьох народів натрапляємо на це величне ім'я: в українській казковій культурі — Панна Ганна та Анна Престоянна, у римлян — Анна Перенна, є ще Ана, Анахит, Ананке та інші. Недарма Ганна отримує в дарунок від матері зернятко, з якого виростає чарівна верба. В нашого народу верба шанувалась як материнське Дерево Світу, а дуб — як батьківське.

Прочитай казку і переконайся, що героїня її — справді незвичайна, мудра і прекрасна.

ПАННА ГАННА

Українська народна казка

Жили собі чоловік і жінка, і була в них донька-красуня. Що мати гарна була, а дочка — ще краща. Ще дівчинка до літ не дійшла — довелося матері померати. Покликала вона дитину до себе і каже:

— На тобі, доню, це зернятко. Як буде тобі важко, посади його — і виросте верба. Проси в тієї верби все, що тобі треба.

Поховав чоловік жінку й одружився вдруге — із вдовою, а у неї була своя дочка. Вдова свою доньку жалує, дає легку роботу, а сироті й просвіту нема. Бабина дочка ледача, а ця роботяща, проте ніколи мачусі не вгодить.

Як тільки мачуха не ганяла пасербицею, а та все мовчки робить. От загадала зла жінка, аби сирота погнала бичка пасти, та ще й взяла з собою круг прядива, пом'яла, потіпала, попряла і полотно додому принесла. А як не зробить — щоб додому й не приходила!

Взяла дівчина те прядиво, погнала бичка. Бичок пасеться, а вона сіла та й плаче. А потім й згадала про своє зернятко. Посадила його, полила та й заснула. Прокидається — аж із того зернятка верба стала. Підійшла до неї дівчина та й каже:

— Вербо яра, відчинися! Панна Ганна йде!

От верба відчинилася, а з неї панни так і вилинули.

— Панно наша люба, панно наша мила, що накажеш робити?

Вона й переказала їм усе, що мачуха загадала. Дівчата повернулись у вербу. А дівчина допасла бичка і знову до верби:

— Вербо яра, відчинися!

Верба відчинилася, і ті панни винесли їй тонке та біле полотно. Баба як побачила те полотно — аж зубами заскреготіла! Послала зараз свою дочку бичка пасти, дала мичку та й каже:

— Бери, доню, мичечку: спрядеш — то спрядеш, а не спрядеш — то й так пригониш.

Погнала ледащиця бичка пасти та й мичку закинула, а ввечері пригнала бичка і каже:

— Мамо, в мене так боліла голова, що й не зведеш.

— Дарма, доню, ляж та відпочинь.

От діждали вони неділі. Баба свою дочку причепурила і веде до церкви, а на дідову гримає:

— Щоб ти піч витопила, обід зварила, в хаті прибрала, з того білого полотна сорочку пошила, поки ми з церкви повернемося. Та гляди: не зробиш — жива не будеш!

От пішли вони до церкви, а дівчина обід наварила, в хаті прибрала, а тоді побігла до верби і каже:

— Вербо яра, відчинися! Панна Ганна йде!

Верба відчинилася, а з неї панни вилинули. Ганна подала їм полотно і попросила зшити сорочку, а ще дати їй гарне вбрання до церкви.

Панни зараз убрали її гарно і у вербу заховалися. Тут де не вziali коні — вона сіла в карету й поїхала до церкви.

Як увійшла в церкву — так її і осяяла. А на той час князенко був на службі. Угледів він дівчину — то й очей не відведе. Коли відправа закінчилась, дівчина першою вийшла із церкви, сіла у карету і поїхала до верби. Там віддала паннам свій одяг, забрала сорочку і швидко прибігла додому.

Аж тут приходять мачуха з дочкою із церкви.

— А що — наварила?

— Наварила.

— А сорочку пошила?

— Пошила!

Мачуха тільки плечима знизала. Почали розповідати, яку гарну панночку вони у церкві бачили.

Коли діждали наступної неділі, дід з бабою та дочкою пішли до церкви, а сироті мачуха знову роботу загадала. А та роботу швиденько зробила, побігла до верби, переодяглася і знову до церкви поїхала.

А князенко вже там: очей з неї не зводить. Усі люди торопіють: чи то царівна, чи князівна?

Повернулися родичі з церкви, знову про панну розказують, що князенко гарний, а вона ще краща.

— А на кого та панна схожа? Може, на мене? — питається дівчина.

Мачуха так розсердилася, що ледь її не побила.

Князенко тим часом у людей розпитує, чи не знає хто, звідки та панна. Та ніхто не знає. От хтось йому і порадив на тому місці, де панна стоятиме наступного разу, смоли підлити.

Так і зробили. Як стала відправа у церкві закінчуватися, дівчина кинулась бігти, а черевичок у смолі й застряг. Тоді вона визволила ногу й в одному черевичку побігла. Приїхала до верби, переодяглася і швидко додому помчала.

Повернулися баба з дочкою з церкви, стали розказувати, який то черевичок та панна загубила — навіть й ноги такої, мабуть, нема, аби на неї прийшовся!

— А може, на мою прийдеться? — знову запитує дівчина.

Баба як розлютується, як почне її бити та нетіпахою і грубницею прозивати! Побили і з хати прогнали.

А князенко й послав своїх слуг, аби міряли той черевичок: на чию ногу він прийдеться, та дівчина і стане його нареченою.

Пішли слуги спершу по королях, потім по панах, а далі й до простих селян почали в хати заглядати. Прийшли й до ма-чухи. Стала її дочка той черевичок на свою ногу надягати — де там! А дідова дочка з печі виглядає. Покликали її, а ма-чуха сердиться, відганяє. Поміряла дівчина черевичок — він їй на ногу і прийшовся.

От забирають дівчину в палац, а баба кричить, що вона сяка-така, нетіпаха. А дівчина попросила дозволу піти убраться. Прийшла до верби, а панни до неї так і вилинули. Прибрали її, як королівну. Увійшла вона в хату — так хата і засяла.

Взула вона на ногу другий черевичок, сіла в карету і поїхала.

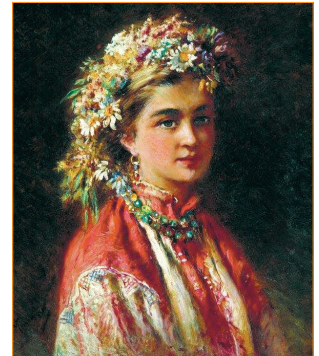
Славне весілля відгуляли. А верба з криничкою пішли в землю та знову вийшли в князенковому саду.

- Опиши словами, що ти бачиш на картині Миколи Пимоненка. Чому, на твою думку, молодь часто зустрічалася саме біля криниць? Чи була правдивою розмова біля води?
- Чи схожа україночка з картини Костянтина Маковського на героїню казки «Панна Ганна»?

Микола Пимоненко. Біля криниці

*Костянтин
Маковський.
Дівчина у вінку*

ПРИСЛІВ'Я про любов

- ❖ Де любов, там благодать.
- ❖ Любові не можна ні купити, ні продати.
- ❖ Любов, як перстень, не має кінця.
- ❖ Невесело в світі жити, як нема кого любити.

1. Придумай запитання до казки так, щоб вони стосувалися елементів, зображених на малюнках. Обміняйся запитаннями із товаришами по парті. Дайте на них відповіді.

2. Які випробування випали на долю Ганни? Хто і як допомагав їй? У чому проявилися жертвність, безкорисливість і мудрість дівчини? За які особливі риси вдачі героїні ти симпатизуєш Ганні? Чим вона вирізняється серед людей, що її оточують?
3. Втіленням яких людських вад є мачуха та її дочка? З якою метою мачуха придумувала Ганні завдання, які неможливо було виконати?
4. Які чарівні перетворення є у казці? Що, на твою думку, символізує зернятко, яке мама, помираючи, дала своїй дитині?
5. До якого епізоду казки тобі хотілося б намалювати ілюстрацію? Що саме ти зобразиш на своєму малюнку?
6. Використовуючи таблицю «Різновиди казок за змістом», визнач, до якої групи належить кожна з казок, вивчених на уроках.

Різновиди казок за змістом

Казки про тварин	Фантастичні казки	Побутові казки
Головні персонажі (дійові особи) — тварини (звірі, птахи, риби, плазуни та ін.). Кожна жива істота в таких казках наділена або певними людськими вадами, або позитивними рисами характеру.	Головні персонажі — надзвичайно сильні, талановиті й винахідливі. Вони обов'язково використовують якісь чудодійні предмети: цілющу воду, шапку-невидимку, чоботи-скороходи, меч-кладенець та ін.	Персонажі — багатий і бідний брати, бідний селянин, кмітливий наймит чи солдат, вередлива жінка, а також олюднені дійові особи — Доля, Горе, Щастя, Правда, Кривда та ін.

7. Як ти уявляєш собі творчий процес складання казки? Що тобі відомо про її будову? Запиши 3–4 вислови, якими починаються і закінчуються українські народні казки. Яку роль у казці відіграє приказка? Наведи приклади приказок, що часто бувають у казках.
8. Розкажи, як у казках представлені місце, час, інші світи, магічні числа, магічні вислови.
9. Пригадай казки, прочитані самостійно. Підготуйся до презентації своєї улюбленої казки, охарактеризуй персонажа, якому найбільше симпатизуєш.

Діалог відіграє важливу роль у характеристиці дійових осіб казки. Діалогічний виклад робить казку зручною для інсценізації. Підготуйтеся читати казку в ролях. Запишіть озвучування на диктофон, телефон. Дайте послухати іншій групі. Поділіться враженнями.

Аналізуємо, узагальнюємо. Підготуйте проект «Магічні числа у казках». Дослідіть, як у змісті вивчених казок проявляється символіка чисел. Як пов'язані числа з героями казок, подіями, речами тощо? Знайдіть в інтернет-джерелах інформацію про символічне значення цих чисел. Представте свій проект. Назвіть джерела, якими ви скористалися.

Опиши свої враження від прочитаного. Перекажи події казки від імені панни Ганни. А як, на твою думку, розповіла б історію Ганни її мачуха? Зверни увагу на тон, міміку і настрій оповіді від різних персонажів.

До літ не дійшла — не стала дорослою, не досягла повноліття.

Жалувати — виявляти прихильність, ласку, любов.

Сироті й просвіту нема — нема спокою, позбавлена спокійного життя, душевного спокою, перебуває в нестерпних умовах.

Потіпала — пом'яла, вичесала.

Прядиво — волокно конопель, льону, бавовни, вовни і т. ін., приготовлене для прядіння.

Яра (верба) — яскраво-зелена, яскрава.

Мичка — пучок конопель або льону, підготовлений для прядіння.

Нетіпаха — неохайна, неакуратна.

Підказки Вікі-Всезнайка

Нещодавно ученим вдалося встановити майже точний вік Всесвіту: 13,18 мільярда років. Як вважають більшість науковців, Всесвіт народився... з маленької «горошинки» потужної енергії, яка вибухнула та почала розширюватись у всі боки. І процес цей триває досі. Ця теорія походження Всесвіту називається в науці теорією Великого вибуху.

Можливо, наші далекі предки здогадувались про силу енергії завбільшки з горіхове, горохове чи яблучне зернятко. Бо в казках дуже часто згадується про чарівні народження героїв із зернятка, про заховані в зернятках чи яблучках цілі царства.

А найбільшим улюбленцем української казки є славний богатир Котигорошко. Про нього та про пригоди його друзів створено чудовий мультсеріал. Але, перш ніж переглядати мультфільм, варто повністю прочитати або прослухати текст казки і порівняти, який сюжет є цікавішим і мудрішим.

І ще підказка для любителів мандрувати казковими світами. Українські казки розповідають про «паралельні» світи — прочитай казки «Кам'яна держава», «Льодяне царство», «Скляна гора», «Морська царівна» — і тобі привідкриються таємниці сучасної планети: пустель, арктичних льодових царств, глибин Світового океану...

Бо Казка знає все!

*Кадр із мультсеріалу
«Пригоди Котигорошка та його друзів»
(2013, реж. Я. Руденко-Шведова)*

«Котигорошко». Українська казка. Аудіоказка.

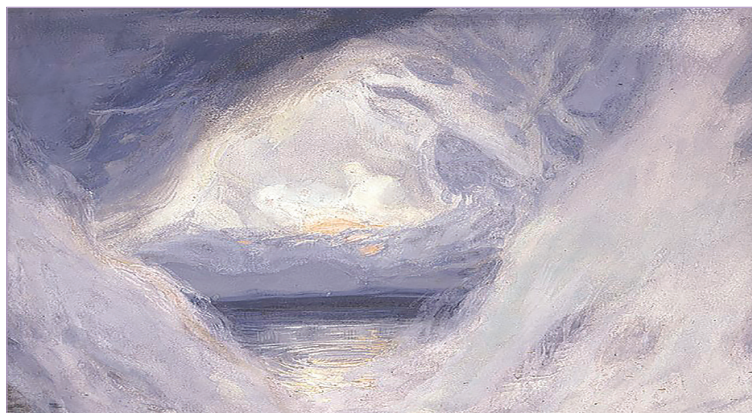
«Пригоди Котигорошка та його друзів». Мультсеріал.

ПРО СТВОРЕННЯ ЗЕМЛІ

Легенда

Старі люди розказують, що колись у повітрі колихалося щось таке, ніби м'яч-куля. Хтось її штовхнув — і вона розірвалася. Розлетілися шматки цієї кулі в різні боки — так утворилися Сонце, Місяць, зорі та Земля, що ми на ній живемо. Завдяки китові, який підмостив свого хвоста, затрималася наша Земля, а то була б полетіла в бездну. Цьому китові довго лежать непорушно обрида, тож час від часу починає він ковилати хвостом — тоді Земля ворухиться.

Джеймс Тіссо. Творення

Розглянь картину англійського художника. Опиши словами, що ти на ній бачиш. Чи схожа картина із тим, про що розповідається у легенді про створення світу?

«Вогонь і вода», «Чому буває сонце сумне». *Легенди*

Легенда (лат. *legenda* — те, що належить прочитати) — усне народне оповідання про дивовижну подію, що сприймається як достовірна. На відміну від казок легенди не мають традиційних початкових і кінцевих формул, усталеного чергування подій. Іноді у них є подібні до казок початкові формули: «було це давно», «колись давно-давно». Сюжети легенд складаються найчастіше з одного або кількох епізодів.

Легенди поділяють на кілька груп:

- а) про причини виникнення явищ природи, істот, людей та їхній кінець;
- б) про походження назв річок, гір, сіл і міст;
- в) про міфічні істоти, предмети, сили.

До якої групи належить легенда «Про створення Землі»?

- Передай зміст легенди малюнком. Демонструючи його, розкажи легенду. Використай можливості голосу, жестів. Опиши усно, що тобі сподобалося у малюнках твоїх однокласників.
- Придумай власну легенду. Наприклад, про якесь явище природи чи про походження назви міста або села, в якому живеш. Запиши її. Поділися з однокласниками. Обміняйтеся враженнями.

Бездна — безодня, прірва.

Ковилати — тут: трястися, коливатися.

Народне мистецтво.

ТАЄМНИЦЯ ЗАМКОВОЇ ГОРИ

Літературна легенда

Було се за давніх часів, коли Мукачівський замок одиноко здіймався над цілою долиною Латориці. Княжив у ньому тоді Федір Корятович, нащадок славних подільських та литовських родів. Був замок нездоланий для ворога: мури у нього камінні, вої — безстрашні, а князь — мудрий.

Одну хибу мала мукачівська твердь — води у ній не було...

І задумав князь діло доти нечуване: викопати на горі колодязь. Акурат посеред замкового подвір'я, аби був надійно схований мурами від ворожого ока. Та легко сказати небилицю. Але чи легко її сповнити?

Федір Корятович.
Львівська
національна галерея
мистецтв ім. Бориса
Возницького

Мукачівський замок. *Листівка*

Почали полонені лупати скелю посеред замкового подвір'я. Не один із них знайшов свою смерть від роботи непосильної, бо ж Замкова гора — тверда, мов криця. Старі люди переказують, що сам сатана луснув тут спересердя довбнею. Та так, що аж із землі гора вибила.

Поволі пробиваються в'язні під землю, та князь — невблаганний. «Копайте, нещасники!» — гукає невільникам зі свого вікна, і ті важко брязкають об камінь кайданами. Не місяць і не два ся мука тривала. Надарма кажуть, що Мукачево від слова «мука» пішло. Вже й молодша донька князя на ноги зіп'ялася, а посеред замку щодень гупають чекани та кувалди.

Нарешті прокопали турки цілу Замкову гору. Ось-ось має вдарити водиця кринична. Міряє кроками князь подвір'я в нетерплячці. Чекає радісної вістки з глибокого колодязя. Дослухається до ударів підземних. Та ба — тільки землю мішками тягнуть звідтам.

«Що за мара? — дивується князь. — Невже стільки часу і сил поклали даремно?!».

Минув день. За ним — другий, третій...

«Щось тут не так, — шепочеться замкова челядь по кутках. — Се заклята гора. Її сам нечистий заклыв. Не слід було у горі колодязь копати».

Дійшли сі поголоски й до князя. Задумався Федір Корятович. Твердо задумався.

Мукачівський замок.
Фото Юрія Крилівця

Колодязь Мукачівського замку.
Фото Яцура

— Що робити? — питає він першого радника. — А як справді ся гора заклята?

— Не рубай з плеча, світлий князю! — шепоче той на вухо своєму повелителю. — Оголоси між чесним народом, що тóму, хто добуде воду з колодязя, даси цілу гору червленого золота!

— Гору золота? — недовірливо крутить князь пишого вуса. — За таку красну ціну я сам під землю полізу.

Але старого радника послухав і оголосив свій княжий наказ. Роз'їхалися вістові по всіх усюдах, аби на майданах і торговицях сповістити про дивне бажання мукачівського володаря.

Стали приходити до замку різні мудрагелі, аби воду з-під гори викликати. Та нікому се диво дивнее не вдавалося.

Аж раз заявився перед княжі очі дідок хирлявенький. Сам маленький, чорненький, худенький, як перст, а очиці так і бігають.

— То правду кажуть, світлий князю, що як у колодязі вода з'явиться, то ти гору червленого золота даси? — трясє дідок ріденькою борідкою.

— А ти сумніваєшся у слові княжому? — нахмурився Корятович у кафтані з важкого жовтого шовку.

— Тільки хотів від тебе почути обіцянку, — заусміхався дідок, мнучи в руках запорошену шапку.

— Буде тобі гора золота! Буде! Але тоді, як нап'юся води зі свого колодязя! — схрестив руки на грудях князь.

— От і славно! — потер задоволено долоньки дідок.

А тоді попросив об'язати його мотузками й опустити в колодязь. Нічого з собою під землю не взяв, лише порожній глек. Довго звідтам нічого не було чути. Та раптом — як гримне, як двигне, як загурчить десь на великій глибині! Аж курява здійнялася над колодязем.

— Що за дідько! — лається князь посеред хмари пилуки.

— Шкода старого! Мабуть, камінням засипало, — перегукуються дужі дружинники, тримаючи через плечі мотузки, якими дідка під землю спускали.

— Агов! — крикнув князь у колодязь. — Старий, ти ще живий?

— Живий, живий, князю! — ледь почулося звідти. — Хай твої люди тягнуть мене нагору!

— Ти диви, — задумався Корятович, — такий дрібний, а живучий!

Витягли дружинники дідуру з колодязя. Той обтріпався з пороху і йде просто до князя.

— Ти ачей за золотом? — примружив мукачівський володар око.

— Авжеж! — не звертає уваги на княжеві кпини дідок і простягає глечика. — Пий, світлий князю, водицю зі своєї криниці!

— Що?! — здивувався Корятович.

Схопив посудину, надпив. Так і є — підземна водиця, крижана, аж зуби ломить.

— Вітаю тебе, князю, що відтепер маєш замок неприступний! — усміхається дідок. — От тільки коли мені за горою червленого золота прийти?

Насупився князь, як грозова хмара. Наказав перевірити, чи справді в колодязі вода з'явилася.

— Так, світлий князю! — весело гукають дружинники, тягнучи нагору повнії відра.

Та не радісний мукачівський володар. Сидить, вус покусує. Щось шепоче йому на вухо перший радник.

— Прийдеш завтра, старий, — каже Корятович нарешті дідкові. — Буду тебе чекати на горі Ловачці.

Та й показує рукою на сусідню гору заліснену.

— Як скажеш, князю! — вклонився той, одягнув потерту шапчину та й поплентався за браму.

— Ану прослідіть за ним! — гукнув князь до дружинників. — Хочу знати про нього все: хто такий, з якого роду-племені, чим дихає і звідки таку хитру штуку вміє.

Та нічого не дізналися княжі вивідувачі, бо старець за воротами зник, мов у повітрі розтанув.

Другого дня поїхав Федір Корятович зі своїм першим радником та дружинниками на Ловачку. Біля великого каменя їх вже дожидав дідок. Сидить, сперши голову на ціпок-закарлюку.

— Дай Боже здоров'я, світлий князю! — здимає потерту шапку стариган.

— Дай Боже і тобі! — хмуриться мукачівський володар.

— Чи смакує тобі водиця з криниці? — посміхається дідок.

— Добра вода тече під моїм замком, — мовить князь, але з коня не злізає.

— То де обіцяна гора золота? — примружує око дідок.

— Та ж ось вона! — кидає Корятович монету червленого золота на Ловачку.

— Що?! — обурився дідок. — Ти обдурив мене!

— Не мудруй, старий! — гукає князів перший радник, хапаючись за меч харалужного. — Маєш тут і гору, і золото! Князь своє слово дотримав. А якщо тобі щось не до вподоби, то гляди, аби свої кістки цілими додому доніс.

— Е, князю, погане ти діло вчинив! — не вгавав дідок. — Не будеш ти більше сеї водиці пити! Ні ти, ані твої діти! Не гоже зачіпатися з тими, хто сильніший за тебе!

— Що ти собі дозволяєш, нікчемо! — гарикнув перший радник. — Ану взяти сього дурисвіта! — скомандував він дружинникам.

Корятович тільки мовчав у задумі.

Спішилися вої і кинулися до старця, а той кляв князя, на чому світ стоїть, і присягав, що затямить сей день мукачівський володар довіку. Тільки хотіли схопити дружинники дідка в свої лапища, як той мов крізь землю провалився.

— Свята Маріє! — перехрестився перший радник. — Се нечестивий був, князю!

Очманілі дружинники й собі зашепотіли молитви, роззираючись довкола.

— Їдьмо звідси! — скомандував Корятович, і військо притьмом пустилося до замку.

Про те, що се справді був дідько, скоро дізналося все Мукачево. Бо вода, як раптово з'явилася на Замковій горі, так несподівано й зникла.

— Се заклята гора! — шепотівся народ по торговицях. — Чортяка хотів князя здурити, та не вийшло!

— Еге! Наш Корятович сам дідька вартує!

Як би там не було, все залишилося по-старому: нечистий — без золота, а Замкова гора — без колодязя. Точніше, колодязь був, та геть пересохлий. Навчений бідою князь не схотів його далі копати, добре пам'ятаючи погрози пекельника...

Олександр Гаврош

1. Опиши час і місце подій у творі. Знайди та використай для цього інформацію про Федора Корятовича. Вкажи джерело інформації.

2. Заповни таблицю «**Що нам говорять про князя його вчинки?**». Обговори разом з однокласниками методом «два-чотири-всі разом» результати своєї праці.

Вчинок	Як характеризує князя
Наказав полоненим викопати на горі крилицю	Жорстокий і впертий

3. Чому господар замку послухав поради свого старшого радника: пообіцяти гору червленого золота тому, хто добуде воду з колодязя? Як він був покараний за брехню? Чи розкаявся князь за вчинене?

4. Що у змісті легенди є або може бути правдою, а що — вигадкою?

5. Автор на початку легенди називає князя «мудрим». У чому ти вбачаєш його мудрість?

Поділіть текст на частини і придумайте до кожної з них запитання. Запропонуйте іншій групі дати на них відповідь.

Уяви, що ти — перший радник князя. Що б ти порадив/порадила йому? Запиши кілька реплік діалогу між собою і князем. Зверни увагу на тон кожного персонажа у цьому діалозі. В кого він буде верхнім і роздратованим, а в кого — спокійним та мирним?

Пригадуємо

Діалог — це відтворена розмова двох осіб. Діалог складається з реплік (запитань і відповідей або повідомлень).

Репліка — це вислів одного з учасників розмови. Кожна репліка діалогу записується з нового рядка, без лапок, перед нею ставиться тире.

Вої — воїни.

Хиба — недолік.

Твердь — маса, товща чогось твердого.

Небилиця — те, чого немає в дійсності; неправда, вигадка, нісенітниця.

Сповнити — здійснити.

Криця — міцно загартована сталь.

Довбня — великий, переважно дерев'яний молот.

Чекан — старовинна ручна зброя, що являє собою загострений молот з довгим держаком.

Кувалда — великий ручний молот з плоскими бойками.

Мара — нечиста сила.

Челядь — дворові люди, які жили й працювали в замку, прислуга.

Поголоски — чутки, вірогідність яких не встановлено.

Не рубай з плеча — не говори категорично, різко, зопалу.

Червлене золото — високопробний сплав золота з міддю, який застосовували для виготовлення червінців та інших монет.

Вістові — ті, хто подає звістку.

Дідок хирлявенький — фізично немічний, безсилий.

Кпини, кепкування, кепкувати — глузувати, сміятися з кого-, чого-небудь; насміхатися.

Замок «Паланок». *Легенда про Мукачівський замок. Наймовірно цікаві факти та фото.*

Підказки Вікі-Всезнайка

До недавнього часу в Україні зберігалось понад 5 тисяч замків. Як правило, це були замки-фортеці, що слугували для захисту від ворожих нападів. На нинішній день стоять у руїнах близько 20 колишніх величних замків-фортець, 116 твердинь — або лише їхніх руїн — збереглося до нашого часу. Найвідомішими є замки Львова, Кам'янця-Подільського, Хотина, Мукачєвого та інших міст на заході України. Кожен замок має власну історію та свої легенди.

Можливо, у твоїй місцевості теж височіють таємничі споруди, в яких живуть привиди минулого. Вони можуть підказати тобі цікаві ідеї для написання власного фантастичного твору чи створення сучасної легенди. Підказок багато — і в «дядька Гугла», і у книжках сучасних авторів.

20 видатних замків України.

У СВІТІ КАЗКИ ЧАРІВНОЇ

Ми всі вирости з Казки — нашими добрими друзями і порадиниками змалечку були люблячий Телесик, веселий Колобок, незламний богатир Котигорошко та багато інших казкових героїв.

«Казка вчить, як на світі жити», — стверджує народна мудрість. Вона навчає нас від дитинства до глибокого зрілого віку.

Ось порівняй уривки з віршів твоєї ровесниці зі Львова Оксани Весни та видатної української поетеси Ліни Костенко.

Десь за далеким чарівним багаттям
Сидить красуня у зеленім платті.
Імператриця дива — Казкою зветься,
Вона до кожного із нас всміхнеться
Очима, мов озерами блакиті,
А мрії в неї — золотом розшиті.

Жар-птиця сну витає над багаттям,
Всміхається красуня у зеленім платті...
Встає із трону Казка-чарівниця,
Літає в мріях-снах ясна Жар-Птиця.

Оксана Весна

...І хто б там що кому не говорив,
а згине зло і правда переможе!
Той у Яги царівну відбере,
Кощій Безсмертний неперемінно вмере,
і всі безглуздя розум переборе.
Лише борись, а щастя не втече.
Не схаменешся — пів життя позаду.
І вдень, і ніч, і тисячі ночей...
Спасибі вам за цю Шехерезаду.

Ліна Костенко

Пригадуємо

Ключові слова — це слова, які мають істотне смислове навантаження. Вони визначають тематику і зміст тексту. За допомогою ключових слів можна виділяти найсуттєвіше у повідомленні; можна також шукати інформацію в інтернеті або на сторінці сайту.

Ліричний герой — особа, яка висловлює у ліричному творі власні погляди, думки, почуття, переживання. Ліричний герой не ототожнюється з поетом, автором поетичного твору.

Метафора — це називання чогось іменем, яке належить чомусь іншому, перенесення значення однієї речі на іншу.

Вечір крапчастий в деревах моркву гризе (М. Воробйов).

1. Що спільного в думках О. Весни та Л. Костенко про цінності Казки?

Як відгукуються вони у твоєму розумінні казкової мудрості?

2. Спочатку прочитай вірш Л. Костенко мовчки. Спробуй виділити ключові слова. Прочитай поезію вголос, особливо наголошуючи ключові слова. Послухай виразне читання вірша своїх однокласників. Поспостерігай, що змінилося у сприйманні поезії, якщо змінилися ключові слова. Чи змінився зміст вірша? Розкажи про це.
3. Що можеш сказати про ліричного героя, який виражає свої думки у вірші? Яким він постає у твоїй уяві?
4. Як ти уявляєш собі Королеву-Казку? Спробуй намалювати її «портрет» — словами або фарбами.
5. Обґрунтуй, що ліричний герой любить казки. Чи ти читав/читала казки, герої яких згадані у вірші? Запиши їх у таблицю.

Казковий персонаж	Назва казки

6. Як можеш використати до вивчених раніше казок слова вірша «І хто б там що кому не говорив, / а згине зло і правда перемаже!»?
7. Ліричний герой звертається до читача з порадою: «Лише борись, а щастя не втече./ Не схаменешся — пів життя позаду». Як ти це розумієш? З'ясуй у тлумачному словнику значення слова «схаменутися».
8. Знайди інформацію про Шехерезаду. Використай інтернет-джерела. Не забудь вказати джерело. Кому і чому ліричний герой дякує за Шехерезаду? Кого вона символізує у вірші?

- Намалюй або добери ілюстрацію з інтернет-джерел до вірша. Спробуй дібрати музику, на фоні якої прочитаєш вірш напам'ять.
- Зобрази смайликами, як змінюються твої емоції у процесі читання поезії.

ПРИТЧІ ТА БАЙКИ. У ЧОМУ БІЛЬШЕ ПРАВДИ?

Притчі та байки — це короткі оповідки повчального змісту. Вони різняться між собою не тільки сюжетами, а найперше тим, що у притчах розповідається про людей та їхні вчинки, а в байках дійовими особами зазвичай виступають тварини чи рослини, що вміють говорити.

Можливо, якби тварини справді мали власний суд і вміли говорити, вони могли б подати позов на людей за неправдоподібні вигадки про їхнє життя.

А як вважаєш ти?

Чи у всіх байках звірів висміюють?

Прочитай історії і поміркуй, у яких із них більше правди, ніж вигадки.

ХТО РОЗУМНІШИЙ

Українська притча

Їхали двоє чоловіків дорогою — один вгору, другий униз. Дорога була вузька, тому коні зупинились один навпроти другого. Стали чоловіки сваритись, хто кому має дорогу дати.

«Я їду вгору — то ти мені маєш уступити!» — кричав один. «Ні, навпаки: ти маєш дати мені дорогу, бо я вниз їду!»

Нагодився тут старий дідок. Вони до нього: розсуди, хто кому має дати дорогу.

«Чи вгору, чи вниз — дорогу має уступити той, хто розумніший», — відказав дід.

Нікому не хотілося визнати себе дурнішим — то обидва подорожні роз'їхалися в різні боки.

СЕРЕДИНА СВІТУ

Українська притча

Ішов раз чоловік дорогою та побачив, як двоє панів повиходили з бричок і про щось сперечаються.

— Про що, паноньки, сперечаєтеся? — питає.

— Не твоє це просте діло питатися, — відказують пани. — Великі учені люди не можуть це діло розгадати.

— Та скажіть, будьте ласкаві, що то за справа!

От пани й кажуть:

— Нема на світі такого вченого чоловіка, аби міг сказати, де є середина світу.

— А якби знайшовся такий чоловік, що міг би це сказати, що б ви йому заплатили? — допитується той.

— Що треба, те й заплатимо, — відказують пани.

— Тоді підпишіть угоду і давайте мені золото вже, аби всі люди бачили, що ніхто нікого не обдурив.

Пани й погодилися. Підписали документ, насипали чоловікові грошей повну шапку. А він узяв палицю і міряє. Відміряв кілька кроків, забив палицю і каже:

— Отут, паночки, середина світу! А хто не вірить, нехай перевірить.

Пригадуємо

Притча — повчальна алегорична оповідь про якусь життєву пригоду. Сюжет притчі будується на життєвих ситуаціях, на повсякденних спостереженнях суспільного життя.

1. Як вважаєш, чому ніхто із двох чоловіків не хотів уступити дорогу іншому?
2. Як можеш пояснити слова старого діда «Чи вгору, чи вниз — дорогу має уступити той, хто розумніший»?
3. Що допомагає нам зрозуміти притча «Хто розумніший»? На яке питання вона дає нам відповідь?
4. Мабуть, тобі доводилось бути свідком такого конфлікту між однолітками, у якому ніхто нікому не хотів уступити. Спробуй пригадати або змодельовати таку подію з життя. Яке рішення ти порадиш у цій історії конфліктуючим сторонам?
5. Чому в притчі, як і в багатьох казках, носієм мудрої поради часто є старий дід?
6. Як у притчі «Середина світу» освічені пани поставилися до простого чоловіка, який поцікавився, про що вони сперечаються? Чому?

7. Які риси характеру проявив чоловік, «показавши» панам, де середина світу?
8. Як вважаєш, чого нас навчає притча «Середина світу»?

Бричка — легкий візок для їзди, іноді з відкидним верхом.
Нагодитися — з'явитися.

Інсценізуємо притчу. Прочитайте притчу в ролях. Визначте, хто буде читати слова автора, репліки дійових осіб. Використовуйте жести, міміку. Намагайтеся передати емоції персонажів.

Попрацюйте у парах і представте усім свого співрозмовника: чим він захоплюється, чим любить займатися, який у нього характер, які навчальні предмети йому даються легко, про що він мріє та ін. Чи дізналися ви щось нове про своїх однокласників?

ХТО ТИ Є?

Народна байка

Одного дня старий лев вийшов на узлісся і повів чутливим носом. Завітрило чимось смачненьким: цей запах овечої вовни ні з чим не сплутаєш!

Обережно, скрадливо він заповз у кущі й став розглядати берег ріки. Невдовзі почулося мекання молодих овечок, які наздоганяли дорослих баранів.

Ну от і добре, обід нагодився саме вчасно!

Лев з гідністю повів гривую, примружив очі та приліг у траві. За багато літ свого левиного життя він навчився полювати дуже спокійно, без метушливості.

Отара повільно наближалася саме до того місця, де причаївся старий лев. Раптом наперед вихопилося якесь незвичне звірення: цар звірів не повірив власним очам! Це було левеня!

На диво, ніхто в отарі не звертав уваги на його бешкети. Вівці спокійно паслися, а левеня, зробивши кілька легких стрибків, теж взялося скубати траву!

Це так збентежило старого мисливця, що він навіть пропустив першу здобич.

Що тут, в отарі, робить левеня? Воно аж ніяк не полює!

Голод змусив лева згадати про свій намір. Він легко й непомітно вполював старого барана, а тоді подався назирці за стадом. Вичекав хвилю, коли левеня відстрибнуло убік, і схопив малого за загривок.

Побачивши лева, вівці кинулися втікати.

— Ме-е! — злякано промовило левеня.

— Тьху! — сердито сплюнув лев, поклавши в траву напівживого від страху малюка. — Що це ти ганьбиш левиний рід?!

— Ме-е! — ще раз жалібно заскімлило левеня.

— Ти хто? — здивовано запитав цар звірів. — На вигляд — левеня, а мекаєш, як ягня...

— Бо я і є ягня... я виріс в отарі...

— Ти — лев, і повинен поводитися по-левиному! — грізно рикнув старий. — Ану, ходи зі мною!

Лев повагом пішов до ріки, а мале левеня несміливо пленталося ззаду.

Ставши на березі, лев підштовхнув малого до води. У ній, як у дзеркалі, відбилися дві левині фізіономії...

— Ти схожий на барана? — знову грізно запитав старий лев...

— Я схожий на тебе... — здивовано відповіло левеня.

— Отож... — задоволено сказав лев і стріпнув головою. — Лев може все життя прожити серед баранів — і не дізнатися, ким він є насправді! Бо не приглядається до себе, а вірить лише тому, що йому кажуть барани. Тепер ти бачиш, хто ти є? — лев грізно струснув своєю шевелюрою і рикнув так, що з кущів аж листя посипалося. — Ну, а тепер ти! І перестань тремтіти, наче вівця! Ти ж бачиш, хто ти є!

Левеня струснуло гривою та роззирнулося: а раптом хтось із баранів побачить, що він насправді не баранчик? А потім, поглянувши ще раз у воду, підморгнуло веселому левеняті, довкола вух якого вже почала пробиватися грива.

— Р-р-р! — несміло рикнуло звірення до свого відображення, а тоді — голосніше, голосніше!

— А тепер наздоганяй мене! — крикнув старий лев...

Того вечора в лісі з'явився юний царевич, який був дуже щасливим від того, що нарешті перестав бути бараном у стаді...

А старий лев дивився на нього і говорив самому собі: «Ти диви! Навіть з лева можна зробити барана, якщо він не пізнає своєї природи...».

Байка — це невелике оповідання повчального змісту. Особливістю байки є алегорія — зображення одних предметів та явищ через інші. Героями байки виступають тварини, рослини, предмети, через які байка показує людей, їхні стосунки, чесноти та вади. Байка складається з двох частин: **розповіді** про ситуацію чи епізод і **моралі** — висновку, який виражає ідею байки, її повчальний зміст. Влучне висловлювання (мораль) містить узагальнення, яке може бути доречним у різних життєвих ситуаціях. Може стояти як на початку, так і наприкінці байки.

1. Назви персонажів байки. Кого, на твою думку, зображено в образах тварин?
2. Що збентежило старого лева? Навіщо він повів левеня до води? Зачитай і проаналізуй діалог між левом і левеням біля

води. Які наміри були в лева? Чи успішною була для лева ця розмова і чому?

3. Склади план до основної частини (розповіді) байки. Виділи у байці висновок (мораль). Поясни, як ти це розумієш.
4. Чим байка відрізняється від притчі? Чим вони подібні?

Намалюй або добери ілюстрації до байки. Поясни свій вибір. Не забудь вказати джерело.

Аналізуємо, узагальнюємо. Спробуйте знайти відповіді на питання: *Що означає пізнати себе, свою природу? Як, на вашу думку, можна пізнати себе? Яким чином це може вплинути на ваше життя?*

Представте результати своєї праці.

Інсценізуємо байку. Читання супроводжуйте жестами, мімікою. Намагайтеся відтворити емоції персонажів. Опишіть усно враження від інсценізації.

Випиши незрозумілі для тебе слова. Знайди їхнє значення у тлумачному словнику.

Переглянь мультфільм «Король-Лев» (1994, реж. Р. Аллерс, Р. Мінкофф).

ПОВЧАЛЬНІ ЖИТТЄВІ ІСТОРІЇ, ЩО ЗБЕРЕГЛИСЬ У ПАМ'ЯТІ

Такі історії, які доволі часто трапляються між людьми, а тому набирають повчального змісту і передаються як життєві оповідки, називають бувальщинами.

Бувальщини справді дуже повчальні. Вони схожі на притчі — можливо, більш реалістичні й наближені до нашого щоденного життя.

Бо хто з людей із раннього дитинства не мріє про щось велике і красиве? Хтось хоче злітати в космос, а хтось — просто побачити море, про яке лише чув із розповідей людей...

Ця бувальщина — про те, що треба вірити у власні сили і довіряти своїм мріям. Можливо, ти знайдеш у ній ще якісь цікаві підказки для себе.

ПРО ЧОЛОВІКА, ЯКИЙ МРІЯВ ПОБАЧИТИ МОРЕ

Народна бувальщина

Цей парубок жив у селі й чув від старих людей, що десь зовсім недалеко є море. Але ніхто з його односельців ще до моря не доходив, а хлопець вирішив дійти.

От вирушив він у дорогу, пройшов одне село, друге — а там такий ярмарок! Стільки цікавих речей побачив!

А що був він вправним гончарем, то й попросився на роботу до славного майстра гончарних справ. Добре продавалися його кухлі, миски та глечики. Став хлопець заможним господарем, побудував хату.

Та якось уночі приснилося йому море. Наступного дня поклав він у торбину хліб-сіль і вирушив у мандри.

За якийсь час привела його дорога до великого міста. Походив він містом, пороздивлявся — і впала йому в око гарна дівчина. Парубок дівчині теж сподобався. Посватався він, а незабаром і весілля справили. Зажили вони щасливо сім'єю. Виростили двох синів.

Та якось, уже на схилі літ, знов уві сні примарилося старому море: наче воно дуже-дуже близько, чекає на нього...

Не стало вже сил у діда на далекі мандри. І попросив він синів вивести його на найвищу гору, яка височіла за містом: щоб хоч оглянути світ довкола, якщо вже до моря не дійти...

Допомогли сини батькові піднятися на вершину гори.

Як же він здивувався, побачивши, що біля підніжжя гори плюскочуться морські хвилі... А ще він побачив, що і з його села, і з того другого, в якому гончарював, і з міста, де прожив зі своєю сім'єю довгі літа, йшли різні дороги — і всі вони вели до моря...

Заплакав старий і сказав своїм синам...

- А що, на твою думку, він сказав?
- Художник Іван Айвазовський дуже любив море і свою мрію жити на його березі здійснив. Спробуй уявити, що відчув чоловік, споглядаючи в останні хвилини свого життя ось таку картину, зображену І. Айвазовським. Зроби короткий опис морського пейзажу своїми словами.

Бувальщина — в народній творчості коротке усне оповідання про випадок, що нібито стався насправді. Тематика бувальщин найчастіше побутова, часто мовиться про незвичайні події, спілкування з надприродними силами.

1. Пригадай, що таке тема твору. Сформулюй і запиши тему бувальщини. Зобрази життєвий шлях чоловіка малюнками, які можеш або намалювати, або дібрати з інтернет-джерел. Відтвори зміст бувальщини за малюнками. Поділися своїми враженнями від прочитаного.
2. Чому мрія нагадувала про себе чоловікові уві сні?
3. Як вважаєш, які емоції міг переживати наш герой, побачивши біля підніжжя гори білопінні морські хвилі й розуміючи, що його мрія була зовсім поруч?
4. Чи був чоловік щасливий? Чи вдалося йому здійснити свою мрію? Обґрунтуй свою думку.
5. Знайди у бувальщині і зачитай ті місця, у яких згадується дорога. На твою думку, яке символічне значення має ця художня деталь? Чому в багатьох казках герой вирушає в дорогу?

Іван Айвазовський. Хмари над морем

6. Чим бувальщина «Про чоловіка, що мріяв побачити море» нагадує притчу? Чого вона нас навчає? На яке питання, на твою думку, дає відповідь бувальщина? Чи є у тебе мрія і що ти робиш уже зараз для її здійснення?

Художня деталь — це подробиця, яка несе особливе ідейно-емоційне та смислове навантаження, має відносно самостійне значення й використовується для того, щоб емоційніше й глибше змалювати картини чи образ, підкреслити важливість чогось, індивідуальну особливість, допомагає уявити зображені автором картину, предмет чи характер. Деталь фіксує увагу читача на найбільш важливому в природі, в людині або в навколишньому предметному світі. Деталі поділяють на речові, портретні, пейзажні, інтер'єрні. Художня деталь буває одиничною або наскрізною. Інколи деталь наділяється роллю символу, тобто стає багатозначним і художнім образом, який має алегоричний сенс. За чуттєвим сприйняттям художні деталі поділяються на зорові, слухові, дотикові та нюхові.

Обговоріть у групі, чому чоловік заплакав, побачивши море з високої гори, і що він міг сказати своїм синам (*Заплакав старий і сказав своїм синам...*). Запишіть свої висновки.

Гончар — майстер, який виготовляє посуд та інші вироби з глини.

Випиши інші незрозумілі слова, знайди їхнє значення у тлумачному словнику.

САМ НЕ БАЧИВ, А ЩО ЧУВ — І ВАМ ПЕРЕКАЖУ

Перекази і бувальщини — це історії з життя. Але переказами найчастіше називають історії, в яких мовиться про якихось значних реальних людей: народних героїв, козаків, видатних історичних діячів. Про них складають також легенди, в яких більше домислу, вигадки, фантастичних деталей. Перекази, як правило, зберігають деякі історичні відомості

про події, а легенди здебільшого відображають казкові уявлення про явища природи.

Перекази про козаків любив записувати відомий український історик, дослідник Запорозької Січі Дмитро Яворницький. Саме в його записах збереглись народні перекази про неймовірну силу козаків.

ЧАРІВНЕ ДЗЕРКАЛО

Народний переказ

Запорожці — то народ вихватний, на всякі діла здатний. Інші такі були, що й грамоти не вчилися, а читати так добре читали, що й учений так не прочитає. Раз одного запорожця питають:

— Як ти навчився грамоти?

— А як!.. Спав я в хаті, стало мені душно. Я пішов під стіжок та й лежу. А тут летить пташка. Як дзьобне мене в лоба — так кров і побігла. І став я все знати, і книжки читати.

А сила яка в них була! Хоч у старого, хоч і в малого! Іде раз кошовий, аж дивиться — дитина семи літ заглядає на дзвіницю.

— Чого ти, мале, заглядаєш на дзвіницю?

— А я туди гармату зніс.

— Ти?!

— Я.

— А піди назад знеси!

Воно пішло та й знесло. От які тоді люди були! Тепер хоч десятеро коней запряжи, то не знесуть. А про старих запорожців — то вже й казати нічого!

Розповідали, що були серед козаків такі чаклуни-характерники, що їх і шабля не брала. І що мали вони чарівне дзеркало: от ворог десь причаївся у степу, а вони в те дзеркало заглянуть — і вже бачать, звідки ворожа сила суне та скільки у неї війська. Могли через те дзеркало навіть туману на ворога напустити: блукатиме довкола козацького табору, а через той туман не пройде.

Отакі-то були козаки-запорожці! На своїй землі їх ніхто не міг узяти. І слава їх не вмре — не поляже...

Юзеф Брандт. Привітання степу

Розглянь картину відомого польського художника Ю. Брандта, який захоплювався історією українських козаків. Яку назву ти ще можеш дати цій картині? Спробуй декількома словами передати її настрій.

ПРИСЛІВ'Я про життєву мудрість і досвід

- ❖ Гарно того вчити, хто хоче все знати.
- ❖ Догана мудрого більше важить, ніж похвала дурного.
- ❖ І сила перед розумом никне!
- ❖ Кожна пригода — до мудрості дорога.
- ❖ Науки ні вода не затопить, ні огонь не спалить.
- ❖ Око бачить далеко, а розум ще далі.
- ❖ Перемагай труднощі розумом, а небезпеку — досвідом!
- ❖ Учись змолоду — пригодиться на старість!

Переказ — це усне народне оповідання про визначні події з життя народу та про героїв цих подій. У переказах часто наводяться достовірні факти. Оповідачі, переповідаючи одне одному почуте про події чи про героїв, іноді додають щось від себе.

*Сучасний козак
у Холодному Яру.*

Підказки Вікі-Всезнайка

Цікавим історичним фактом є те, що українські козаки дісталися й до Америки. Так, Джон Сміт, засновник одного з перших поселень британців на американському континенті, брав участь у боротьбі з турками та татарами й потрапив у полон. Сміта з полону врятували запорозькі козаки, він гостював на Січі, звідки й повернувся до Англії. Потім запросив туди своїх рятівників. Саме в цей період англійці вирішили заснувати першу колонію на території Америки. Джон Сміт вирушив у цю подорож, прихопивши з собою декількох козаків, котрі виявили бажання подорожувати разом з ним. Саме так українці допомагали засновувати Америку.

1. Навіщо, на твою думку, українці переказували історії про неймовірні здібності козаків? Якими вони їх бачили?
2. У переказі згадується семиліток, наділений неабиякою силою. Пригадай українські народні казки, героями яких є діти-семилітки. Спробуй знайти інформацію про те, чому саме семилітки у всіх казках, переказах завжди особливі, уміють те, чого не можуть інші персонажі. У чому символіка числа 7? Скористайся інтернет-джерелами, запиши покликання на них.

3. Чому, на твою думку, у народних переказах і в художніх творах з'явився образ козака-характерника? Якими уміннями наділяв їх народ у своїх розповідях?
4. Що додавало сил козакам і робило їх такими сильними і невразливими? Як про це сказано у переказі?
5. З чим асоціюється у тебе чарівне дзеркало? Чи доводилося стикатися з цим образом в інших творах? Як ти гадаєш, мрію про що передає образ чарівного дзеркала?
6. Уяви, що тобі треба прочитати народний переказ зі сцени. Продемонструй, як ти це зробиш. Використовуй міміку, жести, модуляції голосу, темп мовлення.

Розгляньте картину Юзефа Брандта «Привітання степу» на с. 55. Опишіть свої враження. Що особливо привернуло вашу увагу? Як ставиться до козаків автор картини? Які особливості їхнього характеру він відобразив на полотні? Чи вбачаєш ти спільні риси у козаків та сучасних захисників України? Назви ці риси, опиши сучасних українських лицарів-воїнів.

Спробуй дібрати музику до картини Юзефа Брандта «Привітання степу». Яка музика із запропонованої твоїми товаришами тобі сподобалася найбільше?

СВІТ ЗАГАДОК, ПРИСЛІВ'ІВ І ПРИКАЗОК

Загадка

Стоїть дерево, на дереві — квіти,
Під квітами — котел, над квітами — орел:
Квіти зриває, в котел складає,
Квітів не меншає, в котлі не більшає.

Він біжить, тече, минає —
Ніхто його не впіймає.
Хоч його ніхто не знає —
Всяк ціну йому складає.

Загадка — це алегоричне, метафоричне висловлювання, що містить опис одного предмета за допомогою іншого, схожого з ним. На підставі схожих рис та властивостей людина і повинна відгадати, про що йдеться.

Щоб створити загадку, треба стисло описати за допомогою певних яскравих метафоричних образів кілька найбільш характерних для предмета чи явища ознак (матеріал, форму, звук, колір, кількість тощо). Відгадати її можна лише, якщо логічно замінити метафоричні образи на реальні.

У багатьох загадках неживі предмети, сили, явища природи представлені як живі істоти, тобто персоніфіковані чи одухотворені. Найдавніші загадки суголосні з міфами про світобудову, походження світу, божеств, пов'язані з природними явищами:

«Два брати весь вік живуть, один на одного дивляться, а до купи не зійдуться». (Небо і земля.)

«Сидить півень на вербі, пустив коси до землі». (Небо, сонце, дощ.)

Є загадки, у яких сили природи зображені у вигляді звірів:

Чорна корова всіх людей поборолла, а білий віл всіх людей на ноги підвів. (Ніч і день.)

Сиві барани все поле залягли. (Хмари.)

Що біжить без повода? (Вітер.)

Багато загадок пов'язані з культом птахів:

Сидить півень на осиці, підняв догори косиці. (Вогонь і дим.)

За горами, за лісами золота квочка золоті курчата водить. (Місяць і зорі.)

За тематичним принципом загадки поділяють на такі групи:

- **Природа** (небо, земля, явища природи, рослинний світ, тваринний світ).
- **Людина** (тіло, матеріальне життя, речі домашнього вжитку), її трудова діяльність (освіта, творчість, звичаї та обряди, родинні стосунки, дружба, любов).

Є загадки, побудовані на порівняннях:

Білий, як пір'їна, холодний, як крижина. (Сніг.)

У загадках можуть використовуватися гіперболи (перебільшення):

Ревнув віл на сто гір, на тисячу городів. (Грім.)

Певні предмети можуть позначати власними назвами, наприклад, людськими іменами:

Сидить Марушка в семи кожухах, хто її роздягає, той сльози проливає. (Цибуля.)

Яка ж будова загадок?

– Запитання:

Хто на собі свій будиночок носить? (Равлик.)

– Вислів, що потребує відгадки:

Чорна корова всіх поборолла. (Ніч.)

– Ціле оповідання:

Їхала пані вночі, загубила ключі, місяць ішов, ключики знайшов, сонце встало — ключики украло, до себе сховало. (Роса.)

– Розмова:

— *Стукотні, гуркотні, куди йдете?*

— *Смалене, палене, нащо вам те?* (Відра і горщики.)

1. Чи любиш ти загадки? Чому, на твою думку, багато дорослих і дітей люблять розгадувати загадки?

2. Пригадай казки, у яких герої отримують завдання, пов'язані з розгадуванням загадок. Які це були загадки? Як це характеризує тих героїв, які ці загадки розгадали?
3. В основі загадки лежить метафора. Як ти це розумієш?
4. Із чим у загадках асоціюються час, сонце, місяць і зорі? Досліди на прикладах загадок, які знайдеш самостійно. Використай інтернет-джерела. Не забудь вказати джерело інформації.

- Розгляньте одну із трьох загадок. До якої групи належить обрана загадка? Спробуйте пояснити логіку створення і відгадування загадки. Продемонструйте свій спосіб мислення.

- **Гра «Хто кмітливіший?»** Об'єднуємося у дві групи. Кожна група добирає загадки для іншої (скільки учасників — стільки загадок). Змагаємося, яка група швидше розгадає усі загадки.

Спробуй придумати загадку як вислів, що потребує відгадки. Скористайся алгоритмом:

- 1) Визначаємо об'єкт загадки (відгадку) (наприклад, *сонце*).
- 2) Описуємо ознаки, будову та функції об'єкта, місце знаходження тощо (*жовте, кругле, рухається по синьому небі*).
- 3) Уявляємо, до чого цей об'єкт подібний (*до колеса*).
- 4) Описуємо другий об'єкт, його ознаки і функції, подібні до першого (*жовте колесо, котиться*).
- 5) Уявляємо, з чим асоціюється місцезнаходження першого об'єкта (*синє небо — синє море*).
- 6) Придумуємо текст загадки (*Жовте колесо по синьому морю котиться*).
- 7) Прикрасимо текст епітетом (*Золоте колесо по синьому морю котиться*).

НАРОДНІ ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ

про сонце, місяць і зорі:

- ❖ Зо світу до ночі сонце не стуляє очі.
- ❖ І сонце не всі гори освічує, хоч високо ходить.
- ❖ Місяць — батько, звізда — мати, сонце — їх дитятко.
- ❖ Аби на мене місяць світив, а зорі будуть.
- ❖ Кому місяць світить, тому і зорі всміхаються.
- ❖ Сонце гріє, сонце сяє — вся природа воскресає.

про правду і брехню:

- ❖ Всяк правду знає, та не всяк про неї дбає.
- ❖ Правда у вогні не горить й у воді не тоне.
- ❖ Правда — край порога, а неправда — біля стола.
- ❖ Чим більше правди, тим більше згоди.
- ❖ Правді добре і в трісках, а неправді й у подушках зле.
- ❖ Краще гірка правда, ніж солодка брехня.
- ❖ Маленька брехня за собою велику веде.
- ❖ Як маєш збрехати, то краще змовчати.
- ❖ Знатимеш правду — матимеш волю.
- ❖ Правда, як олія: скрізь наверх спливає.
- ❖ Брехня і приятеля робить ворогом.
- ❖ Брехня панує — правду гальмує.
- ❖ Брехня — як вугілля: не впече, то замаже.
- ❖ Брехня стоїть на одній нозі, а правда — на двох.
- ❖ Бреше, аж вуха в'януть.
- ❖ Бреше — і оком не моргне.
- ❖ Правда в очі коле.
- ❖ Така правда, як рак свище.
- ❖ Наша хата, наша правда.

Прислів'я та приказки — це стійкі афористичні вислови, що в стислій, точній формі висловлюють думку про певні життєві явища, людські вчинки тощо. Прислів'я містять завершену думку:

*Найшла коса на камінь: коса не втне,
камінь не піддасться.*

*Береженого Бог береже, а козака шабля стереже.
Один у полі не воїн, а подорожній.*

Приказка висловлює думку неповно і часто є частиною прислів'я:

*Найшла коса на камінь.
Береженого Бог береже.
Один у полі не воїн.*

Упродовж багатьох століть прислів'я і приказки виявляли здатність народу відбирати й осмислювати найхарактерніші, найтиповіші сторони явищ природи, праці, побуту, родинного й суспільного життя.

Будова прислів'їв відзначається симетричністю, поділом на частини, які можуть римуватися. Це допомагає легше їх запам'ятовувати. Якщо прислів'я складається із двох частин, то у першій частині щось повідомляється, відображається якесь явище, друга частина містить висновок («*Хто рано підводиться, за тим і діло робиться*»).

Прислів'я і приказки розраховані на кмітливість, здогадливість слухачів / читачів.

Основними художніми засобами в прислів'ях виступають метафора, порівняння, гіпербола. В основі метафори є перенесення якостей і дій тварин та рослин на життя людей:

*Хоч кінь на чотирьох ногах, і той спотикається.
Не будь бараном, то вовк не з'їсть.
Чого очі не бачать, за тим і не плачуть.*

Поширеним художнім засобом у прислів'ях є порівняння:

*Пропав, як у воду канув.
Потрібне, як п'яте колесо до воза.*

Нерідко трапляються гіперболи (перебільшення):

*Вола б з'їв.
Очі на лоб вилізли.
За кавалок кишки сім верст пішки.
Без роботи день роком стає.*

У прислів'ях поширені епітети (художні означення):

*Чорна земля білий хліб родить.
Руса коса — дівоча краса.*

Прислів'я та приказки схожі між собою. Іноді їх важко розрізнити. Відмінність між ними полягає в тому, що прислів'я висловлюють більш повні твердження, а приказки — лише частину судження.

1. Чому, на твою думку, народ придумував прислів'я, у яких є олюднені небесні світила? Обери кілька таких прислів'їв і спробуй пояснити їх.
2. Прочитай прислів'я про правду і брехню. Який висновок ти зробиш для себе щодо вибору між правдою і брехнею? Чому, на твою думку, герої казок часто вдаються до обману, щоб перемогти зло? Можливо, ти знаєш такі казки і героїв? Назви їх.
3. Обери прислів'я із поданих у підручнику і поясни на його прикладі будову прислів'їв. Випиши з-поміж поданих висловлень приказки. Поясни свій вибір.
4. Спробуй з-поміж запропонованих прислів'їв та приказок обрати ті, які належать до вивчених творів усної народної творчості (наприклад, до змісту, розкривають характер персонажа, ілюструють погляд на якісь явища природи чи життя тощо). Поясни свій вибір.
5. Змодельюй або пригадай кілька (2-3) життєвих ситуацій, на які можна спроектувати 2-3 прислів'я.

Обговоріть, чому, на вашу думку, люди брешуть. Чи можна збрехати, щоб допомогти другові? Поміркуйте, чи можна заради того, щоб уникнути конфлікту, сказати неправду? Де у навколишньому світі ви стикаєтеся з брехнею? У чому руйнівна сила брехні? Доберіть з інтернет-джерел прислів'я і приказки, які ілюструють ваші висновки.

Обери одне прислів'я і розгорни його в невеличке оповідання. Намалюй або добери ілюстрацію до своєї розповіді.

2

ЖИВА КАЗКА ПРИРОДИ

БАРВИ СЛОВА

Якщо пригадуєш — світ творився Словом і думками. І любов'ю, і настроями, і бажаннями. Без бажання нема творчості.

Усі пори року з їхньою красою — це творчість. Природа постійно змінює свої барви і настрої. А настрої людини, барви її слова — особливо поетичного — залежать від цих змін. І від уміння ніколи не втрачати зв'язку з Казкою життя.

Прочитай поезії відомих українських поетів, які уміли вслухатися та вдивлятися у світ природи.

ВІН РОЗУМІВ МОВУ ПРИРОДИ

Богдан-Ігор Антонич народився на Лемківині — в прекрасному закуточку України, який на той час перебував під окупацією чужої держави. Його батько був священником, і юний поет навчився з молитвою вслухатися у все, що його оточувало. В нього був особливий дар: бачити Бога не лише у храмі, чути Його голос не лише в молитовних текстах — він бачив і чув Його в усіх живих створіннях. Тому першу свою поетичну збірку назвав «Привітання життя», в якій висловив захоплення від усього, що йому подароване. А остання книжка, що вийшла вже після ранньої смерті поета, мала назву «Зелена Євангелія». Поет усім серцем закликає кожного з нас цінувати кожную мить життя, проживати його з відкритим до світу серцем і очима.

Ліричний твір — віршований твір, у якому відображено внутрішній світ автора або ліричного героя, його почуття та переживання. Ліра — музичний інструмент, під акомпанемент якого античні поети виконували свої вірші. Тому такі твори називалися ліричними. Для ліричних творів характерна висока емоційність.

Усе, що хвилює, тішить чи засмучує поета, знаходить своє вираження у ліричному творі.

Образ ліричного героя виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів. Він не обов'язково тотожний авторові, а живе власним життям у новій художній дійсності.

ЛІС

**Навчися лісової мови
із книги лисів та сарнят!**

Виходить місяць до діброви
писать елегії на пнях.

**Струмки полощуть срібло тиші,
в росі купається трава.**

Хай найпростіші з всіх слова
у книзі лісу ніч напише!

Богдан-Ігор Антонич

Федір Манайло. Золота осінь

1. Прочитавши уважно вірш, зверни увагу на його два перші рядки. Чи відчуваєш ти настрій автора? Що, на твою думку, звучить у його зверненні до тебе, читача: наказ; доброзичлива підказка; запрошення; заохочення?
2. Чи можеш ти уявити собі, як звучить «лісова мова»?
3. Як ти гадаєш, чи «творять» звірята і рослини свою «книгу»?
4. Людина може чути і розуміти «лісову мову»? Чи вмів це робити поет Богдан-Ігор Антонич?

5. Зверни увагу на виділений рядок у другій строфі вірша. Як ти його розумієш? Чи подобається тобі такий художній образ?
6. Як можна висловити думку поета простішими словами?
7. Яким ти уявляєш собі ліричного героя поезії?

- Розглянь уважно картину Ф. Манайла (с. 65). Який настрій осіннього дня вона передає?
- Виконай на вибір:
  - Зроби усний опис картини, акцентуючи увагу на її барвах, що по-особливому передають настрій художника.
  - Придумай усну «розповідь» лисеняти чи сарняти про пригоди в осінньому лісі.
  - Напиши вірша або маленьке оповідання про свою мандрівку в осінній ліс.

МАНДРІВНИЦЯ У СВІТІ МРІЙ

Оксана Сенатович написала багато віршів та оповідань для дітей. І в кожному зі своїх творів вона наче подорожувала у світ дитячих мрій. Це так важливо — і в дорослому віці мати відкрите до світу і любляче, довірливе серце дитини. Бо не кожному вдається відчутти в собі подих таємниці, помандрувати у снах Чумацьким Шляхом між зорями, зберегти щасливий спогад від цієї подорожі й не переставати мріяти.

Ось і тебе поетеса закликає прислухатись до шелесту осіннього листа, журливих голосів птахів, що останніми покидають рідний край, придивитись до кожної хмаринки, що носить у своїх рукавах чарівні казки.

ДРУЖЕ МІЙ

У сльоту, і в час негоди,
і в погоду, друже мій,
серцем слухати зумій
звуки рідної природи,
звуки — дивні голоси
незвичайної краси.

Чуєш, друже мій, розмови:
з вітром листя гомонить,
з сонцем ниви і діброви,
і з озерами — блакить.

Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову рідної природи
розуміти серцем вчись.

Оксана Сенатович

1. Чи схожі між собою вірші Богдана-Ігоря Антонича та Оксани Сенатович? У кого з поетів більш образна, метафорична мова? Хто із них тобі зрозуміліший?

2. Як ти розумієш вислів Оксани Сенатович про вміння «слухати серцем»?

Аналізуємо, узагальнюємо. Порівняйте ліричних героїв поезій Богдана-Ігоря Антонича та Оксани Сенатович.

Напиши короткий роздум про те, як людина може чути, відчувати, розуміти мову живої природи.

Підказки Вікі-Всезнайка

Тварини і птахи володіють багатьма можливостями передавати свої емоції, почуття, накази та застереження з допомогою звукових сигналів, запахів, жестів, забарвлень свого тіла. Маленькі тварини з народження «розуміють» своїх родичів. Людська ж мова настільки складна, що дітям доводиться довго тренуватися, аби навчитися вимовляти слова, які вони здебільшого розуміють змалечку.

У дечому тварини можуть навіть перевершити людей і захопити своїм «високим» мистецтвом. Наприклад, у вмінні користуватися сигнальними вогниками та змінювати забарвлення свого тіла, аби привабити подругу чи відлякати ворога.

Отже, у «лісової мови» є свої секрети. Як-от уміння «маскуватися» та уподібнюватися до інших тварин чи рослин. Це мистецтво в природі називається мімікрією. Подивіться, як вдало «пристосувалися» до свого середовища муха, що імітує бджолу, та комаха, що нагадує суху гіллячку.

ВСЕ НАВКОЛО МОВУ МАЄ

Якщо хтось думає, що тварини надто примітивні, аби розуміти людей, то дуже помиляється, бо ті вміють слухати і розуміти нас серцем, як написала Оксана Сенатович. Між тваринами існують певні правила, закони, вони мають свої «цінності».

Письменниця **Галина Вдовиченко** зробила спробу наблизити світ домашніх тварин до людського. Її детективна повість про котів — це широко розгорнута байка, яку всім буде цікаво прочитати.

А все почалось із того, що бездомні коти, які знайшли доброзичливих друзів серед людей, об'єдналися в дружню команду і навіть почали активно розвивати свої таланти. Серед них виявилися талановиті танцюристи і навіть художники-дряпописці. Але життя сповнене пригод, у вуличних котів вони особливі. Сталося так, що хтось викрав їхні унікальні творіння — дряпопис на восьми липових дощечках. Довелося кмітливим котам розкрити в собі ще й талант детективів-нишпорок. І про ці детективні пригоди ти дізнаєшся, прочитавши уривок із повісті Галини Вдовиченко.

ТАЄМНИЦЯ ВОСЬМИ ЛИПОВИХ ДОЩЕЧОК

Уривок з повісті «36 і 6 котів-детективів»

Усеміський котячий розшук розпочався з непорозуміння. Хук і Джеб зібралися на завдання, почепивши на носи чорні окуляри, нап'явши на голови капелюхи, ще й зі згорнутими в трубочку газетами у лапах. Маскарад та й годі!

— Саме такі й мають бути справжні детективи! — брати були собою дуже задоволені. — Ми ж нишпорки тепер чи хто? Ото й замаскувалися, щоб на нас уваги не звертали. Сядемо на лавці під будинком, розгорнемо газети...

— А газети навіщо?

— Навіщо! Ми у газетах зробили дірки...

Коти продемонстрували, як вони стежитимуть за всіма через дірочки. В отворах блимали їхні радісні очі.

— Щоб нічого й нікого не прогавити! А збоку здаватиметься, що ми занурені у читання.

— Де ви таке бачили?

— У фільмі про детективів!

— Ясно, — сказав тоді Бубуляк. — Знімайте капелюхи та окуляри, газети теж тут залиште. Якщо не хочете, щоб увесь район дізнався про наші таємні пошуки.

Брати неохоче попросилися зі своїми речами для конспірації, незадоволено оглянули один одного: ну і які вони тепер детективи? Звичайні вуличні коти.

Кілька загальних настанов — і всі розійшлися, не забувши попередити Стаса, що мають справи на кілька днів. Ночуватимуть — де випадє. Їм не звикати. Нехай Стас не переживає.

— А пані Крепова най нас не чекає на вечерю, — з жалем додав Шпондермен.

Хавчики зітхнули, ковтнувши слину.

— Не знаю, коли й відсипатимемося, — буркотнув Сплюх. — Нормальний кіт спить дві третини свого життя, а не гасає, мов збіганий пес, усеньким містом! Ми якісь неправильні коти.

І почалися пошуки зниклого дряпопису. Десь хтось мав переховувати викрадені твори котячого наївного мистецтва, усі вісім художньо розписаних липових дощечок.

Коти видряпувалися на дерева й зазирали у вікна та за бильця балконів, вибиралися по гілках аж до рівня четвертих-п'ятих поверхів. Нишпорили дахами та горищами багатоперхівок, спостерігали, що відбувається в будинках навпроти. Піднімалися сходами, зазираючи у замкові шпарини...

Працювали і вдень, і вночі: адже коти й у темряві добре бачать.

Кутузов вів спостереження з найвищого дерева у місті — з секвої гігантської. Сидів на гілці, немов комаха на бивні мамонта, вдивлявся в окуляр бінокля з дальноміром. Уже й не бінокля, по суті, а монокля, бо ж у ньому зберігся лише один окуляр — другий розбився. Але Кутузову й одного було

достатньо. Він прикладав його до свого ока й тішився, що знайшов на смітнику такий чудовий пристрій.

По той бік вікон вирувало життя. Люди смажили рибку і котлети, читали та спали, сміялися й сварилися, мили посуд і розвішували білизну на балконах.

Вони годували дітей, домашніх котів та собак. Обіймали їх, бавилися з ними. В одній квартирі кіт із синім бантиком на шиї ходив туди-сюди по клавіатурі фортепіано — з-під його лап лунала мелодія. Ля Сосис прислухався й мало не пустив сльозу: він упізнав цю пісню. Її колись співала, акомпануючи собі на роялі, його господиня, викладачка французької мови.

— Но-о... р'я дор'я! — затагнув кіт. — Ні-і, не шкода, хоч там я-ак!

Сордель поспішив затулити йому лапою рота.

— Потім, — прошепотів, — потім співатимеш. Удома...

— Удома? — схлипнув Ля Сосис. — А де мій дім? Де мій дім, питаю я тебе? Но-о... р'я дор'я...

Поважний Бубуляк по вікнах не лазив, у шибки не зазірав. «Літа не ті», — пояснив він друзям. Він діяв інакше. Дзвонив у двері, впевнено бубонів: «Перевірка лічильників!» — і з діловим виразом морди обходив кімнати, зазірав до кухні, до

ванної та туалету, зосереджено щось записував. Ще й збивав господарів з пантелику запитаннями штибу: «Коли ви востаннє?..» та «Хто веде домашню бухгалтерію?» Ніхто не наважувався прогнати kota з олівцем за вухом та нотатником у лапах.

— Поглянь... — почув він, ідучи від котроїсь бабусі. — Спеціально навчених котів на роботу беруть! Куди там Іванові Івановичу до цього розумника!

Кутузову нарешті набридло сидіти на секвої гігантській. Для нього нестерпно було не рухатися — так само, як для Коментатора мовчати. Й оскільки на Коментатора весь час шикали: «У нас таємна місія! Припни язика! Годі теревенити! Тебе почують!» — то коти охоче помінялися місцями. Кутузов звільнив Коментаторові свій пост на секвої й пішов, як він пояснив, «у розвідку». А Коментатор видерся якнайвище — й нумо видивлятися в одноокий бінокль довкола, немов капітан корабля у підзорну трубу, нумо язиком лопотіти без угаву. Хтось знизу почує — подумає, що сороки стрекочуть у верховітті.

Кутузов із Голотою нишпорили вдвох. Один дзвонив у двері й відразу ховався. Поки людина до дверей дочовгає, поки здивовано постоїть на порозі, метикуючи, хто дзвонив і кому тут що треба — другий кіт, встрибнувши у вікно, вже й пронісся вихором усією квартирою.

Або робили ще так: один під вікнами концерт улаштовує, відволікає увагу... Коти ж уміють видавати сотню різних звуків і ладні підробляти голоси: або як дитина заплакати, або як автосигналізація завити. Отож один вправляється надворі, а інший тим часом шукає в помешканні вкрадені картини. А господарі перехиляються з вікна, роззираються навсібіч і навіть не здогадуються, що в них за спинами діється у власній квартирі.

Хвостуля з Пушинкою довідалися, що Кутузов із Голотою по квартирах никають — і нагримали на хлопців:

— А що, як вас упіймають! Доведіть тоді, що ви не злодії! Ви ж на приватну територію заходите!

— Та ми ж там нічого не займаємо! — Голоті невтямки, чому це дівчата обурюються. — Я от сьогодні занюхав на чужому столі канапку зі шпротами, і що ви думаєте? Пробіг, відвернувшись. Навіть очі заплющив. Ми чесні нишпорки! Нам чужого не треба.

— Во-во! — мовить Шпондермен, посмикуючи себе за вуса. — Тому я до тих хат і не потикаюся, боюсь спокуситися.

Малюкам довірили перші поверхи. Вони вистрибували на підвіконня, намагаючись роздивитися за шибамися те, що шукали. Бачили на стінах годинники та дзеркала, фотографії, пейзажі й натюрморти, полички з книжками та посудом, навіть кухонні стільнички — такі, як у пані Крепової. Але їхніх робіт у жодній квартирі не було. Одного разу, коли Жабка-Сиволапка, розплющивши носа об скло, вдивлялася у те, що діється в квартирі, вікно відчинилося, і маленька рука вхопила кошенятко. Жабка-Сиволапка й пискнути не встигла. Навіть пручатися не могла з переляку, лише замружилася, щоб нічого не бачити.

Але це була рука доброї дівчинки.

— Ба... — прошепотіла мала, стискаючи кошеня в обіймах. — Воно нічیه! Бабусю, заберемо кошеня до себе! Будь ласка! Ти бачила, як воно стрибає? Ти бачила, які в нього лапки?

Жабка-Сиволапка, почувши ці слова, розплющила очі, глянула в добре личко дівчинки й пригорнулася до неї. І навіть не озирнулася на друзів, коли бабуся зачинила вікно й застикнула мереживну фіранку.

Увечері Баронеса отримала через інтернет вітання від Жабки-Сиволапки — повідомлення написала ота добра дівчинка, вона дякувала котячому товариству за безцінний подарунок.

— А ми теж... ми радіємо за неї! — шморгнув носом Яків. — Як вона там, цікаво? Що їсть? Де спить? Вона завжди мріяла про людську сім'ю. А ми що... Ми раді.

Та насправді малюкам було невесело. Може, тому, що насувалася ніч і треба було шукати собі місце для сну. Вони

змостили собі кубельце зі скошеної трави під кущем бузини. Щойно вклялися, як хтось покликав із вікна: «Якове! Додому!» Яків жваво підвів голову й роззирнувся. Серце його калатало. Побачив, як білявий хлопчик біля під'їзду дивився вгору й махав рукою: йду!

— В усіх є дім, — Яків знову поклав голову на лапки. — Не вже у нас його ніколи не буде?

— Та чого ти! — поплескав його по спині Безжурний Кіт Гарольд Перший. — У нас є Стас і пані Крепова. А в них є квартира.

— Ет ти який! Ласий на чужі ковбаси! Ми не можемо в них залишатися надовго. Їм із нами незручно.

— Чого б це? Нам зручно, а їм незручно? — здивувався Безжурний Кіт Гарольд Другий.

Гарольди обмінялися іронічними поглядами: скаже ж таке! Незручно! Життя нарешті налагодилося. Нема чого жалітися. Нема від чого впадати у відчай. Проте й у Безжурних котів ентузіазму поменшало. Піднесений настрій раптом вигас. Вони навіть не потеревенили перед сном.

Вісті не лежать на місці. Не встигли малі повернутися, як уже всі коти знали, що Жабки-Сиволапки з ними немає. І тоді вони вирішили малих на пошуки вже не брати. Занадто ті малюки вразливі. Нехай сидять на терасі під вербою, приймають звіти й роблять на мапі позначки червоним олівцем.

Так і вчинили. Коти підходили до малюків, до розгорнутої схеми вулиць, показували, який будинок обвести червоним: обстежено, мовляв, нічого не знайдено. Обстежено, нічого... Нічого...

Справи просувалися — як мокре горить.

Хавчики весь час відволікалися на кухонні запахи. То їм курячим бульйоном запахло, то чиїсь голубці з м'ясом збили з курсу. Неможливо, казали, працювати! За таких умов! Серед таких пахоців!

Ще й Сордель мало не вскочив у халепу: дивом вдалося йому відірватися від погоні. Нарвався у під'їзді на

бійцівського пса, той уже погнався за ним, уже й наздогнав було, хотів ухопити, а хвоста нема! Пес на секунду пригальмував, а кіт — під паркан, ледве протиснувся, бо грубенький, потім у кущі — і слід охолов.

Кутузов попався на гарячому. Зазірав за письмовий стіл у чужому помешканні, і саме цієї миті на порозі кабінету виріс господар — сивий німечний дід, який ледве ноги совав. А як побачив кота, дістав заряд енергії. Кіт у двері, старий з підскоком — за ним. Так розлютився, що встиг, гримнувши дверима, прищемити бідоласі жмутик шерсті. Кутузов утік, а згодом, за рогом, оглянув свій потріпаний хвіст-ощипок та й замислився. Чи воно того варте, щоб таких втрат зазнавати? Стільки зусиль — і все намарно.

Пошуки картин вирішили призупинити. Дійшли цього висновку, аж коли Голота зірвався з даху п'ятиповерхівки. Просто на клумбу з флоксами.

— Ти міг розбитися! — схлипували перелякані жоржинки. — Ти міг скрутити собі в'язи!

— Та що ви рознявкалися! — втішав він дівчат, як міг. — Я не з полохливих. А чого ж! Перегрупувався, вирівняв тіло відносно землі, зменшив швидкість падіння... На моєму місці так вчинив би кожен кіт. А тоді — алле-оп!

Очі в жоржинок — круглі, як гудзики; роти роззявили з подиву.

— Приземлився на всі чотири лапи! Поламав, щоправда, кілька квітів. Таких рожевих, на довгих ніжках.

— Флоксів, — підказала Марієтта.

— Були флокси — стали пlockси! — реготнув Голота. — Геть пласкі зробилися. А мені хоч би хни! У нас, котів, добре розвинений вестибулярний апарат.

Малюки теж не зводили з Голоти очей.

— Але ви, малі, й не подумайте! — Голота нарешті зауважив малюків. — І не подумайте, кажу, повторити цей трюк. Бо може бути інший фінал. Геть не такий, як у мене.

Налякав усіх Голота своїм трюком. Ще й гроші закінчилися. Раптово. Їх, щоправда, не надто й економили. Купували віденські сосиски та козацькі сардельки, ще й екзотичні фрукти для пані Крепової та Стаса.

Що ж, вирішили коти-танцюристи, зазирнувши до порожньої скриньки для грошей, тепер наша черга. Їм було ніяково за перший невдалий вихід на публіку. Тепер обставини змінилися: погода чудова, людей у місті — юрмища. Виступ обіцяв бути вдалим. Друга спроба!

1. Чи сподобалися тобі герої детективної історії? Хто з котів, на твою думку, найкраще підходить на роль детектива-нишпорки?
2. Наскільки вдало, на твою думку, авторка книжки підбрала імена для своїх героїв? Чи виражають вони їхні звички та характері? Які ще цікаві котячі клички тобі відомі?
3. Розкажи про свого домашнього улюбленця, якщо він у тебе є. Чи схожий твій кіт на когось із героїв книжки?

* * *

У підземному переході на танцюристів чекав сюрприз. Зграя псів. Вони дримали, згорнувшись на прохолодній долівці в куточку. Першим зауважив котів кудлатий чорний собака з білим комірчиком: він підвівся й штовхнув лапою іншого. Огрядний, череватий песьсько розплющив очі, повільно випростався, потягнувся. Грубасик — помісь

англійського бульдога з дворняжкою. Провислі складки щік, сердитий погляд. Пес підібрав цівки слини, що звисала з куточків пащеки, й щось буркотнув. Решта вмить зірвалися на прямі лапи. Трійко дрібних собак невизначеного кольору, якісь сіро-буро-малинові, на вигляд дуже злі, нетерпляче тупцювали на місці. Руда псиця, найвища й найхудіша з усіх, справляла враження найспокійнішої, навіть байдужої. Вона примружилася, тримаючи в полі зору пухнастих зайд. Довгі дреди погойдувалися під її вухами.

Котам тут готували палкий прийом. Це було зрозуміло з першого погляду.

— Обана! — гарикнув чорний собака, тупнув задніми лапами, наче вбраними в широкі штанці. — Кого ми бачимо! Не вірю власним очам! Яка зустріч!

— Чого припхалися на нашу територію? — прогарчав Не-зовсім-бульдог й підтягнув слину.

Трійко дрібних псів завзято потупотіли назустріч котам, одначе спинилися і — назад, бо більші пси залишилися на місці.

До Брейкера нарешті повернувся голос.

— Це територія міста, — відповів він.

— А ви тут до чого? — нахилив голову чорний собака.

— А ми живемо в цьому місті, — нявкнула Пушинка.

Пси презирнулися й вибухнули сміхом.

— Що-що? Де ви живете, безхатки? На якому смітнику? Га-га-га-гав!

Собаки вдоволено зареготали, вишкірюючись і висолоплюючи язики. Вони штовхалися між собою, презиралися: бачив, мовляв? чув? Ги-ги-ги. А один із трійки найдрібніших аж упав зо сміху на спину, дригав тоненькими лапами у повітрі: ой, не можу!

— А ви, перепрошую, — Хвостуля намалювала хвостом овал у повітрі, — ви всі, дозвольте запитати, де живете? В якому палаці? На якій віллі?

Пси замовкли й утупилися поглядами в Хвостулю. Навіть той, що лежав догори дригом, кілька секунд дивився на неї, а потім перекинувся на живіт і підвівся. Руда з дредами сту-

пила вперед. Хвостуля відчула тремтіння у лапках — вона ледве стрималась, щоб не чкурнути кудись світ за очі.

— А ми, — повільно мовив Не-зовсім-бульдог, — живемо, де хочемо. Це наше місто. І цей підземний пер-рехід теж наш. Тому вшивайтеся чимшвидше, бо...

— Агов, шановні!

Чотирилапі так захопилися спілкуванням, що аж лише тепер зауважили: вони не самі. Навколо зібралися люди. Щойно бігли у своїх справах — і от вже стоять, на щось чекаючи.

— Ви нині танцюватимете — чи ні? — в голосі чоловіка вчувалося нетерпіння. — Час починати!

— Мр-рняв! — одразу заволав своїм фірмовим риком Робок. Він умів гарчати голосом немов із металевої діжки. Зрадив, що обійдеться цього разу без прочухана. — За хвилину починаємо!

— За пів хвилини! — підніс лапу чорний собака з білим комірчиком. — Це наш підземний перехід, танцюємо тут ми! І ми вирішуємо, кому й коли починати.

— А ви по черзі! — втрутився продавець із музичної крамнички — сивий чоловік із волоссям, зібраним на потилиці у хвостик. Він стояв в одвірку своєї крамнички, склавши руки на грудях. Уважно спостерігав за котами, псами та глядачами.

— Раз ті, раз ті, — підказав він. — Справді, час починати.

Собаки презирнулися. Чорний вийшов уперед.

— Привіт! — бадьоро привітався він і обвів людей поглядом. — З вами Чорний Джек! І зараз ви станете свідками собачо-котячого танцювального батлу! До вашої уваги — хореографічні змагання між собаками і котами! Хто переможе у запальній сутичці? Кому глядачі віддадуть перевагу, симпатію та вміст своїх гаманців?

— Слухай, ти часом не Коментатор? — нахилився до нього Степко, дочекавшись паузи.

— Який іще коментатор? — огризнувся пес. — Я Базікало Чорний Джек. Второпав? Починайте, мурнявчики!

— Ні, ви перші, гавкастики!

— Дивіться, щоб не довелося шкодувати...

Собаки обмінялися поглядами, і Чорний Джек кивнув до дядька з музичної крамнички:

— Маестро, музику! Спеціально для Чорного Джека.

Продавець немов чекав на цей сигнал. Із колонок, виведених назовні, залунала музика. Чорний Джек замовк, тупнув задніми лапами в широкі вовняних штанцях, а потім ушкварив щось таке дивацьке, якийсь такий новітній варіант гопака, що й коти задивилися. Пес навіть спробував зробити повзунок навприсядки, почергово викидаючи вперед задні лапи й підносячи догори передні. Крутнувся на місці й під бурхливі оплески пристав до своїх. Сам від себе задоволений.

Непогано для початку.

Степко не вагався ані секунди. Його добряче підохотив цей хвацький гопак. Ще й спиною відчував підтримку своїх. Та хіба ж йому вперше танцювати степ? Чи не однаково, перед ким? Набрался хоробрості й відчайдушно вистукав об підлогу свою фірмову найефектнішу композицію. Щоб знали, собаки, з ким мають справу.

Коти і пси трималися очі в очі, півколами, підтупцювуючи, поки хтось один із протилежного гурту виходив на середину. Глядачі щільно їх оточили. Плескали, не шкодуючи долонь. Неможливо було зрозуміти, хто їм подобається більше.

Трое сіро-буро-малинових псів виступили комічним танцювальним тріо — це було схоже на пародію. Публіка реготала до сліз. Хтось вигукнув: тріо на тріо!

Можна й так.

Вийшли Пушинка, Хвостуля й Вертун. Що вони заходилися виробляти! Хвостуля підкручувала Вертуна хвостом, він обертався дзигою. Пушинка через нього перестрибувала, зависаючи у повітрі. Продемонстрували втрьох каскад акробатичних трюків, спричинивши бурю овацій. Шальки глядацьких симпатій хитнулися на котячий бік.

Ваша відповідь, собаки!

І вийшла руда висока псиця. Гойднула дредами попід вухами. Підхопила Чорного Джека. Собачий вальс! Їхні лапи наче й не торкалися долівки, ковзали у повітрі. Як вони це роблять? Як їм це вдається? Реакція глядачів красномовно показала: цей виступ наразі найкращий.

— Ви ще Брейкера не бачили! — зухвало вигукнув Брейкер, відштовхнувся задніми лапами, перекинувся через голову, закрутив у повітрі небачену фігуру.

Його виступ супроводжувався гулом і свистом. Імпровізований концерт сягнув, здавалося, найвищої точки.

Але ж ні. Бо посунули назустріч одне одному Не-зовсім-бульдог та Робоккоп. Глядачі застогнали. Гул і свист перетворилися на ревіння, немов це змагання відбувалося не в підземному переході, а на стадіоні під час футбольного матчу. Хтось навіть вихопив дудку: ду!!! ду-ду! Неможливо було стриматися.

Робоккопа наче бджола вжалила. Його лапи та хвіст посмикувалися й виверталися, голова ковзала по плечах, як на шарнірах. А грубий пес Не-зовсім-бульдог, легко підвівшись на задні лапи, невимушено танцював танець живота, а живіт у нього був чималенький.

Натовп глядачів схвально ревонув, накрив артистів оваціями, підхопив їх усіх на руки й виніс на вулицю. Якби не ця тріумфальна хода, запеклий танцювальний двобій закінчився б котячо-собачою бійкою. Або ж братанням.

— Погляньте, що пишуть у газеті! — Коментатор-Чорний кіт розгорнув газету. — Слухайте всі! «Приліт чужопланетян вдалося зафіксувати жителю міста Василю Уважному. Серед ночі він устав попиту водички, підійшов до вікна і побачив на даху двох прибульців. Устиг збігати по мобільник і, перш ніж чужопланетяни розтанули в темряві, зробив кілька кадрів. Шкода, що доволі розмитих». А під фото, погляньте, підпис: «Космічні прибульці, ось вони які».

Коментатор-Чорний кіт підніс газету над головою. Зі шпальти на читачів позирали дві здивовані, зеленкуваті від місячного саява мордочки.

— Баронесо, ти?! — пізнали свою подругу.

— Справді, я... Так невдало вийшла на цій фотці! Нащо такі світлини надсилати до газети? Не розумію.

— А поруч хто?

— Та ж Лисик. Ми з ним картини шукаємо. Ет, шкода, що мого татування на спині не видно...

Шукати у великому місті липові дощечки з дряпописом — все одно, що голку в копиці сіна. Обговорили коти новину з газети, а потім замислилися: що ж то робити далі?

Ті, хто повернувся під ранок, сплять у затінку під табличкою: «Нічна зміна. Не турбувати!» Хук і Джеб скрутилися валетом, посопують, і ніщо їм не стає на заваді.

Хвостуля сидить на нижній гілці верби, погойдуючи хвостом. Розмірковує вголос:

— З будь-якого безвихідного становища завжди є вихід...

— Який? — підвів голову Бубуляк. — Пропонуй.

Мовчить Хвостуля, не знає, що сказати.

— Я маю пропозицію.

Це Баронеса нарешті відірвалася від своєї мобілки.

— Треба тактику змінити. Можна, скажімо, звернутися по допомогу. Коли справді потрібна допомога, не соромно про неї й попросити.

Нещодавно зроблене тимчасове тату на спині лисої кішки зібралось хвильками. Не відразу й зрозумієш, що то крильця.

Часом здавалося, що ті крильця-тату на рівні лопаток і справді рухаються — зіжмакуються й розгортаються.

— От, скажімо, мені особисто в пошуках допомагає Лисий Кіт. Щоправда, поки що безрезультатно.

— А ми кого попросимо про допомогу?

— Та хоч би й вуличних псів! — буркнув хтось стиха.

— Вуличних псів? — перепитала Хвостуля згори. — Хто це сказав?

— Ну, я, — підвівся Бровчик і зробив свою фірмову хвилю бровами: а що, мовляв, непогана ідейка, га?

Глянув убік, приклавши лапу до чола, бо сонце било в очі. Під парканом на віддалі лежав його друг Бровко. Пес тепер не підходив близько до котів, щоб знову не закинули, начебто він підслуховує. Аж тут чує: його кличуть. Підвівся й рушив до них — без образ, немов не його звідси прогнали кілька днів тому. А чого ображатися? Сильного образити важко, а він вважав себе сильним.

Кіт Бровчик зустрів пса Бровка запитанням:

— Як думаєш, допоможуть нам бездомні пси шукати наші дошки?

Пес поворухнув бровами:

— Спробувати можна... Принаймні деякі собаки не відмовлять. А нащо вам ті дошки?

— Це картини. Дряпопис! — заходився пояснювати Бубуляк. — Наївне котяче мистецтво. Вісім липових художніх дощечок.

Пес здивовано скинув брови:

— Жартуете? Вісім липових дощечок?

— Вісім. Липових. А що?

— Де ви їх узяли?

— Надряпали. Бровчику, невже ти своєму другові нічого не розповів? — всі озирнулися на Бровчика: як так?

— А чого б то я розповідав! Ми ж домовилися: котяча таємниця. Я й припнув язика. Розкажіть тепер самі.

І коти наввипередки взялися розповідати Бровкові про свою виставку і про зникнення картин. А що, як котячий дряпопис має попит на міжнародних мистецьких аукціонах? Чому ті дощечки вкрали?

— Та ясно ж, чому, — мовив пес і заходився чухати вухо задньою лапою.

Кутузов присунувся до нього.

Пес і бровою не ворухнув.

— Тут діло у таємниці восьми липових дощечок. Про це кожний собака знає.

Запала тиша. Було чути лише, як чухається пес і як високо в повітрі дзижчить муха. І від тієї тиші прокинулися коти, які спали після нічної зміни. Розплющили очі й побачили пса, на якому зосередилися всі погляди. Пес перестав чухатись і сказав:

— Ви що, не чули про таємницю восьми липових дощечок?

Коти захитали головами: ні, не чули. Що ще за таємниця?

Пес підвівся, підійшов ближче й почав свою розповідь...

Галина Вдовиченко

Підказки Вікі-Всезнайка

Якщо захочеш дізнатися, наскільки розумний, кмітливий і винахідливий твій кіт — завітай у гості до «дядька Гугла». Ти зможеш виконати «навчальні» тести, а також порівняти поведінку свого кота з іншими домашніми тваринами. І найголовніше: з'ясувати, що у природі серед тварин нема ворогів. Просто коли їм хочеться їсти — вони полюють.

Але у час великої загрози об'єднуються і тварини, і люди. Пошукай в «дядька Гугла» розповіді про те, як українці рятували тварин під час війни 2022 року.

Переглянь фільм «Коти проти собак» (2001 р., реж. Л. Гутерман).

Переглянь мультфільм «Як песик і кошеня мили підлогу» (1977 р., реж. А. Грачова).

1. Чи сподобались тобі фантастичні оповідки про котів-детективів та про їхні змагання із собаками? Чи захочеться тобі самостійно прочитати всі три книги Галини Вдовиченко?
2. Чим, на твою думку, поведінка тварин схожа на людську?
3. Поміркуй, чи можуть тварини різних видів дружити між собою. Що у природі заважає усім бути друзями?

- Зверніть увагу на діалоги героїв книжки. Які фрази в їхньому спілкуванні нагадують вам вислови ваших ровесників?
- Розіграйте в ролях сцени змагання між котами і собаками.
- Виділіть у тексті цікаві вислови та кумедні ситуації. Створіть словесні «портрети» героїв книжки, які видалися особливо цікавими.

Виконай на вибір:

- опиши котика, якого бачиш на малюнку юної художниці зі Львова Олі Чудик. Придумай назву до малюнка.

- Напиши коротке оповідання про витівки kota чи собаки.
- Придумай власну «детективну» історію.

Детективний твір (англ. *detective* — агент розшуку) — різновид пригодницької літератури, у якій розкривається певна таємниця, пов'язана зі злочином. Детектив затягує читача у неймовірний вир напруги, інтриг і цікавості. Дуже часто це нагадує казку, у якій сили добра перемагають. Детектив приносить читачеві інтелектуальне задоволення.

Художня деталь — один із засобів створення образу, який допомагає читачеві уявити картину, предмет, дію, переживання, характер персонажа. Саме деталь фіксує увагу читача на тому, що письменникові здається найбільш важливим у природі, в людині, у предметному світі чи у докiллі. Розрізняють такі види художньої деталі: портретна, предметна, пейзажна, побутова.

ВИБІР — ЗАВЖДИ БУТИ СОБОЮ

Ірен Роздобудько — українська журналістка, письменниця, сценаристка, поетеса. Вона народилася у Донецьку, в російськомовному середовищі, але поставила собі за мету добре вивчити рідну мову.

Вона завжди, з дитинства, уміла поважати свою гідність, а гідність проявляється найперше у повазі до самої себе: своєї мови, роду, народу. А ще вона хотіла навчитися так писати, аби люди, навіть не знаючи української мови, хотіли читати її твори. Читати серцем, почуттями, вдумливістю і залюбленістю у красу життя.

І їй це вдалося. Сьогодні Ірен Роздобудько — одна з відомих письменниць, що вміє захопити як дорослих, так і дітей.

Чи зацікавить вона тебе фантастичними пригодами своїх героїнь? Чи впізнаєш світ власних мрій і захоплень у цьому творі?

Кожен письменник, пишучи книжку для дітей, зазвичай отримує підказки з власного дитинства, тому в одній із героїнь ти впізнаєш риси письменниці. Коли вона була твоєю ровесницею, то дуже любила мандрувати та фантазувати. І ось у таких мандрах берегом невеликої річки дві подруги потрапили в дивну печеру, у якій виявилась справжнісінька діра в часі...

Так Рено і Клава опинились на безлюдному острові, а тут уже почалось...

ПРИГОДИ НА ОСТРОВІ КЛАВАРЕН

Уривок

Клава і Рено дають клятву. І бачать, як на берег висаджується... «знімальна група»

Рено викопала з вологого піску два великі черепахові яйця. Вхопила їх і помчала до дерева, де сиділа Клава.

— Бачиш, з голоду ми не пропадемо! — весело вигукнула вона, з усього розмаху падаючи в пісок поруч із подругою. — І прісна вода є! От обійдемо цей острів, а потім сядемо в свій човен, попливемо назад, до міста. Все буде добре.

— А якщо нам доведеться їсти ці яйця щодня — кілька місяців? — із сумнівом сказала Клава, розглядаючи черепахові

яйця. — А якщо ми ніколи звідси не виберемось? А якщо тут водяться дикі звірі та змії? А якщо ми захворіємо на якусь невідому хворобу, адже тут можуть бути різні віруси та мікроби? А якщо хтось із нас зламає руку чи ногу? А якщо...

— Досить! — увірвала її Рено. — Якщо все буде так, то... То ми все одно залишимося друзями!

Клава урочисто кивнула головою.

— Коли люди потрапляють у важкі обставини, — продовжувала говорити Рено, — вони дають клятву! Ми багато про це читали, але ніколи так не робили. Бо тоді не було таких обставин. А тепер настав час. Вставай!

Клава покійно підвелась з піску, Рено взяла її за руку.

— Повторюй за мною і додавай своє! — сказала Рено і почала урочисто вимовляти: — Ми, Рено та Клава, потрапили на цей безлюдний острів...

Вона не знала, що казати далі, адже такої клятви їй ще ніколи не доводилось давати, і вона з надією подивилася на подругу.

І Клава продовжила так:

— ...ми знаємо, що тут на нас чекають труднощі і, можливо, небезпека. Невідомо, коли ми зможемо звідси вибратись...

При цих словах Клава схлипнула. А Рено повела далі:

— ...але що б із нами не сталося, ми обіцяємо до кінця боротися за своє життя. А ще більше — за життя друга!

— ...і все ж таки, — продовжувала Клава, зиркнувши на скуйовджене волосся і брудні долоні Рено. — Незважаючи на труднощі, ми маємо залишатися культурними і цивілізованими людьми! А це означає, що ми повинні вести щоденникові записи, розчісувати волосся, чистити зуби і... і...

— ...і не руйнувати пташиних гнізд, — додала Рено. — А також — не вбивати тварин!

— А найголовніше, — увірвала її Клава, — завжди і за будь-яких обставин залишатися справжніми друзями! Клянemoсь!

— Клянemoсь! — луною відгукнулася Рено.

Хвилина була дуже урочиста.

Луна рознесла голоси дівчат по всьому узбережжю.

— Ну от, — сказала Клава, — справу зроблено. Тепер ми можемо облаштуватись і чекати, поки нас звідси заберуть рятівники.

Рено поглянула на синій простір моря з-за спини подруги і...

О, вона ледве втрималась від того, щоб, за своєю звичкою, не закричати, як навіжена!

Але вона стрималась і спокійно сказала:

— Здається, чекати нам вже не довго...

Клава із подивом поглянула на неї. Рено мовчки кивнула на море.

Там, на обрії, з'явився човен...

Та ще й який! Навіть здаля було видно, що це — величезний вітрильник. Видовище було величним! Вітрильник летів назустріч берегу, мов великий білий птах, вітер напинав величезні багатоярусні полотнища.

Здавалося — ще мить, і він злетить у небо!

— Як в кіно... — в захопленні видихнула Рено.

— Який дивний човен, — сказала Клава. — Я такий бачила в Києві на причалі. В ньому був ресторан...

— Щось цей зовсім не схожий на ресторан, — із сумнівом знизала плечима Рено.

— Ну чому ж? Бачиш, як він святково оздоблений? — сказала досвідчена Клава. — Можливо, туристичний. Так що все нормально, зараз він причалить — і ми попросимося на борт. Думаю, що там є телефон або рація. Сповістимо батьків!

— Так... — кивнула Рено. — І все скінчиться.

Але їй чомусь стало сумно.

— А я думала, що ми — на справжньому безлюдному острові, як робінзони...

— А от я... — серйозно промовила Клава і почала в черговий раз протирати окуляри, — ...знала, що все це — бутафорія! Або якась гра для дорослих! Я про таке десь читала: є такі багаті люди, котрі увесь час нудьгують і прагнуть чогось незвичайного. От вони й замовляють собі різні подібні розваги. А інші люди влаштовують для них ось такі прогулянки — із пошуками скарбів та різними загадками.

— Ой, ну тоді вони будуть дуже незадоволені, якщо побачать, як ми тут похазяйнували! Сховаймо наші наплічники і віднесімо скриньку зі скарбами туди, де ми її знайшли!

— Так і зробимо, — кивнула Клава. — Але спочатку пропоную подивитись, що вони тут робитимуть. Певно, зараз влаштують пікнік, потім — танці. Потім підуть на пошуки тих фальшивих скарбів. А отже, не варто одразу псувати людям відпочинок. Потерпимо ще кілька годин.

— Згодна! — сумно вимовила Рено. — Тоді ходімо он на той пагорб — з нього буде краще видно. А коли вони добряче розважаться і підуть по скриньку — просто винесемо її до них і попрохаємо допомоги.

Прийнявши таке рішення, подруги швидко почали здійснюватися на невисокий, але досить крутий схил, до якого якраз причалював вітрильник.

Вони лягли на самий край, звисили голови і зачаїлись.

— От якби ми жили двісті чи триста років тому, — прошепотіла Клава. — Я б сказала, що цей вітрильник дуже схожий на галеон. Надто вже він великий...

— А я б сказала... — так само пошепки додала Рено. — Що це... Що це...

Вона уважно дивилась на те, як вітрильник швартується в ста метрах від берега, як з його бортів, мов павучки, спускаються на воду три шлюпки...

— Я здогадалась! — нарешті голосно вигукнула Рено. — Клаво, які ж ми з тобою дурепи! Це ж — кіно!!!

— Яке ще кіно? — не зрозуміла Клава.

— Звичайнісіньке кіно, яке тут зніматимуть! І це зовсім не острів — це знімальний майданчик! Бачиш, як його ретельно підготували! А зараз — приїхала знімальна група з артистами!!! От тому ми раніше не помічали цього острова на нашій річці, бо його і не було! Його тут насипали навмисне, щоб знімати фільм! А море — до обрію — намальоване!!!

Рено радісно скочила і застрибала на одній нозі. Клава ледь встигла вхопити її і знову повалити на землю:

— Навіть якщо це кіно, нема чого так галасувати! Нас зараз швидко запроторять до каюти — і ми нічого цікавого не побачимо.

Рено погодилась і знову причаїлась на пагорбі.

Їй зовсім не хотілося просидіти цілий день у якійсь там каюті!

Подруги трохи поміркували, чи дозволять їм знятися у мазовці або хоча б нагодують чимось смачненьким.

Поки вони розмовляли, три човни повільно причалили до берега.

— Точно — знімальна група! — підтвердила Клава.

Люди, котрі сиділи в човнах, виглядали як справжні актори. На більшості з них були яскраві — сині або червоні — панталони, білі сорочки з чорними, розшитими золотою ниткою жилетками, широкі пояси, за якими стирчали руків'я кинджалів, високі чоботи, чорні шкіряні капелюхи з широкими крисами.

Лише трое з прибульців були одягнуті інакше. На одному — синій мундир із золотими еполетами, на другому — такий самий, тільки без еполетів, третій — зовсім юний, ровесник дівчат. Він був у коротких оксамитових панталонах, чорній сорочці та з червоною хусткою на голові.

— От поталанило хлопцеві... — замріяно зітхнула Рено. — Я б теж хотіла зніматися в кіно.

Клава мовчала.

Вона вже сотий раз протирала свої окуляри і ніяк не могла розгледіти, чи є десь поміж цих прибульців оператори з кінокамерами.

Або хоча б — режисер.

Зовсім не кіно!

Люди почали вистрибувати зі шлюпок, витягати їх на берег.

Усе відбувалося досить швидко. Їх було, не враховуючи військових і хлопчика, семеро. Упоравшись зі шлюпками, четверо кремезних здорованів повитягали з-за поясів пістолети з довгими дулами і почали виштовхувати на пісок тих трьох. І робили це досить brutally.

Двоє чоловіків у синіх мундирах незграбно рухались через те, що їхні руки були зв'язані за спинами. Хлопчик вистрибнув зі шлюпки сам. Його одразу ж схопив за плече один із моряків у чорному капелюсі.

Моряки в різнобарвних панталонах повели людей у мундирах до найближчих дерев, притулили їх спинами до стовбурів і почали прив'язувати до них товстими мотузками.

Чоловік у чорному капелюсі штовхнув хлопчика — той упав обличчям у пісок. Вочевидь, він був знесилений, адже впав і навіть не намагався підвестися. Закінчивши прив'язувати військових до дерев, моряки встромили в пісок свої шаблі та розвісили на них жилетки і капелюхи. Було видно, що їм спекотно і що вони не проти трохи відпочити. Дехто з них просто в одязі одразу побіг скупатися в морі. Дехто почав діставати зі шлюпок якусь провізію і розкладати її на розстеленому посередині вітрильному полотні.

Усі вони голосно перегукувалися, але дівчата не могли розібрати слів.

Нарешті прибульці всілися біля великої діжки і розкладених довкола неї харчів...

— От зараз пообідають, — невпевнено вимовила Клава, — і почнуть знімати кіно.

— А мені здається, що це... зовсім не кіно, — висловила припущення Рено.

Власне, Клава думала те саме. Але вирішила заперечити:

— А що ж іще? Дивись — на них театральні костюми...

— А кров на чолі тих нещасних — теж театральна? — кивнула Рено в бік прив'язаних до стовбурів чоловіків.

Дівчата розгублено принишкли. І знову почали роздивлятися те, що відбувається на березі.

І помітили ось що.

Хлопчик, котрий здавався непритомним, почав повільно відповзати вбік. Він боязко озирався на юрбу, що сиділа довкола діжки, але ті були зайняті їжею та питвом. І не звертали на нього уваги.

Від хвилювання Клава міцно стисла руку Рено.

Між тим хлопчик вже майже доповз до кущів, ще раз озирнувся і... швидко пірнув у них.

— Утік! — сказала Рено. — Він — утік! Ні, Клаво, це не кіно!

— Нічого не розумію... — пробурмотіла та. — А що ж це таке коїться?

— Це... — Рено набрала більше повітря в легені, адже те, що вона збиралася сказати, було надто незбагненим. — Це... це...

— Ну?

— Клаво, ти тільки не смійся, що я тобі скажу, але це... Це СПРАВЖНІ ПІРАТИ!!!

Але Клава і не збиралася сміятися. Вона думала так само.

— Пірати, пірати... — напружила вона пам'ять. — Хіба в наш час можуть існувати пірати?

Рено знову глибоко вдихнула повітря і сказала ще одну нісенітницю:

— Клаво! Ти не розумієш! Це — НЕ НАШ ЧАС!!! Ми вскочили в круту халепу, Клаво! Треба подумати, як із неї вибратись.

Клава і цього разу не стала сперечатися.

Але вимовити нічого не встигла. Адже на березі здійнявся галас. Прибульці, або, як зрозуміли дівчата, пірати, помітили зникнення хлопця. Похапавши пістолі, вони почали гатити з них в бік кущів. Дівчатам аж вуха позакладало!

Люди, котрі були прив'язані до дерева, навіжено закрутили головами, засмикались, намагаючись звільнитися. На березі здійнялася курява з диму і піску. Люди обшукували кущі. Один ледь не поліз на скелю, де сиділи дівчата.

— Тікаймо, — впевнено сказала Клава. — Нам треба знайти того хлопця! Гадаю, йому вдалося врятуватись.

— Так, — згодилась Рено. — І тоді ми його розпитаємо, хто вони і звідки.

— Але ж, якщо це справжні пірати, то вони можуть впіймати і нас... — з острахом промовила Клава.

Дівчата побачили, як люди на березі зібралися в коло, почали про щось радитись. Потім п'ятеро з них, похапавши шаблі та засунувши пістолі за широкі паски, попрямували в бік заростів.

— Ну от, — сказала Клава, — вони пішли за ним! Нам варто залишитись тут, на пагорбі, і зачекати. Якщо вони його знайдуть — приведуть на берег. Якщо ж ні — тоді на пошуки вирушимо ми.

Рено погодилась із таким рішенням. Але їй було незатишно.

— Може, нам варто піти за ними? І врятувати хлопця?

Клава прискіпливо зиркнула на подругу:

— А ти впевнена, що у них несправжні кулі? Ти знаєш, як з ними розмовляти? І взагалі — чия це історія?! Ні. Спочатку треба з усім цим розібратися. Подумати і поміркувати.

Рено насупилась, адже їй дуже кортіло піти услід за войовничими моряками.

— Гадаєш, я боягузка? — сказала Клава і заперечливо хитнула головою. — Мій дідусь завжди казав: спочатку — думай, а потім приймай рішення. Сила — в мізках.

Рено зітхнула.

— Добре, що ми хоч встигли поснідати, — сказала вона. — Чекати доведеться довго...

— Тоді не будемо гаяти часу! — кивнула Клава. — Треба подумати: що ми знаємо про тих піратів? як із ними поводитись? чи не загрожує нам справжня небезпека?!

Що ми знаємо про піратів?

— Ну, «пані Професорко», напружте, будь ласка, свою пам'ять! — благала Рено. — Ти ж — кругла відмінниця!

— Але ж у школі ми майже нічого не вчили про піратів! Хіба що читали в книжках чи дивились фільми. А в них, як тобі скажу, таке... що краще про це не думати!

— Доведеться думати, — зітхнула Рено. — Це не книжка і не фільм. Ось вони — там, внизу. Запросто можуть нас схопити і з'їсти!

— Ти все наплутала. Це дикуни їдять своїх ворогів! А пірати просто грабують човни та заривають на безлюдних островах скарби! А ще вони беруть полонених і вимагають за них викуп!

— Але якщо вони візьмуть в полон нас — хто заплатить той викуп, якщо ми — в іншому часі? Наших батьків ще й на світі немає.

— Звісно. Тому треба зробити так, щоб вони нас не впіймали! — впевнено сказала Клава.

Вона почала згадувати, що колись читала про морських розбійників.

— Отже, — сказала Клава за кілька довгих хвилин, — пірати бувають різні: флібустьєри, корсари, буканьєри та «берегові браття». І не обов'язково, що всі вони — розбійники і злочинці. Часом звичайні моряки ставали «грабіжниками човнів» лише задля того, щоб не померти з голоду саме на морській службі, де їм місяцями не видавали платню за роботу! Тоді вони брали на абордаж якесь судно, відбирали харчі й відпускали команду з миром. А подекуди пірати навіть вважалися благородними героями, адже боронили морські кордони своїх держав від ворогів і віддавали все награбоване у чужинців до скарбниці свого короля чи імператора!

— Ти хочеш сказати, що ось ці люди — благородні? А як же з тими трьома, яких вони привезли сюди як полонених?! — обурилась Рено.

— Можливо, вони їх привезли, аби переконати приєднатися до них? Таке теж часто траплялося. От, наприклад, один французький морський офіцер на ім'я Сьєр де Граммон з Парижа, котрий в 1678 році перебував на службі у короля, приєднався до піратів добровільно. І захопив величезну кількість іспанських човнів! А такий собі Безіл Рінгроуз взагалі був письменником! І це не завадило йому борознити моря разом із відомим розбійником Бартолом'ю Шарпом. Навіть згодом написав книжку про ці пригоди. А ще про життя-буття піратів писав Сервантес. Той теж колись потрапив до них у полон.

— Чудово! — іронічно вигукнула Рено. — Які неперевершені герої! Чому ж тоді вони стріляли в малого?

— Ну... Я не знаю... — сказала Клава. — Може, він щось накоїв...

— Ага, — підтримала Рено. — Вкрав сливи з їхнього саду!

— Добре. Я згодна. Вони виглядають дуже небезпечно.

Саме в цю мить пірати, що кинулися на пошуки, повернулися на берег. Хлопця серед них не було.

— Отже, він врятувався, — зробила висновок Клава.

— Спробуймо тихенько відповзати, — запропонувала Рено. — Підемо на пошуки самі. Скоро все з'ясуємо — хто вони, звідки і взагалі, що тут відбувається.

Дівчата повільно позадкували на протилежний бік пагорба.

Пірати на березі знову посідали колом і загомоніли.

1. Чи сподобались тобі подруги Рено і Клава? Наскільки схожі вони за характерами?

2. Які погляди на ситуацію, в якій опинились героїні, у них однакові, а які — ні?

3. Завдяки яким ознакам дівчата почали здогадуватись, що вони перебувають не на зйомках кіно?

4. Чи віриш ти в можливість мандрувати у часі та просторі? У яких книжках або фільмах про це розповідається?

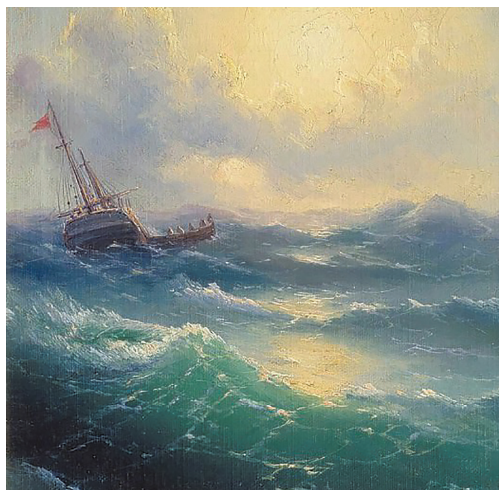
Аналізуємо, узагальнюємо. Спробуйте створити усний «портрет» кожної з героїнь повісті. Порівняйте Рено і Клаву зі своїми подругами: чим схожі між собою дівчата вашого віку?

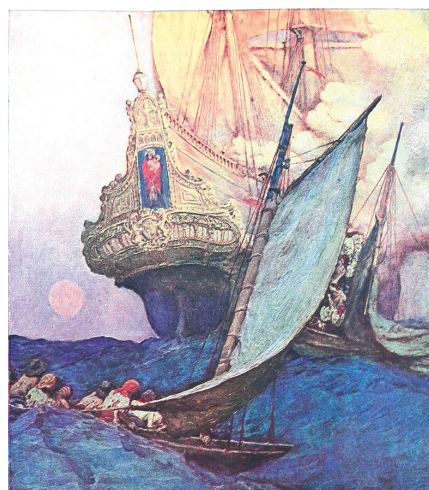
Розкажи про свої мрії мандрувати і переживати цікаві пригоди. Можливо, з тобою траплялося щось подібне — напиши маленьке оповідання.

Абордаж — зближення з ворожим кораблем і зчеплення з ним для рукопашного бою.

Іван Айвазовський. Море

Говард Пайл. Пірати

Урок фехтування

Призахідне сонце накрило острів пурпуровим покривалом. У вечірньому серпанку дерева і зарості бамбуку здавалися зловісними.

Ліани, що рясно звисали з кокосових пальм, скидалися на зашморги, а крики екзотичних птахів змушували дівчат здригатися.

Вони продиралися крізь хащі й пильно роздивлялися довкола себе: чи не зім'ята десь трава, чи не зламана гілка. Але хащі були занадто густими, непролазними.

— Якщо міркувати логічно, — сказала Клава, — йому більше нема куди йти, як тільки до того водоспаду. Власне, ми ж вчинили так само. Тут найпросторіша стежка. А сховатися він міг в тій печерці, де ми знайшли скриньку.

Рено погодилася з таким висновком «пані Професорки», і за кілька хвилин дівчата вже вийшли до потоку, на протилежному боці якого в пурпуровому світлі останніх променів гудів водограй.

Ось і печерка!

Дівчата боязко зупинилися, вдивляючись у темряву.

— Може, погукати? — спитала Рено.

— А раптом він нас злякається і... щось утне? — сказала Клава.

— Наприклад?

— Ну, щось таке, хлопчаче, — пояснила Клава. — От як жбурне каменем...

Рено зневажливо знизала плечима:

— Нехай тільки спробує! Ти ж знаєш — я ходжу на секцію фехтування!

І вона сміливо гукнула в отвір печерки:

— Агов! Є там хто-небудь? Виходь! Ми не вороги, ми — друзі.

Тиша. Крики переляканих пташок.

— Е-ге-гей! — підхопила Клава. — Ми не зашкодимо! Ми прийшли на допомогу.

Жодного руху.

— Мабуть, він нас не розуміє, — сказала Клава. — Ми ж не знаємо, якою мовою він говорить.

— А як по-французьки буде «хлопець»? — спитала Рено.

— Гм, здається — «гарсон», — сказала Клава.

— Тю, так це просто, — радісно кивнула Рено і заволала в чорну діру печери: — Агов, мсьє гарсон! Містер бой! Гер кнабе! Пане!!!

— Ві кен хелп ю! — підхопила клич подруги Клава.

Дівчата перезирнулися.

— А може, він говорить по-китайськи? — невпевнено промугикала Рено.

Китайської вони зовсім не знали. А тому ще кілька разів гукнули і «гарсон», і «бой», і «кнабе».

Але не почули жодного відгуку.

— Мабуть, він ховається в іншому місці, — сказала Рено. — Треба йти далі...

— Так, — погодилась Клава, поглянула в темряву печерки і раптом голосно промовила: — А якщо він просто — боягуз?

— Хто боягуз?!!

Дівчата аж здригнулись від несподіванки: вони побачили, як в отворі забіліла чиясь постать.

І вже за мить перед ними стояв той самий хлопець-утікач.

Рено та Клава змогли пильніше роздивитися його дивне вбрання: забруднені оксамитові панталони, смугасті довгі шкарпетки, шкіряні чоботи, коротка синя куртка з металевими застібками.

Хвилин зо п'ять вони розглядали одне одного.

Першим порушив мовчання незнайомец у дивному вбранні.

— Хто ви такі, мадемуазель? — звернувся він до Клави.

Дівчата навіть не здивувалися, що чудово зрозуміли його.

— А він досить симпатичний... Не схоже, що він збирається кидатися камінням... — прошепотіла Рено.

— Ми такі самі потерпілі, як і ви, — почала пояснювати Клава. — Ми бачили вашу втечу і вирішили розшукати вас... месє...

Рено з подивом поглянула на подругу.

Вона уявила, як Клава так само чемно звертається до якогось-небудь однокласника, і її розібрав сміх.

Рено голосно розреготалася.

— Дозвольте дізнатись, що вас так розвеселило, месье? — звернувся до неї хлопець.

У Рено від обурення навіть подих перехопило.

— Який я тобі «месье»? — вигукнула вона, забувши про всяку чемність. — Ти що, з глузду з'їхав, малий?

— Ви не надто ввічливі, — суворо промовив хлопець. — Якби я не забув свою шпагу на човні, я б вам дав урок чемності, месье!

— Якби у мене була моя рапіра... — почала було Рено.

Але Клава смикнула її за руку:

— Рено, облиш. Поглянь на себе: ти ж справді схожа на хлопця! Тобі і бабуся про це неодноразово говорила. І мама просила, аби ти відпускала коси... Краще не сперечайся з ним.

— Про що ви там шепочетесь, панове? — знову гукнув хлопець. — Чи не хочете ви сказати, що я — не гідний вашого поважного товариства?!

— Слухай, — прошепотіла Клава. — Він дійсно якийсь дивакуватий. Я ніколи не чула, щоб хлопці так розмовляли.

Дівчата раптом одночасно уявили, як у школі хлопці чемно розкланюються і виголошують щось на кшталт: «Шановні панни та панове, у кого можна списати математику?!»

І вони голосно розреготалися.

Хлопець зовсім знітився, насупив брови і... відламав від найближчого куща досить довгу гілку, обірвав з неї листя і погрозово махнув нею у повітрі.

— Я бачу, що вас, месье, треба як слід провчити! — сказав він і почав переходити струмок.

Клава штовхнула Рено в бік:

— Дивись, а він не жартує...

Клава зовсім не чекала такої колізії. Проте Рено не розгубилася. Вона так само швидко відламала від дерева довгу гілку.

— Я не знаю, хто тут з нас «месье», — промовила вона, — але залюбки дам вам урок із фехтування!

— Чудово! — вигукнув хлопець. — Захищайтесь!

Він швидко перескочив джерело, вклонився, притискаючи гілку до чола і миттєво спрямував її на Рено. Клава з жахом заховалася за спиною подруги.

— Рено, Рено! Мені це зовсім не подобається! — вигукнула вона.

— Отже, вас, месєє, звать Рено? Дуже приємно! Знатиму, кого пошлю в кращий світ! — вигукнув хлопець і зробив стрімкий випад.

Рено майстерно відбила удар.

— Так! Проте не знатиму я! А отже, чи можна дізнатися і ваше ім'я, перед тим як продірявити ці чудові панталони?! — навзаєм вимовила Рено і пішла у наступ.

— Дозвольте відрекомендуватися — Альберт! — відповів хлопець, майстерно тримаючи оборону.

— Дякую! — вигукнула Рено, відбиваючи черговий випад противника. — Як на майбутню жертву, у вас напрочуд гарне ім'я!

О, Рено ще ніколи не почувала себе так добре!

Вона давно чекала нагоди показати свою майстерність. Бійки із хлопцями на лінійках під час перерв між уроками її вже не влаштовували. Спортивні змагання, де перемогою є лише легкий доторк — також. Її вабила справжня дуель і справжня небезпека. А судячи із вправних рухів хлопця, їй дістався гідний супротивник!

Палиці літали в повітрі, удар слідував за ударом, випад — за випадом. Рено зосередилась і ніби чула слова тренера: «П'ята позиція... Добре! Сьома... Дев'ята... Випад! Відхід!»

Хлопець виявився доволі спритним. Дуелянти тупцювали по коліна у стрімкому потоці, заводячи одне одного на глибину.

Клава пересувалася за ними, намагаючись зупинити несподівану бійку.

— Рено! Рено! — гукала вона. — Зупиніться! Ми ж не заради цього сюди прийшли!

Але — марно! Рено вже нічого не хотіла чути, поглинута шаленством і красою несподіваного бою...

Ірен Роздобудько

1. Що нового про характери і захоплення дівчат тобі вдалося дізнатись із цього уривка?
2. Ким, на твою думку, виявиться утікач? Що можна сказати про його походження, характер, звички? Чи впізнаєш у ньому героя котроїсь із прочитаних тобою книжок про піратів?
3. Що ти думаєш про поведінку кожної з дівчат у цьому епізоді? Чому юний фехтувальник вирішив, що веде поєдинок із хлопцем? Знайди неточності в ілюстрації на с. 86.
4. Які вислови героїв чи героїнь тобі запам'ятались?
5. Що, на твою думку, найбільше захоплює читачів у книжках про піратів: вільнолюбний дух героїв книг; мандрі і пригоди; безстрашність та відвага; пристрасть до здобування скарбів; жорстокість і вміння грабувати?

Спробуй придумати продовження цієї історії. Пофантазуй і склади свою розповідь про подорож в історичну епоху, яка тобі до вподоби.

- Розіграйте в ролях «поєдинок» між Рено та утікачем.
- Уявіть, як може сучасна людина вижити на безлюдному острові. Обговоріть у групах, який досвід стане їй у пригоді, а який лише зашкодить. Представте результати обговорення.

Аналізуємо, узагальнюємо. Чи можна, на вашу думку, героїзувати злочинні дії, агресивні вчинки людей чи народів? Чи можна виправдати війни та грабежі?

Пригодницьким називається твір, сюжет якого наповнений незвичайними, непередбачуваними і несподіваними подіями. Пригодницький твір має складний і заплутаний сюжет, із героями трапляються цікаві, часом неймовірні пригоди, їм може загрозувати небезпека і навіть загибель, але вони дивом рятуються.

Літературний портрет — це опис зовнішності персонажа в художньому творі, його фігури, обличчя, вбрання. Елементами портретної характеристики є також такі властивості поведінки, як жести, міміка, хода, манера триматися. З опису людини можна

дізнатися про її національність, соціальний стан, смаки, звички, вік, характер. За описом зовнішності можна зробити висновок, як сам автор ставиться до свого героя: співчуває, співпереживає чи засуджує. Окремі деталі портретної характеристики персонажа можуть бути розкидані по всьому твору.

Пейзаж — опис природи у художньому творі. За тематикою пейзажі поділяються на степовий, лісовий, опис моря, опис міста. Часто пейзаж стає засобом зображення внутрішнього світу героїв твору.

Підказки Вікі-Всезнайка

Незважаючи на те, що пірати стали героями багатьох популярних творів, треба знати правду про це явище, яке, на жаль, трапляється й у наш час.

Безумовно, пірати були грабіжниками, які нападали на судна і силоміць відбирали їх, дуже часто через убивство капітана чи членів команди. Пірати становили страшну загрозу для мореплавців. Здебільшого це були люди зі злочинною вдачею, втікачі або ті, хто потрапив у безвихідь і змушений був виживати. Награбоване багатство пірати найчастіше ховали на безлюдних або мало заселених островах.

Сомалійські пірати — сучасні організовані угруповання, що займаються розбоями у прибережних водах країни Сомалі (Африка).

Переглянь фільм «Острів скарбів» (2012 р., реж. С. Беррон).

СИЛА — ВІД РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Казки про славних богатирів — захисників рідної землі — народ розповідав завжди. І дуже часто в рисах цих героїв вгадується історична правда: напевно, деякі з казкових героїв справді колись тут жили. Та найважливіше в цих казках те, що вони розповідають нам про силу, яку дає героєві його рідна земля. «Сила твоя — від рідної землі: поки на землі лежатимеш, доти сила в тобі перебуватиме», — так говорять сивочолі діди, зціливши Іллю Муромця, й нагадують про його обов'язок боронити свій край.

Із часів Русі-України — на глибині майже тисячі літ — збереглися героїчні оповіді про подвиги богатирів, які ще називали бувальщинами (билицями або билинами). Їх розповідали, виспівували кобзарі-лірники, що несли поміж людей славу лицарів-оборонців. Вони нагадували про закони честі, без яких жоден богатир не зможе стати справжнім героєм.

Народна картина
«Козак Мамай —
душа праведная»

ЖИВІ ОБРАЗИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Антін Лотоцький — відомий діяч українського визвольного руху, дитячий письменник, журналіст і видавець. Виріс у родині, де глибоко цінували історичну та духовну спадщину свого народу. Досліджуючи минувшину нашого краю, знаходив для дітей найцікавіші сторінки історії, створював літературні портрети відомих героїв.

Як ти уже знаєш, народні перекази часто мають у собі багато фантастичного, казкового, але в основі своїй зберігають історичну правду.

МИХАЙЛО-СЕМІЛІТОК

Оповідання з народного переказу

Князь Володимир
Великий.
*Історія України-
Русі. 1912.*

Було це дуже давно. Ще як на наші землі набігав дикий кочовий народ — печеніги. Вони нищили й руйнували села та міста, а людей убивали або забирали у тяжку неволю. А панував тоді в нашому славному золотоверхому Києві князь Володимир. У князя був син Михайлик.

Молоденький ще був князенко Михайлик, семиліток, але що за дитина була! Який славний стрілець був із нього! Було, ганяється конем (бо й на коні їздив, наче вродився на ньому), птаха на льоту з лука вцілить.

Любив його батько і весь народ.

— Видно, що лицарська кров у нього, — говорили люди.

І сталося тоді, що печеніги великою силою посунули на Україну.

Підійшли під самісінький Київ і облягли його з усіх боків, як чорна хмара. Добуваються до Києва, б'ють таранами в мури. Ось-ось, думають, буде Київ наш. Та де там, мури стоять, як стояли, не подаються.

Стріляють печеніги до міста, до киян, що стоять на мурах, та стріли не ранять киян, лише вертають і ранять самих печенігів.

«Що б це таке було? — думають печеніги, дивуються. — Досі ще жодне місто, хоч би й як сильно укріплене, не встояло перед нашими таранами. А тут б'ємо в мури вже більш як тиждень, а мури нітрохи не подаються: стріляємо — наші стріли не ранять ворогів, лише вертають і нас іще ранять!»

Кличуть ворожбитів. Питають. А ворожбити кажуть:

— Не здобути вам Києва ніколи! Там у князя Володимира є син семиліток. Малий він іще, а вже великий і славний лицар із нього. Цей семиліток — душа народу, його сила. Щоби здобути місто, треба спершу його звідти забрати. Вбити семилітка не можна, бо він — душа народу. А хіба ж можна душу,

живу душу вбити? Можна її лише ув'язнити, поневолити темними силами, але вбити — ніколи...

— Що ж нам діяти? Радьте, кажіть!

— Є рада на це, — каже один ворожбит. — Пошліть до князя Володимира послів, нехай вам видасть князенка у заручники, а ви за те обіцяйте, буцімто відступите від облоги.

— А вони видадуть?

— Видадуть, — запевнив ворожбит. — Ні князь, ні народ не відають, кого мають. Заплатіть мені добре, а я нашлю в місто чорних духів. Ті вмовлять народ, що годі їм сидіти замкненими, бо можуть з голоду померти. І кияни, не свідомі, хто цей семиліток, видадуть його! Ще й раді будуть, що так легко позбулися облоги.

Печеніги послухали ворожбита й вислали послів до київського князя. Приходять ті до нього, вклонилися та й кажуть:

— Прислав нас до тебе, князю, наш володар із заявою, що він зі своїм військом готовий відступити від облоги Києва й вернути в свою землю, але за умови, що ти, князю, даси йому в заклад свого семилітнього сина.

— Михайлика?! — скрикнув князь і аж зірвався зі свого престолу. — Ніколи!

Та тут йому в вухо нашіптує невидимий чорний дух:

— Дай, дай сина! Се ж тільки в заклад. Йому там добре буде.

Князь аж налякався, бо думав, що це йому самому така думка спала. Замислився, вже хотів годитися, та почув за дверима голос Михайлика й опам'ятався — батьківська любов перемогла.

А чорний дух бачить, що так нічого не вдіє, і шепче йому:

— Сам не вирішуй! Спитай у віча — як віче вирішить.

І князь завагався, задумався. «Віче спитати? — думав він. — Чому зразу така думка не прийшла? Треба скликати віче. А як видадуть, що тоді?! Ні, народ любить його й не видасть ніколи!» — потішав він себе в гадці.

Каже послам:

— Я сам не можу рішитися, скличу віче. Як віче вирішить, так і буде.

І загудів вічевий дзвін, пішли окличники містом.

А князь сидить сумний-пресумний. Душа щось недобре віщує.

Думка за думкою лине, налітає...

Що діяти? Що почати? Аж тут князенко Михайлик підбіг до батька, обняв його за ший та й просить:

— Батеньку мій рідний, пусти мене за місто! Хай виступлю до бою печенігів воювати, бо вже задовго стоять під Києвом та руйнують околиці й нас із міста не пускають.

А батько поцілував сина в чоло та й каже:

— Ой сину, сину! Не тобі ще на війну ходити, ти ще малий, несвідомий.

А Михайлик:

— Пусти, батьку, на воду утятко молоденьке, а попливе, як і стареньке. І мені не треба вчитися воювати, пусти мене, батьку.

Проситься князенко, а очі йому аж горять, аж палають жадобою бою. Та батько каже:

— Стривай, сину, надумаяся.

Аж тут сповістили князя, що вже весь наряд на віче зібрався й нетерпляче жде його. Вийшов князь, поклонився зібраному народові та промовив:

— Панове громадо! Лихо навістило нас! Печеніги облягли місто так, що нам і рушитися з міста нікуди. Правда, досі не вдалося їм здобути міста, але хто знає, як далі піде — у них удвадцяттеро більша сила. Печенізький володар прислав до мене послів із заявою, що він готов відступити у свою землю, аби лиш я дав у заклад свого семилітнього сина Михайлика.

Громада загула, зашуміла:

— Що, Михайлика, Михайлика? Ні, ми Михайлика не дамо від себе, годі!

Любили кияни Михайлика, бо хоч він ще й маленький був, а вже могли пізнати в ньому доброту і хоробрість. Уже тепер бачили вони в ньому свого майбутнього князя, що принесе славу Києву та Україні.

І зрадів князь, коли почув такі оклики серед киян.

Але чорні духи не дармували. Ось один став за плечима старшого сина князя Володимира Лихослава. Недобрий він був, лютий і хитрий, та й ще боягуз. Народ не любив його. Лихослав знав, що народ любить його брата Михайлика, тому ненавидів малого, рад був його позбутися. Із сеї ненависті брата до брата скористався чорний дух і зашепотів йому:

— Намовляй киян, щоби вони згодилися на видачу Михайлика! Тоді ти будеш сам паном у всій Україні.

І виступив Лихослав, уклонився громаді та й каже:

— Панове громадо! Ворог наш сильний і вимагає від нас чималої січі. Тяжко мені й батькові відпускати Михайлика, але ж йому нічого лихого не станеться, а ми звільнимся від облоги і зможемо жити спокійно.

Народ заметушився. Тут і там почулися голоси, що годилися з думкою Лихослава. Тоді князь запитав:

— Ну, що ж, панове громадо, дати Михайлика в заклад печенігам чи не дати?

Велика більшість загула:

— Дати, дати! Нема іншої ради!

Князь мусив згодитися.

А малий Михайлик у час віча стояв при вікні та й чув усе. Чув, як брат Лихослав намовляв киян, щоби згодилися його видати, чув, як більшість народу згодилася.

Засмутився Михайлик. Та не сим, що кияни так легко згодилися його видати, бо він знав, що на це вплинули чорні духи, невидимі для народу, але видимі для нього. Потіхою, радістю було для нього, що все-таки знайшлася значна меншість, яка ніяк не хотіла згодитися. Але сумний був, бо народ ще несвідомий, кого він дає від себе, несвідомий того, що цим сам собі готує загибель.

Коли вже буде він свідомий себе, своєї сили?! Щоби його рятувати, треба йому, Михайликові, на якийсь час, а може, надовго зникнути.

І він виступив перед громадою та й каже:

— Ой, кияне, кияне, панове громадо,
Погана ваша рада.
Якби ви розум мали —
Мене не видавали.
Поки світ світом,
Вороги Києва не достали.
А так прощавайте!

Сказав це Михайлик і звелів слугам привести собі коня. І в одній хвилі в коня вирости крила, а від Михайлика вдарила така ясність, що весь народ аж жахнувся із дива.

Проїхав Михайло-семиліток проміж народ, що з дива стояв, наче остовпілий, і приїхав під Золоті ворота. Вони були зачинені. Він узяв Золоті ворота на золоті стремена й вихором погнався між ворогів.

Кінь летів на крилах. Ворогів від виду ясного лицаря на крилатому коні охопив страх і переполох. А Михайлик гнався самою серединою ворожого табору. Що махне мечем по правий бік — то ворог, як порубане дерево, паде; що махне мечем по лівий бік — то ворог, як покошена трава, стелиться. І поки переїхав ворожий табір, усі печеніги покотом неживі лежали.

— Оце моя остання тепер прислуга тобі, мій рідний Києве! **Не верну я до тебе, аж поки весь народ не дійде свідомості, хто він, яка в нього сила.** Прощай, Києве, прощай!..

Глянув ще востаннє Михайлик на золотoverхий Київ і зник.

Поїхав далеко-далеко, за сьомі гори, за сьомі ріки. Там поставив Золоті ворота та й стереже їх до слухного часу. Сидить він там і ніколи не старіється — усе такий, яким вийшов із Києва, молодий, семиліток...

За Антоном Лотоцьким

Підказки Вікі-Всезнайка

У цьому тексті згадується про князя Володимира. Мабуть, про того ж Володимира, про якого йдеться в казці «Ілля Муромець» чи «Кирило Кожум'яка» та інших билинних і казкових оповідях з часів Київської Русі. Ім'я Володимир у цих оповідках вживається як синонім поняття Володар (той, що володіє миром — тобто великою громадою, державою). В історичного персонажа — князя Володимира Святославовича — було 16 дітей, один із них — славний на весь світ Ярослав, прозваний Мудрим. Але Михайла серед княжих синів не було. І текст оповіді яскраво вказує на божественне, небесне походження героя. Михайло — один з архангелів, які поборюють на землі зло. Його вважають охоронцем Києва і всієї української землі.

Дівчина-семилітка в однойменній українській казці знає усі таємниці світу, відповідає на питання: «А що росте без коріння, а що сходить без насіння?». В народі вважали, що діти до семи років ще спілкуються з ангелами, тому їм відкриваються всі таємниці. Можливо, саме тому Михайло-князенко був наділений такою силою у віці семи літ.

1. Прочитай уважно текст і зверни увагу на казкові мотиви в ньому.
2. Як ти гадаєш, Михайлик був історичною особою чи героєм народних легенд? Що у тексті свідчить про його надлюдські риси?
3. Що ти думаєш про рішення киян? Чи була у ньому зрада? Кого з героїв оповідання можна назвати зрадником?
4. Пригадай казку «Правда і Кривда». Чи схожі між собою герої цих творів?
5. Як ти розумієш виділені в тексті слова про несвідомість киян? Як гадаєш, сьогодні українці усвідомили свою міць? Чи повернувся на нашу землю Михайло-семиліток?
6. Знайди в інтернеті розповіді про те, як не здаватися, долати труднощі та перемагати на прикладі українських параолімпійців. Укажи джерело інформації.

Створи словесний «портрет» Михайлика. В чому, на твою думку, його найбільша сила?

Розіграйте в групі діалоги Михайлика з киянами: його обстоювання власної позиції, висловлювання позицій князя Володимира та його старшого сина.

Пам'ятник Архангелу Михайлу в центрі Києва (скульптор А. Куц)

ЛЕГЕНДАРНА АВТОРКА КИЇВСЬКИХ ЛЕГЕНД

Наталена Королева — це псевдонім письменниці. А її справжнє ім'я було б важко вимовити, бо походить вона з іспанського роду, де повне ім'я складається з імен найближчих родичів. Її життя — це суцільні пригоди, мандри і пошуки. Вирісши сиротою, виховуючись у монастирі, дівчина дуже цінувала можливість навчатися і пізнавати світ. У Київ вона потрапила з батьком у 17-річному віці. За короткий час перебування в Україні вивчила українську мову, навчалася музики у Миколи Лисенка. Була всебічно обдарованою — знала багато мов, вивчала філософію, історію, археологію, медицину, музику, співи. Часто бувала у своїх іспанських родичів, вчилася їздити верхи, фехтувати, стріляти. Мабуть, тому захопив її героїчний дух старокиївських легенд. Під час Другої світової війни вийшла книжка Наталени Королевої «Легенди старокиївські».

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Старокиївська легенда

Тяжко журилися в цей день бояри, стоячи перед князем Володимиром. А він уже підписував грамоту: про те, що згоджується видати злому дев'ятиголовому змієві свою доньку Гориславу-Людмилу. Бо спустошує змій усі землі довколишні, чорторії у Дніпрі своїм хвостом викручує, морить своєю отрутою людей. І погрожує знищити Київ, якщо князь не віддасть йому доньку.

Завтра, до сходу сонця, має піти княжа донька до змія на відкуп своєї землі.

Плаче в палатах княгиня Анна — мати князівни, але не може за доньку заступитися.

А Горислава не плаче. Свою няню Євпраксію такими словами заспокоює:

— Чи ж гадаєш, няню-голубко, що змій за милосердя Боже дужчий?..

І одягається в дорогі одежі, як до шлюбу.

Біда на Київ прийшла, ще й на князя на Володимира.

Раннім ранком заплакали дзвони Десятинної церкви. А з княжих палат, пишних, мармурових, сумно, з плачами та жалібними співами проводжали кияни князівну.

Лише няні Євпраксії серед люду нема. Немає старенької і серед бояринь.

Стрімким спуском, що за княжим двором від хреста Апостола Андрія починається, квапиться Євпраксія на Боричів узвіз, до малої хатини, в якій живе на весь Київ славний Кирило Кожум'яка.

На щастя, Кирило був удома — дванадцять шкур м'яв своїми сильними руками богатир. Як почув, що трапилося — кинув шкури і пішов зі змієм битися. Ухопив жмут ременів — і пішов на берег Дніпра.

Висунув голови змій із води та й питає глузливо:

— Миритися чи битися?

Сам не ворухиться. Лише кінець хвоста, як кіт сердитий, звиває-скручує.

— Де вже з тобою, з поганцем, миритись? Битись іду!
Але змії аж сичить від сміху.

— Лінощі розморили мене. Бач, день ясний який... Тільки лежати та грітися!

— Я тебе підведу!

— Чи ж подужаєш? Ліпші за тебе були...

Та як ухопив Кирило за шкуру лускату. Мене в руках ті шкури, як волів. Скочив змії. Спінив хвилі хвостом. Високим стовпом угору воду метнув. Усі дев'ять голів на Кирила намірює, вогнем дихає, отрутою кидає.

Дмухнув раз на Кирила, вдруге — а богатир відхилив вогонь. Реве змії від люті й гніву.

А з гори вже співи наближаються — ведуть князівну.

Кирило сирицю вхопив, «у три ремені» міцно скручену.

Розмахнувся вільною рукою. І накинув на всі дев'ять голів. Та й затягнув петлю. Аж гад очі вирячив. І впав у воду.

Вихопив ніж Кожум'яка і зняв зі змія шкуру.

Підійшов тут князь Володимир із усім людом київським, дякує Кирилові й пропонує йому руку своєї доньки.

Низенько Кирило князеві вклоняється.

— Не карай, ясний князю, за слово зухвале! Але ж князівну ніяково мені за жінку мати!

Показує руки мозолясті:

— Де ж князівні таку руку подати! І з ганьби-упокорення смертю загинула б донька твоя, коли б довелося їй кулешу варити, мені одержу випрати...

— Не буде в цій потреби! — всміхається Володимир. — Віднині боярином станеш...

— Бояр маєш, княже-господине, й без мене багато! А Кирила Кожум'яку одного. Ким був — тим залишуся, ясний володарю. Коли ж княжою ласкою хочеш обдарувати, то нехай дім мій, де живе мій рід — доки Київ Києвом, — Кожум'яками прозивається. Щоб рід мій про те пам'ятав, з якого кореня вийшов...

За Наталеною Королевою

1. Прочитай уважно текст. Чи вбачаєш у ньому схожі мотиви з оповіданням про Михайла-семилітка? Спробуй зіставити події, описані у двох творах.
2. Хто у легенді про Кирила Кожум'яку виступає в ролі нападника, що чинить зло?
3. Чи є у цій легенді казкові мотиви? Які деталі художнього твору ти вважаєш реалістичними, що відображають життя киян у ті далекі часи?
4. Як ти думаєш, чому Кирило не погодився прийняти княжі почесті?
5. Які риси двох героїв — Михайла-семилітка та Кирила Кожум'яки — є, на твою думку, спільними чи схожими?

Виконай на вибір:

- Охарактеризуй узагальнений образ героя українських богатирських казок, оповідань, легенд.
- Придумай продовження розповіді про подвиги Михайла-семилітка.
- Напиши вірша чи казку про когось із героїв-богатирів.

Мультсеріал «Микита Кожум'яка».
(2016, реж. М. Депоян).

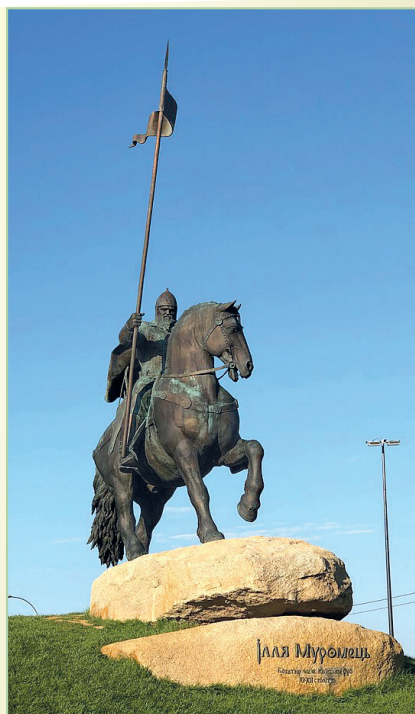

Підказки Вікі-Всезнайка

У давніх літописах не завжди згадують про всіх народних героїв, котрі стали улюбленцями казок, легенд, бувальщин (чи билин), що дуже часто нагадують казкові сюжети. Наприклад, рідко трапляються згадки про Іллю Муромця — відомого героя народної казки, чи про Кирила Кожум'яку. Але історики знаходять підтвердження існуванню згаданих героїв.

Згідно з українськими билинами, Ілля походить з «міста Муромль». Деякі українські дослідники припускають, що йдеться про місто Морівійськ (сучасне село Морівськ Чернігівської області України).

А нещодавно в Києві було встановлено скульптуру Іллі Муромця у столичному парку «Муромець». Її висота — 11 метрів. Позував для відтворення його образу відомий сучасний український богатыр Василь Вірастюк.

Пам'ятник Іллі Муромцю в Києві (скульптор В. Журавель)

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ про лицарську честь

- ❖ Або будемо на Русі, або пропадемо всі.
- ❖ Не хвались, ідучи в бій, а хвались, ідучи з бою.
- ❖ Батьком-матір'ю не хвались, а хвались честю.
- ❖ Сила та розум — краса людини.
- ❖ Як прийде туга, пізнаєш друга.

Аналізуємо, узагальнюємо. Як ви розумієте ці прислів'я?

Яке з них найкраще підходить до прочитаних сюжетів?

Які ще вислови про геройську вдачу ви знаєте?

Чи сила людини – лише в силі її тіла?

РІЗДВО — ПОЧАТКИ СВІТУ

Як ти вже знаєш, українське слово «різдво» означає народження: з давніх часів його святкували як народження Всесвіту — Сонця, Зорі, Місяця, про яких часто згадується у старовинних колядках. Це свято припадає на початок нового року — і люди знали, що в цей час треба подякувати землі за її щедрі дари і попросити доброго врожаю на наступний рік. У колядках і щедрівках «засівається» словом добра доля і здоров'я для кожної людини, кожної родини. Адже саме словами і добрими побажаннями колись був створений світ: слово має велику силу.

Упродовж двох тисяч літ, відколи на нашій землі почали вшановувати згідно із християнською традицією народження Божого дитяти, у змісті колядок зазвучали нові мотиви: кожна сім'я вітає народжене дитятко і бажає йому доброї долі. Бо в час Різдва в серці кожної людини народжується Світло Любові, яким вона ділиться з усім світом: з домашніми тваринами, з деревами, із зіроньками в небі.

Свята вечерея української християнської родини — це також подяка і пошанування душам предків, які відійшли з цього світу. Саме для них готується велична головна страва Різдва — кутя. А загалом на столі мало бути 12 страв — як знак подяки кожному місяцю в році за добрий урожай.

Різдвяні свята складаються із трьох великих свят: Святвечір (Різдво), Новий рік (або Василя), Водохреща. Їх в Україні святкують по-різному, але головне в цьому «віночку» свят — подяка Творцю за дари життя, молитва за щасливу долю всього роду і кожної людини.

*Світлана Біленко.
Різдвяна казка*

*Різдвяний сніг
(«дідух»)*

КОЛИ НЕ БУЛО З НАЩАДА СВІТА

Народна колядка

**Коли не було з Нащада Світа —
Святий Вечір!**

Тоді не було Неба, ні Землі —
Добрий Вечір!

**А тільки було Синєє Море —
Святий Вечір!**

**А серед Моря Зелений Явір —
Добрий Вечір!**

**На Явороньку Три Голубоньки —
Святий Вечір!**

**Три Голубоньки Радоньку радять —
Добрий Вечір!**

**Радоньку радять, як Світ сновати —
Святий Вечір!**

Та спустимося на Дно до Моря —
Добрий Вечір!

Та дістанемо Дрібного Піску —
Святий Вечір!

Дрібний Пісочок посіємо ми —
Добрий Вечір!

Там Нам ся стане Чорна Землиця —
Святий Вечір!

Та спустимося на Дно до Моря —
Добрий Вечір!

Там дістанемо Золотий Камінь —
Святий Вечір!

Золотий Камінь посіємо ми —
Добрий Вечір!

Там Нам ся стане Ясне Небонько —
Святий Вечір!

Ясне Небонько, Світле Сонінько —
Добрий Вечір!
Світле Сонінько, Ясен Місячик —
Святий Вечір!
Ясен Місячик, Ясна Зірниця —
Добрий Вечір!
Ясна Зірниця, Дрібні Звіздочки —
Святий Вечір!

1. Прослухай колядку, уважно прочитай її текст. Особливо зверни увагу на виділені в тексті рядки. Чи нагадує тобі текст колядки давні українські міфи про створення світу? Що спільного у текстах міфів і колядки?
2. Що, на твою думку, означає вислів «нащадко світа»? А «три голубоньки»?
3. Пригадай казки, в яких трапляються схожі сюжети.
4. Розкажи, чи використовують давні різдвяні символи у твоїй сім'ї та родині. Чи доводилось тобі виготовляти різдвяні прикраси?
5. Спробуй знайти в інтернеті запис цієї колядки. Розкажи, у чиєму виконанні ти її слухав/слухала. Чи сподобалося тобі?

- Намалюй ілюстрацію до тексту колядки.
- За текстом колядки створи усну розповідь чи придумай казку про те, як і з чого творився наш світ.

Підказки Вікі-Всезнайка

Символом Різдва в Україні з давніх часів є житній або пшеничний сніп — як образ Світового Дерева, дарів землі, провісником зародження нового життя в новому році. Його називають Дідухом, Колядою, Рай-снопом чи Дідом — духом предків, оберегом роду.

Українці вважали, що Всесвіт творився як велика «павутинка», яку зі своєї енергії «виткала» «світова павука» (павук). Тому хати прикрашали солом'яними «павучками», що нагадують візерунки українських вишиванок.

Солом'яний «павучок», якого вішали під стелею у час Різдвяних свят.

СТОЇТЬ ЯВОРЕЦЬ ТОНКИЙ, ВИСОКИЙ

Народна колядка

Стоїть яворець тонкий, високий,
тонкий, високий, в корінь глибокий,
а в коріньку чорні куноньки,
а в середині ярі пчілоньки,
а на вершечку сив соколونько...

Попід яворець здавна стеженька,
над'їхав нею гречний панонько,
гречний панонько чом Іванонько...

Іван Сколоздра.
Чарівний кінь

Та й ізидрів він сива сокола,
взяв добувати срібні стрілоньки,
взяв наміряти з туга лученька...
— Ой пане, пане, не стріляй мене,
не стріляй мене, не рубай мене,
стану я тобі а в вислуженьці:
як ти поїдеш за тихий Дунай,
за тихий Дунай по гречну панну —
твоїм боярам броди покажу,
броди покажу, мости поставлю,
твою панночку сам перенесу,
сам перенесу, вінка не зрону,
тебе самого на золотий міст!..

У нас, в Україні, **коляда** має три значення. Перше: **коляда** — це Різдвяні свята («будьте здорові з Колядою!»). Друге: **коляда** — це пісня, яку виконують під час Різдвяних свят («пустіть його до хати — він вам буде коляду співати»). Третє: **коляда** — це винагорода за величальну пісню («он і пан іде, коляду несе: коробка вівса, зверху ковбаса!»).

Коляди, або **колядки**, — це величальні календарно-обрядові пісні зимового циклу свят. Виконавці колядок називаються колядниками, а виконання колядок — колядуванням.

Багато дослідників схильні вважати, що слово «коляда» походить від латинського слова *calenda*, що означає свято нового року. Саме таку назву у римлян і греків мало свято народження сонця.

Інші дослідники пов'язують цю назву з богинею Колядою і зимовим поворотом сонця на літо, яке називали святом Коляди. Святкували його 25 грудня, коли ніч була найдовшою. Природа у цей час ніби завмирала. Вважалося, що сонце з'їдав злий Корочун — темне слов'янське божество. Богиня неба Коляда народжувала нове сонце — маленького Божича. Щоб захистити новонародженого, люди виконували різні магичні дії, які стали основою народного свята Коляди.

1. Прочитай уважно текст колядки і порівняй її з текстом попередньої. В чому ці тексти схожі між собою?
2. Пригадай казку «Яйце-райце» і текст колядки. Які казкові мотиви звучать у колядці?
3. Знайди у текстах колядок зменшувально-пестливі слова. Випиши їх. Як ти розумієш роль таких слів у колядках? Який вплив вони мають на слухачів і які емоції викликають?
4. Знайди в інтернеті розповіді про благодійні акції під час святкування Різдва, наприклад, про колядування дітей для людей з інвалідністю. Вкажи джерело інформації.

Підготуй розповідь про улюблені колядки своєї родини. Запиши (з дозволу) їхнє виконання на телефон. Презентуй зібрану інформацію.

Відеоролик MNISHEK «Коли не було з Нащада Світа».

ЩЕДРИК-ЩЕДРІВОЧКА

Колядки — величальні пісні, що виконуються у час Різдва, а щедрівками називають пісні, які виконуються в Україні на Щедрий вечір. Тексти колядок оспівують створення світу і народження Христа. А щедрівки — пісні, що мають назву

від слова «щедрість», нагадують кожній родині про те, що наша «небесна родина» опікується земними родинами і дає на початку року свою опіку: щедри врожаї, любов і злагоду в родинях, паре молодих хлопців і дівчат. Недарма в текстах щедрівок згадуються птахи, яких українці вважали носіями добрих звісток — зозуля і ластівка.

ОЙ СИВАЯ ТА І ЗОЗУЛЕНЬКА

Щедрівка

Ой сивая та і зозуленька

Приспів: Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Усі сади та і облітала,
А в одному та і не бувала.
А в тім саду три тереми.
А в першому — ясен місяць,
А в другому — красне сонце,
А в третьому — дрібні зірки.
Ясен місяць — пан господар,
Красне сонце — жона його,
Дрібні зірки — то їх дітки.

ЩЕДРИК

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала вона щебетати,
Господаря викликати:
— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились.
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей.
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

Підказки Вікі-Всезнайка

По всьому світу в дні Різдвяних свят ось уже впродовж ста років звучить дзвінкий прекрасний мотив української народної щедрівки. В багатьох країнах цю мелодію вважають просто символом Різдва. Але у «Щедрика» є автор — видатний український композитор Микола Леонтович. Саме він музично опрацював простий народний мотив і написав величну композицію для хору. А далі знаменитий український хор під керівництвом Олександра Кошиця повіз її по світу. І зазвучав український «Щедрик» по всій планеті під назвою «Колядка дзвонів» (англ. «Carol of the Bells») — як срібний дзвіночок з України.

Вперше «Щедрика» виконав хор Київського університету в 1916 році у період, коли композитор працював у Києві. А в 1921 році «Щедрик» був уперше виконаний на концерті в Карнегі-хол у Нью-Йорку під час виступу українського хору Олександра Кошиця. Ця пісня настільки сподобалась американцям, що в 1936 році американець українського походження Пітер Вільговський створив англійську версію слів до цієї щедрівки. Пісня нагадувала Вільговському переддзвін, і він взяв за основу цей образ у своїх віршах. Так за кордоном «Щедрик» став «Колядкою дзвонів».

Мультфільм «Щедрик» (Олег Скрипка, «Країна мрій»)
Виконання «Щедрика» М. Леонтовича хором ім. Г. Верьовки.
Щедрівка «Ой сивая та й зозуленька» в аудіозаписі.

Кадр з мультфільму «Щедрик» (реж. С. Коваль)

1. У щедрівці «Ой сивая та і зозуленька» рефреном звучать слова «Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям на здоров'я». Ми називаємо їх приспівом. Яка, на твою думку, його роль?
2. Прочитай, з чим народ порівнює у щедрівці господаря, його дружину, діточок. Спробуй пояснити, чому такі асоціації.
3. Які новини принесла господареві ластівка у щедрівці «Щедрик»?
4. Чим відрізняються колядки від щедрівок?
5. Як ти гадаєш, чому в щедрівках, які виконують узимку, до господаря прилітають не зимові птахи: зозуля, ластівка? Що вони символізують? Спробуй пошукати відповідь на це питання в інтернет-джерелах. Назви їх.

Намалюй ілюстрацію до щедрівки, яка тобі найбільше сподобалася.

Підготуйте інформацію про символи Різдва, про святкування Різдвяних свят представниками різних етнічних груп в Україні. Проілюструйте свою презентацію світлинами, малюнками.

Покотитися (окотитися) — народити малят (про овець, кіз та ін.).

Товар — переважно велика рогата худоба.

В ЛЮБОВІ ДО КАЗКИ ЖИТТЯ

Зірка Мензатюк — українська письменниця, казкарка, журналістка. Авторка понад двадцяти книжок для дітей, кожна з яких вабить казковістю, таємничістю, особливим поглядом на світ українських звичаїв і традицій.

Вона народилася в дивному краї — на Буковині, де весь простір дихає чарівністю і красою. Тому твори Зірки Мензатюк захоплюють нас добротою, закоханістю в життя, у рідне слово.

Запропонуй власний сюжет художнього твору, який називається «Казка про колядку».

КАЗКА ПРО КОЛЯДКУ

Там, де синіє Говерла, Карпатські гори найсуворіші. На всі боки стримлять верхи — безлюдні, дикі, неприступні. Смереки на них не ростуть, а ті, що стоять ген нижче, однобокi й обшмульгані вітром. І раптом коло самої Говерли, серед непрохідних ялівців — будинок. Так-так, мурований, під червоним черепичним дахом. Хмари переволочують через Говерлу довгі сиві одежі й косим дощем стукають у його шибки:

— Ми пливемо на Волинь наповняти поліські джерела!

Вітри летять, свищать понад Говерлою, а на льоту гудуть у вікна:

— Ми здалеку, від самої Атлантики! Несемо запах риби, солі й теплий туман!

— Ага, добре, — нотує в записник усе, що сказали хмари й вітри, дівчина з дивного будинку. — А я метеоролог Оля, закінчила львівський університет і вчора приїхала сюди на роботу. Тож будьмо знайомі!

Вона засміялася й побігла передавати на київське телебачення:

— Увага, увага! Завтра в Україні хмарна погода з проясненнями, місцями туман, на Волині дощ. Температура повітря 18–20 градусів тепла.

Отже, тепер ви знаєте: дивний будинок — метеорологічна станція. Але слухайте далі!

А далі Оля поправила модну зачіску й сказала колегам:

— Я вже знайшла десяток боровиків, поласувала малиною, а краєвиди тут такі, що не намилишся довіку. Я дуже рада, що сюди приїхала.

— Гай-гай, — похитав головою найстарший метеоролог. — Чи так воно буде, коли настане осінь...

Він не сказав, що восени починаються занудливі сірі дощі, вітри стають лихі й колючі, і тоді дуже нелегко бути метеорологом.

— А нащо та лавка з табличкою «Галицький ринок»? Хіба тут зупиняються львівські автобуси?

— Ні, жодні автобуси тут не їздять, — мовив найстарший метеоролог. — Але коли сісти на лавку й заплющити очі, то

здається, що ти у Львові, що позаду тебе Галицький ринок, а не шумливі дикі смереки.

Він не сказав, що дівчата, посидівши на лавці, пакують чемодани й більше на Говерлу не вертаються.

Та поки що Оля прокидалася вдосвіта, ставала на порозі й гукала:

— Доброго ранку, Говерло й Говерляно! Доброго ранку, полонини Пожежевська, Маришевська і ви, Шпиці!

І тоді з усіх боків летіла смерекова луна:

— До-о-оброго-о-о ранку-у-у!

Вона оббігала всі стежки в Чорногорі, з усіх джерел напилася води. Диких кабанів вона впізнавала по ході, ведмедів частувала пиріжками з чорницями. І зовсім не мала часу сидіти на лавці під автобусною табличкою.

Настала осінь, і то раптом, несподівано настала! Був ще серпень, Оля вранці вийшла босоніж на траву — аж по траві паморозь...

І пішло: то дощ, то іній, то люта хвища. Говерла закуталась у хмару, мов баба в пухову хустку, вітри налітали злі, аж від них стугоніли ліси, але Оля не журилася.

— Як гарно шумлять смереки! Піду послухаю, що вони розповідають, — говорила вона, коли шаленіли вітри.

— Який сьогодні ніжний пізноцвіт! — казала вона в морозні ранки й цілувала лілові пелюстки квітів.

Коли ж починався безпросвітний дощ, вона брала альбом і сідала край вікна:

— Дощику, я намалюю твій портрет!

І дощ мимоволі всміхався і світлішав, бо кому охота бути на портреті набурмосеним?

Одного разу приповзла пухка щоката хмарище.

— Я повна снігу під саму зав'язку! Зараз його не втримаю та розсиплю...

— Увага, увага! — передали метеорологи на радіо й телебачення. — В Україні очікуються опади у вигляді снігу.

Сніг ринув білою хуртчею, застелив поля й сіножаті, а до рогу до метеостанції засипав так, що ні пройти, ні проїхати.

— Бо й нічого їм ходити! — вирішила зима.

Не знала вона Олі, а то б не нахвалялася. Бо хоч які сніги-замети, а Оля за лопату й гайда стежки прокидати: ту до джерельця, ту до потічка, а ту довгу-предовгу — вниз до смерек, уже не казки слухати, а зимову білу тишу.

— Цю дівчину й зима не налякала, — тішилися метеорологи.

Проте лихо саме наближалося.

— Сьогодні Святвечір, — сказав одного ранку найстарший метеоролог.

— Святвечір! — зраділа Оля. — І в нас на метеостанції буде святкова вечерея?

— Авжеж буде: кутя, книші, варенички з маком та горіхами, верховинські добірні гриби й узвар на смерековому меду.

— І будуть свічки з ярого воску й під білою скатертю сіно?

— Будуть, як без них!

— І буде колядка під вікнами, щоб чути на всю Чорногору?

— Таж, Олю! — мовили метеорологи. — Такі сніги! Хіба колядники до нас доб'ються?

Умлівала кутя, настоювався узвар, гриби пахтіли по всіх коридорах, а Оля вийшла надвір і засумувала. Побрела снігом, кучугурами, повз лавку під автобусною табличкою та на лавці й сіла. Мимоволі задумалась, очі замружила — і враз загомонів їй за плечима Галицький ринок, зацвів передсвятковий Львів. За високими вікнами метушилися чепурні

львівські господині, готуючи столи до вечері, на майданах у вечоровій синяві засвічувалися різдвяні ялинки, а в вузьких старовинних вуличках гуртувалися колядницькі ватаги...

Оля встала і, мов сонна, побрела до будинку. Вона ще не знала, що вчинить, зате це знали метеорологи, тому вони теж посмутніли.

— Шкода, що така дівчина поїде, — зітхнули вони.

Тихо, несвятково зробилося на метеостанції.

І раптом: туп, туп! гуп, гуп! Хто там у довгім кожусі оббиває чоботи від снігу? Чи не чужий ведмідь-набрідь?

— Та ні, це я, лісник! Благословіть колядувати!

Стрепенулися рододендрони на стінах, веселіше засяяли різдвяні свічечки на столі! Бо враз залунало:

Добрий вечір тобі, пане господарю, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

— Таж сніги, замети, як же це ви до нас? — дивувалися метеорологи.

— Щоб лісник боявся снігу? Тоді хто вам сповістить про свято?

І він колядував далі:

А що перший празник — Рождество Христове, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Оля стояла, притиснувши руки до грудей, і в грудях у неї щось тануло, тануло — то розтавав її смуток, бо так уже є у світі, що всякий смуток пропадає від колядки. Він ставав, як теплий віск, м'який і податливий, і щось інше, голосне, світле вливалось в груди.

Але хто це: дзень-дзень, тук-тук у вікно? Чи не зайчик?

— Ні, це я, пастушок Івасик! Дозвольте й мені заколядувати!

А що другий празник — святого Василя, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Раптом під вікнами щось захурчало, засигнало: пі-біп! Кинулися метеорологи — диво дивне! Автобус зі Львова...

Хвацько підрулював до таблички «Зупинка Галицький ринок» і випустив цілу колядницьку ватагу!

— Віншуємо вас, чесні господарі! — гукнули колядники й підхопили:

А що третій празник — святе Водохреща, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Дива чинились далі: мороз обгорнув сріблом шишки на смереках, і дрібні шишечки на диких ялівцях, потоки заграли пречистими водами, повітря стало кришталевим дзвінким, і колядка летіла далеко-далеко!

А що ж Оля? Вона передавала святковий прогноз погоди.

— Увага, увага! — лунав її радісний голос. — На Різдво і Василя, на святе Водохреща будуть зорі, як білі перли! Будуть іскристі сніги, ковзкі льоди для забави і мороз для рожевих рум'янців!

Вона усміхнулася і сказала колегам:

— Я й не сподівалася, що Різдво на Говерлі таке гарне! У мене не було веселішого Різдва...

Говерла ясніла снігами і слухала колядку.

Зірка Мензатюк

Михайло Білас. Колядники

Михайло Білас. Зима в горах

Сюжет художнього твору — це ланцюг зображуваних подій, думок і переживань, які розкривають характери персонажів, ідею твору. Читаючи твір, ми бачимо, як стають інакшими обставини, в яких відбуваються події, почуття і переживання персонажів, як змінюються їхній емоційний стан та настрої. Подія чи система подій у творі відбуваються у часі й мають причинно-наслідкові зв'язки. Тому виділяють елементи (вузли) сюжету: експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку.

Експозиція — попереднє, у найзагальніших рисах, знайомство з персонажами твору, уведення в ситуацію, у якій визріває конфлікт. Представляє час і місце події, обставини, в яких діятимуть персонажі. (У «Казці про колядку» експозиція дає нам уявлення про те, що події відбуватимуться у Карпатах. Авторка описує чудовий гірський пейзаж, який уводить нас в основні події твору. Ми дізнаємося, що головна героїня — Оля і що вона закінчила Львівський національний університет.)

Зав'язка — елемент сюжету, вихідний момент у розвитку дії художнього твору. (Оля починає працювати метеорологом.)

Розвиток дії — розвиток дії від зав'язки до кульмінації, своєрідний перебіг розповіді автора про життя, стосунки, дії персонажів. (Подій у «Казці про колядку» небагато. Зате ми можемо спостерігати, як під впливом змін у природі, з наближенням Різдва, змінюється настрої, емоції головної героїні.)

Кульмінація — момент найвищого піднесення, напруження дії, момент максимального загострення конфліктної ситуації. (Наближався Святвечір. «Оля вийшла надвір і засумувала». Вона сіла на лавку під автобусною зупинкою і замислилась. Ми не знаємо, яке рішення вона прийме. Метеорологи думають, що вона поїде додому.)

Розв'язка — частина сюжету, яка завершує дію, доводить її до логічного розв'язання події. (Автобус зі Львова. Колядники і щаслива Оля.)

1. Пригадай власний сюжет, який ти запропонував/запропонувала до твору «Казка про колядку» перед його читанням. Чи є у прочитаному творі якісь елементи із твого сюжету? Розкажи про це.
2. Поділи «Казку про колядку» на частини і придумай до них назви. Відтвори зміст за складеним планом.
3. Чи сподобалася тобі головна героїня твору — Оля? Чому?
4. Розкажи, що, на твою думку, впливало на настрій героїні. Опиши її емоції від споглядання Карпат у різні пори року.
5. Навіщо авторка вводить у твір деталь із лавкою на зупинці та написом «Галицький ринок»?
6. Чому, на твою думку, твір називається «Казка про колядку»? Що у цьому творі казкового?

Запропонуй свою розв'язку сюжету.

- Знайдіть деталі, які допомагають нам уявити портрет Олі.
- Відшукайте у творі зорові та звукові деталі, які допомагають нам краще уявити природу Карпат у різні пори року.
- Доведіть, що Оля дуже любить природу. Свою відповідь підтверджуйте цитатами.
- Доповніть експозицію твору. Уведіть у сюжет (у розвиток дії) кілька подій.

Відеоролик з гуцульською колядою.

Колядники зі Львова

Підказки Вікі-Всезнайка

У давні часи колядування, тобто прославлення Різдва Коляди (народженого сонця), вважалося святим дійством. Для цього створювались спеціальні «ватаги» колядників, у яких був ватаг («береза»). Вони старанно готувались, щоби з гідністю і повагою виконати свою роль посланців добрих вістей у кожен дім. Колядники не брали грошей за свої віншування господарю та його родині, а з радістю приймали подяку у вигляді частування різними ласощами (так званої «коляди»). Колядників поважали як носіїв добрих побажань на здоров'я та добробут всієї родини.

Із XVII століття під впливом європейської традиції прославлення народженого Ісуса у вигляді театралізованої лялькової вистави в Україні з'явився пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні та світські (переважно жартівливі й іронічні) п'єси. В народі його називали вертепом.

Ляльковий театр.
Чернігівщина

Цей театр мав два поверхи: на першому розігрувались гумористичні сценки з життя і побуту сучасних людей, а на другому була відтворена стайня, ляльки виконували сцени з народження Ісуса, а також про царя Ірода, що убивав дітей. Театру, яким ми його бачимо сьогодні, тоді ще не було, і цей маленький театр служив справжньою святою розвагою.

Виконай на вибір:

- Розкажи про те, як святкують Різдво у твоїй родині, якщо ви його святкуєте.
- Напиши маленьке оповідання про твої пригоди під час Різдва, якщо ти його святкуєш.
- Створи маленьку «п'єску» для лялькового театру про Різдво чи на тему життя твого класу.
- Придумай святкове віншування для своїх рідних чи друзів.

ЗИМА — ПОРА МРІЙ І ТАЄМНИЧИХ МАНДРІВ. З ЇЇ ГЕРОЯМИ ВЕСЕЛО

Галина Малик — дуже популярна в Україні письменниця, авторка понад тридцяти книжок для дітей. Її герої — веселі, кмітливі, дружелюбні, винахідливі. З ними весело мандрувати у світ уяви. Мова творів письменниці — багата і барвиста, а діалоги — повчальні та багатозначні. Подружися і ти з невтомними героями казкової пригодницької повісті!

МАНДРИ І ПОДВИГИ ХИТРОМУДРОГО ПЕРЕМОЖЦЯ ДВАНАДЦЯТИГОЛОВОГО ЗМІЯ ЛИЦАРЯ ГОРЧИКА, ЙОГО БАНКОНОСЦЯ ТРЕТЬОГО ЗАЙВОГО ТА КРАСУНІ КАРОЛІ

Уривки з казки-повісті

Подія перша

У прадавні часи в нашій Україні жили лицарі.

Носили вони залізні лати, кольчуги та шоломи, мали мечі, списи та щити, їздили верхи. Маленькі лицарі ходили до школи, а великі їздили на лицарські турніри та билися з одноголовими, двоголовими, триголовими і навіть шестиголовими зміями та іншими різними чудовиськами, яких тоді в Україні було повно-повнісінько.

Ті одноголові та багатоголові зміїська так знахабніли, що мало не щодня вимагали на сніданок по красуні.

Уявіть собі, навіть таке шмаркате змієня, що у нього ще й молоко на губах не обсохло, а й те верещить:

— Хочу красуню на вечерю! Та щоб була чорнява і з кирпатим носом!

Зрозуміло, що красунь ставало дедалі менше та менше.

Лицарів теж, бо змії ковтали їх не лише на обід, а й на вечерю.

Та найстрашніші часи настали, коли з'явився на північних землях невиданий Багатоголовий Змій Горинич. Скільки у нього було голів — ніхто не знав. Бо того, хто з ним зустрічався, серед живих більше не бачили. Знали лишень, що голів тих дуже багато — за один раз Змій міг проковтнути ціле село.

Тоді володар західних земель князь Галицький вирішив скликати усіх лицарів, які залишилися, аби з ними порадитися, як того багатоголового змія перемогти.

Спочатку зібрав він п'ятихвилинку — нараду всіх своїх міністрів, депутатів і просто мудреців, та й каже:

— Погані справи, хлопці, з тим лицарством. Одні лицарі поїхали за кордон — там, кажуть, дракони менші, битися з ними легше. Інші почали казна-чим займатися — продають по містах хто пиво, хто цукерки. Лати поскидали, мечі позакидали. Просто жах! Що робити будемо? Лицарство гине!

Один депутат каже:

— А давайте ми закон такий видамо — хто за три дні не повернеться з-за кордону, того вже ніколи не пустимо додому!

Князь каже:

— То вони й не повернуться! І кому гірше буде? Нам!

— То давайте, — каже один мудрець, найстарший у партії мудреців, — позабираємо у них те, чим вони торгують! От вони й знову за мечі візьмуться!

Зажурився князь, підперши голову рукою:

— Ой, Господи, ну що ж мені робити, коли у мене такі дурні радники!

Отоді й послав він по всіх краях і землях своїх почтових (ні, не тих, що працюють на пошті, а тих, що служили у його ПОЧТІ). Вони сурмили у великі сурми і сповіщали:

— Князь Галицький зволив скликати на велику лицарську нараду всеземельну і всекрайову лицарів поважних, заможних і незаможних, з нагородами і без нагород, уславлених і невідомих у третю неділю сьомого місяця до стольного граду Галицького! З собою князь просить мати зброю, звичну для руки лицаря, та харчі на тиждень.

Подія друга

Коли поштові сурмили на найбільшому майдані у свої сурми, лицар Горчик саме підкріплявся цукеркою від «Світоча». Лицар Горчик дуже любив «Світоч». Він любляв і «Марс», і «Хрумок», і «Снікерс». Але без «Світоча» лицар Горчик просто не міг жити.

Отож лицар Горчик сидів та наминав цукерки від «Світоча», на сьогодні вже п'ятнадцяту чи шістнадцяту.

Над ним на гілках гойдалися мавки і цвірінькали жарптиці, а у траві шмигали малесенькі травоїдні динозаврики. Чому малесенькі? Бо на той час уже всі великі виродилися. Залишилися де-не-де середні, та ще малесенькі — трохи більші за ящірок.

Мавки видурювали у лицаря Горчика цукерки, а динозаврики підбирали крихти з землі.

Зачувши про лицарський турнір, лицар Горчик проковтнув останній шматочок, втерся рукавом і вирішив тут-таки їхати на турнір.

Бо що було йому вагатися — ще не зовсім великому, але вже й не маленькому, з усіх боків гождому, хороброму лицареві?!

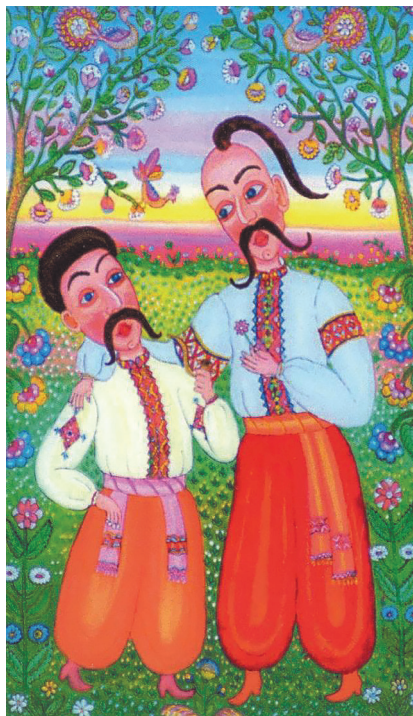
Отож спакував він кілька десятків цукерок від «Світоча» на дорогу, змастив олією «Олейна» свої лицарські залізяки, де вони трохи проіржавіли, та й забороло, щоб воно без скреготу опускалось, і...

Ні, стривайте, ми ще забули про коня!

Еге ж, свиснув лицар у два пальці:

— Ге-гей! Сива Кобурко, ану сюди!

І став перед ним коник, вірніше, конячка, бо це була дівчинка-конячка Кобурка, між іншим,

Іван Сколоздра. Побратими

дуже вередлива і пещена. Почухала вона заднім копитом за вухом і питає:

— Ну, чого тобі не сидиться?..

— На турнір поїдемо, — каже лицар Горчик.

— У-у! — махає головою конячка Кобурка.

— Чого «у-у»? — питає лицар.

А Кобурка йому копито під ніс:

— Бо у мене всі підкови повідлітали!

Пошукав у кишенях лицар Горчик, знайшов якісь гривні, котрі тато-лицар йому на цукерки давав, та й повів Кобурку до коваля.

За дві гривні підкував коваль Кобурку.

— То поїхали, чи що? — питає Горчик.

А Кобурка знову головою мотає:

— У-у!

— Ну що таке? — сердиться лицар Горчик.

— Еге, — каже ображено конячка, — як собі — так і лати «Олейною» помастив! А мене прикрасити що, не треба? Та й не годиться лицарю без свого знамена у дорогу вирушати!

Почухав потилицю лицар Горчик — правду Кобурка каже.

Узяв він скотча золотого кольору, що йому з тридесятого царства контрабандою привезли, повірізував з нього трилисників конюшини: одного, найбільшого, наклеїв на синє знамено, а інші, менші, — Кобурці на попону та на вуздечку. Ось тобі і прикраса, і відзнака!

— Ну, тепер інша річ! — Кобурка задоволено.

Подія третя

Помолився лицар Горчик і вирушив у далеку дорогу.

Їхав день і вечір, доїхав до невеликого лісу.

У тому лісі вирішив переночувати. Вибрав дуба, під ним розклав багаття, а Кобурку пустив пастися.

Не знав лицар Горчик, що в цьому дубі жив Той-Що-В-Дуплі-Сидить.

А Той-Що-В-Дуплі-Сидить саме дуже солодко спав. Бо мав уночі йти на чергування по лісу — лякати пізніх подорожніх.

Отож спить собі Той-Що-В-Дуплі-Сидить, коли це дим з багаття йому просто до носа потрапив. Почав він чхати і кашляти, аж з очей сльози покотилися. Яке тут далі спання?!

Визирнув Той-Що-В-Дуплі-Сидить з дупла — якийсь дрібний лицар під деревом багаття палить.

— Хе-хе! — аж потер руки від задоволення Той-Що-В-Дуплі-Сидить, — сама робота до рук прийшла! Ну, стривай! Зараз я тобі покажу, як у мене під носом димом смердіти!

Спочатку Той-Що-В-Дуплі-Сидить заухкав совою.

А лицарю Горчику — байдуже. Сидить собі, цукеркою вечеряє.

(Але це аж ніяк не означає, що ти можеш робити так само! Ти ж іще не лицар!)

Тоді Той-Що-В-Дуплі-Сидить завив вовком.

А лицар Горчик до другої цукерки береться.

Тоді вже геть сердитий Той-Що-В-Дуплі-Сидить заревів Змієм Гориничем!

Ви чули, як реве Змій Горинич?

Я теж ні, але це має бути дуже страшно!

А лицарю Горчику — хоч би тобі хни!

Обтрусив він крихти з вафельних цукерок, устав, потягнувся та й каже:

— Ну, хто ти там такий страшний, вилазь!

Почував свою кострубату голову Той-Що-В-Дуплі-Сидить, обтріпав зі своєї листяної одежі хробачків та гусениць, і виліз.

Став коло дуба та й знічено того дуба колупає, очі в землю опустил — соромно йому, що лицаря не злякав.

Іван Сколоздра.
Богатир побиває змія

— Ну що? — питає Горчик. — Будемо битися чи миритися?
— Та де мені з таким хоробрим лицарем битися! — відказує Той-Що-В-Дуплі-Сидить. — Я тепер за те, що тебе не налякав, повинен тричі тобі у пригоді стати!

— А що ти робити вмієш?

— Совою ухкати, потилицю подорожнім могильним холодом лоскотати, болотяного смороду напускати...

— Е-е-е, ні, — каже лицар Горчик, — це не знадобиться! Не треба мені такого слуги! Лізь назад у своє дупло.

— Не можу! Тепер я від тебе не відстану!

— Ну то й грець із тобою! — каже лицар Горчик. — А мені ніколи.

Зібрався та й рушив у дорогу.

А Той-Що-В-Дуплі-Сидить жолудем перекинувся та й у лицареву торбу запхнувся. А за ним і Грець, якого лицар Горчик згадав.

Бо той Грець лише тоді з'являвся, коли його хто-небудь згадував. Він тільки й чекав, аби до того, кому його побажали, вчепитися і шкоду робити.

Отож Грець до Того-Що-В-Дуплі-Сидить учепився і за ним у торбу — гульк! Той-Що-В-Дуплі-Сидить його не побачив, бо вже у жолудя перекинувся. А схожий Грець був на таке собі худе-худюще поросятко — рильце у нього довге, на ніжках ратиці, ще й хвіст у кільце закручений з китичкою на кінці. Лицар Горчик далі собі поїхав, не підозрюючи, що ще одного непрошеного гостя у торбі везе.

Подія четверта

Доїхав лицар Горчик до невеличкого озерця, очеретом та лататтям зарослого. Раптом чує — хтось плаче.

Підійшов до берега, комиші розгорнув, аж водяники, наче жабенята, у воду з берега побулькали — а на листочку з латаття маленька русалонька сидить і реве, брудні сльози по щоках розмазує.

— Ти чого? — питає Горчик.

— Не хочу в цьому озері жи-и-и-ити! Мене тут усі дражня-а-а-ать, бо у мене хвостик не такий, як у всіх.

Дивиться лицар Горчик, а у Русалоньки справді хвостик, як у золотої рибки. У всіх решти русалок — як у коропів, а в неї — рожевими хвильками спадає, наче м'який серпанок.

Узяв лицар Горчик трилітрову скляну банку з-під маринованих огірків, посадив туди Русалоньку і каже:

— Поїдеш зі мною до князя Галицького. У нього в басейні, я чув, усякі заморські сирени та ундіни проживають — і данські, і грецькі, і ще там усякі різні земноводні.

— А що ж я там робитиму? — питає Русалонька. — Я ж іноземних мов не знаю!

— От і будеш їх по-нашому вчити!

Отак і поїхав із трилітровою банкою в руках.

Подія п'ята

Доїхав лицар Горчик до великої печери.

У тій печері жив Той-Що-Печери-Рие. Він був величезний, волохатий, з лапами-лопатами, наче у крота.

Той-Що-Печери-Рие був дуже злий на усіх лицарів.

Бо у горах усі печери належали йому, і жили в них змії, чудовиська та всілякі там дракони.

За печери змії, чудовиська і дракони платили йому квартплатню кажанами та щурами.

Тому Той-Що-Печери-Рие харчами ніколи не переймався. Нанесуть йому кажанів та щурів на місяць, він собі лежить та жує — жодного тобі клопоту.

А як узялися лицарі битися з тою поганню, так печери порожніти почали. Той-Що-Печери-Рие тепер мусив сам, небо-рак, уставати та собі харчі запасати, бо нікому йому стало кажанів ловити.

Тому він оголосив війну не на життя, а на смерть усім лицарям. І допомагав зміям, драконам та чудовиськам: заманював лицарів до печер, завалював їх там камінням, заводив у підземні лабіринти — і взагалі витворяв усілякі неподобства.

Подія шоста

Лицар Горчик зліз із Кобурки, стоїть — потилицю чуває. І просто неба йому ночувати не хочеться, і до печери — невідь-куди — лізти неохота.

Але тут саме дощик став накрапати. Нічого іншого Горчику не лишилося — поліз він до печери.

Нагріб сухого листа — влаштував собі постіль. Банку з Русалонькою біля себе поставив, Кобурку пастися пустив.

Та й заснув.

А Грець тихенько з торби виліз, знайшов у печері вузький хід — і давай тим ходом дертися. Дерся-дерся, дерся-дерся, аж доки до барлогу Той-Що-Печери-Рие не доліз.

Той-Що-Печери-Рие саме вечеряти збирався — юшку з кажанів доварював. Грець йому й каже:

— Ти тут різні смаколики викамарюєш, а там до тебе у печеру оттакений лицарище заліз!

— Га? Де? Як? — розлютився Той-Що-Печери Рие. — Ану давай його сюди!

— Тобі треба — ти й бери, — каже хитрий Грець, та й чкурнув назад до лицаря Горчика у торбу.

Спить собі лицар Горчик, коли чує — якийсь гуркіт. Та ще й його хтось у бік копитом штурхає.

А це Кобурка його будить:

— Вставай швидше, бо нас камінням завалює.

Поки лицар схопився — вже пізно було. Завалило вихід камінням. Мацав він, мацав стіни — лише каміння навколо.

Сів лицар Горчик та й чує потилицю:

— Що ж мені далі робити?

А тут з його торби Той-Що-В-Дуплі-Сидить жолудем викотився.

Викотився та й каже:

— Еге, оце й настала моя черга тобі перший раз у пригоді стати!

— У якій це такій пригоді? — питає лицар Горчик.

— Та у такій, щоб тебе з цього підземелля визволити! — каже Той-Що-В-Дуплі Сидить.

— Ну і що ти таке чарівне зробити можеш, щоб мене з цього підземелля визволити? — не вірить лицар Горчик.

— А ось дивися! — відказує той.

Дивиться Горчик — а Той-Що-В-Дуплі-Сидить вийняв з-за пазухи очеретинку, знайшов шпарочку в стіні і давай з очеретинки у ту шпарочку дути.

Дув-дув, дув-дув, аж захекався. А тоді взяв камінця та — кресь! — об нього Горчиковим мечем!

Я-ак бабахне за кам'яним завалом! Я-ак заверещить Той-Що-Печери-Рие та я-ак дремене! Аж під ним уся гора захиталася.

А каміння розлетілося!

Бачить Горчик — якийсь прохід.

Ну що його робити? Треба якось вибиратися.

Полізли Горчик з Кобуркою через те каміння.

А Той-Що-В-Дуплі-Сидить знову жолудем перекинувся — і в торбу! А за ним і Грець, що теж було з торби виліз — подивитися, що там таке сталося.

Грецю дуже не сподобалося, що Той-Що-В-Дуплі-Сидить лицарю Горчику допоміг.

Узяв він тихенько жолудя і хотів з торби викинути. Але Той-Що-В-Дуплі-Сидить враз собою став.

Побачив Греця і каже:

— А ти тут що робиш і звідки взявся?

— А я той Грець, що мене до тебе оцей дрібний лицар по-слав!

— Та на якого ти мені греця здався!

— Га-га, — радіє Грець, — тепер я від тебе не відстану!

— Ще й як відстанеш! Ану, геть з торби!

— А дзуськи!

— То я тебе сам викину!

— А спробуй!

Почали вони у торбі вовтузитись. Грець у Того-Що-В-Дуплі-Сидить на голові плигає, а Той-Що-В-Дуплі-Сидить йому п'ястуки у боки тиче. Та так розплигалися, що торба стала підскакувати.

Лицар Горчик побачив і дивується:

— Що то таке з моєю торбою коїться?

Та кулаком я-ак дасть по торбі! У обох нечистих аж памороки забилися. Зіщулилися вони на дні торби й притихли.

А лицар Горчик далі поліз.

Галина Малик

1. Авторка розділила казку-повість на події. Придумай кожній із них назву. Поясни її. Перекажи першу подію.

2. Яким ти уявляєш собі лицаря Горчика? Опиши. На яких деталях акцентує увагу авторка, розказуючи про нього?

3. Навіщо потрібні в казці такі персонажі, як Той-Що-В-Дуплі-Сидить, Той-Що-Печери-Рисє, Грець, Кобурка? Яка їхня роль? Розкажи про їхні вчинки. Як вони їх характеризують? Чи можеш когось із них назвати другом лицаря Горчика?

Придумай продовження казки.

Об'єднайтеся в групи. Оберіть одну подію та проаналізуйте у ній діалог між персонажами. Спробуйте на основі діалогу (якщо можливо) описати емоційний стан персонажів, стосунки між ними, риси характеру, їхній зовнішній вигляд. Підготуйте інсценізацію обраної події. Розкажіть про свої враження від інсценованих уривків іншими групами.

Пóчет (світа) — особи, які супроводжують високопоставлену особу. До складу почту входять придворні, слуги, охоронці.

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ про лицарську честь

- ❖ Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться.
- ❖ Казки маленькі, а розуму в них багато.
- ❖ Казка вчить, як на світі жить.
- ❖ Де казка, там підказка.

ВСЛУХАЮЧИСЬ У СВІТ ДИТЯЧИХ МРІЙ

Марія Чумарна — поетеса, педагог, авторка підручників для початкової школи та понад тридцяти книг для дітей. Серед них — серія фантастичних повістей «Пригоди Лумпумчика». Маленький інопланетянин-сатурнівець допомагає вашим ровесникам — п'ятикласникам мандрувати на інші планети, пізнавати таємниці нашої Землі, а також виховувати в собі власну волю і гідність, вміння досягати мети.

Підказки Вікі-Всезнайка

Щовечора ти бачиш на небі мільйони зірочок, деякі з них є планетами, як, наприклад, Венера.

Колись люди вірили, що кожна планета, яка обертається навколо Сонця, є втіленням якогось бога. Тому багато планет отримали імена римських богів: Венера, Сатурн, Уран, Юпітер, Меркурій, Нептун.

Чи може людина вижити на якійсь із цих планет? На Венері — хіба що секунду, бо спека там неймовірна — майже 500 градусів за Цельсієм. А от протилежністю їй є Уран — найхолодніша планета Сонячної системи. Там людина могла б зробити хіба що один вдих — й одразу перетворилася б на крижинку.

Дивовижною є планета Сатурн. Навколо нього крутяться декілька кілець, котрі можна побачити навіть у звичайний телескоп, тож здається, наче він одягнув на себе бриля. А ще цікавим є той факт, що Сатурн дуже великий та не має твердої поверхні, через те зветься газовим гігантом. До речі, як і Юпітер, Уран та Нептун. Тому людське тіло на цих планетах просто потонуло б у газі. Отож подорожувати на ці планети можна лише подумки або разом із героями фантастичних книг.

ПРИБУЛЕЦЬ ІЗ САТУРНА

Із серії книг «Пригоди Лумпумчика»

Так усе почалось

Того весняного недільного дня, коли тато запропонував поїхати до лісу, я навіть не здогадувався, що віднині моє життя фантастично зміниться. Це був звичайнісінький день, а я, Василько Ігнатенко, був звичайнісіньким десятилітнім хлопцем із звичайного містечка Вишнівки.

До обіду ми удвох із татом ловили рибу в лісовому озері, потім допомагали мамі готувати на вогні обід.

Ви коли-небудь їли печериці, смажені на вогні на гілочці верби чи смородини? Я люблю щось таке незвичайне, а тому з радістю допомагаю мамі.

Отже: історія, яка змінила все моє життя. Точніше, зустріч. Вона така проста і незвичайна, що коли ви захочете її почути, приготуйтеся бути уважними.

Сонечко так тепло пригрівало, що не хотілося нічого робити. Просто лежати на землі й дивитися в небо. Коли дивишся в небо знизу і твої очі бачать лише його, здається, що ти стаєш іншою істотою. Якоюсь неземною і невагомою. Ти перестаєш думати про неприємні речі — просто споглядаєш, як небо повільно змінює своє обличчя. Дивно, але воно ніколи не буває подібним до самого себе. Щомиті якесь інакше...

Колись у Карпатах ми з класом потрапили в грозу. Тобто гроза насувалася на вершину гори Тростян, де ми саме збирали суниці й пекли картоплю. Раптом небо потемніло і почувся тріск грому.

— Збираймося, зараз буде гроза! — гукнула наша вчителька Тетяна Андріївна.

— А що буде з картоплею? Вона ще не спеклася!

— Залишмо картоплю, треба бігти вниз, бо хмара вже близько!

Та хіба можна залишити печену картоплю? Ми швиденько розгорнули жар і повихоплювали з нього гарячі напівсирі картоплини. Якби ви знали, які вони були смачні!

Але я не про картоплю. Ми уже зібралися бігти, як раптом наша вчителька запропонувала:

— Спробуймо зупинити хмари!

— Як?! Хіба ми чарівники?

— Якщо захочемо — станемо чарівниками. Хмари дуже легкі, а наша думка має силу. Особливо дитяча думка. Пам'ятаєте, як ми колись закликали сонечко?

Його ми й справді закликали. Небо того дня було похмурим, ми гралися на вулиці, а потім стали в коло і почали всі разом закликати сонечко. І так хотіли, щоб воно нас почуло! Аж раптом хмари помалу розсунулися — і на нас хлюпнуло веселе сонячне проміння!

Якщо вам ніколи в житті не доводилось розганяти хмари, то послухайте, як це робиться.

Усі повернулися в той бік, звідки сунула чорна хмара. І стали подумки відганяти її. Ми наче простягли свої руки і поставили ними заслін хмарі. Всі водночас! Ви не повірите, але чорна примара, що стрімко летіла по небу, наче зависла

перед нами. Там, по той бік гори, потріскував грім, а на галевині було ясно.

— Бачите, хмара зупинилася! А тепер біжімо вниз! — сказала Тетяна Андріївна.

Ми побігли, та дорогою час від часу ставали, щоб затримати хмару над вершиною гори. І поспіхом доїдали недопечену картоплю.

Коли прибігли на подвір'я хати, в якій зупинялися на нічліг, темна грозова хмара все ще загрозливо висіла над Тростяном.

Повернулася з полонини тітка Оксана, вся мокра від дощу, і здивовано сказала:

— Ви дивіться! Кругом іде злива, а у нас світить сонечко!

На наше подвір'я дощ так і не випав. І ми знали, чому. Бо повірили в себе і на якийсь час стали чарівниками. Проте тітка Оксана нашу розповідь сприйняла з недовірою:

— Це тільки мольфари можуть відганяти хмари!

Але ж ми змогли!

І зараз я дивився на хмарки та намагався «ліпити» з них якісь фігурки. Ось та хмарка схожа на маленького хлопчика, що стоїть на великій кулі. Ану ж я його опушу на землю...

«Хлопчик» дуже повільно піднімав одну ногу, потім другу... Ось він нахилив голову убік і поворушив рукою... Ще трішки — і відірветься від кулі та полетить униз...

Раптом щось відвернуло мою увагу — і за мить я вже не побачив «хлопчика». Просто велика кругла куля котилася по небу...

Та раптом мені здалося, ніби щось незвичайне опустилося з неба на землю. Ніби цей «хлопчик» уже тут, поряд...

«Я відчув подих тайни», — сказав би письменник!

Потім я заснув. Коли тато збудив мене, уже вечоріло.

— Збираймося, Васильку, час повертатися додому.

Я став збирати свої вудочки, ракетки для бадмінтона — аж тут помітив, як під кущем щось зблиснуло. Підійшов, розгорнув гілки...

— Тату, тату! Поглянь, який м'ячик!

Під кущем лежав великий голубий м'яч. Мені здалося, що коли я підходив, він сам підстрибнув і затиснувся між гілок

ожини. Обережно, аби не подряпати руки, витягнув свою знахідку.

М'ячик був теплий і м'який на дотик. А головне — дуже легенький. Це швидше була надувна кулька. Тільки дуже незвичайна. Вона якось реагувала на дотик моїх рук.

Це був живий м'ячик — такого мені ще не доводилося бачити!

Тато навіть не глянув у мій бік.

— Залиш його, Васильку, — сказав він, — нам треба повертатися.

А я стояв, як заворожений. Притиснув до грудей свою знахідку — і мені здалося, що чую пульсування маленького серденька. М'ячик наче сам тулився до мене.

Я пішов услід за татом — ступав обережно, дослухаючись до своїх відчуттів. Дорогою заспокоївся, сів у машину і поклав м'яча на коліна. Мама сіла поряд із татом. Ніхто не звернув уваги на те, що тримаю в руках.

І ось тут...

Будьте уважні, тут починається моя фантастична історія!

Коли рушили, м'ячик раптом заворушився. Я мало не скрикнув від несподіванки! Це маленьке, кругленьке дивилося на мене великими зеленими очима! А я дивився на нього, відчуваючи в руках дивне тепло. Ніби тримав улюблене кошеня...

Навіть не пам'ятаю, як вийшов з машини і помчав до своєї кімнати.

Так завершився цей звичайний і неймовірний день. День, коли вперше зустрівся з малим інопланетянином. І все моє життя стало іншим...

Сатурн

Це було широке поле, засіяне дивними квітами дуже яскравих кольорів. А поміж квітами літали над полем великі сяючі кульки. Вони переливалися всіма барвами, ніби віддзеркалюючи довколишній світ.

Я стояв посеред якоїсь галявини і здивовано розглядав довкола. Тут усе було круглим! Круглі квіти, округлі дерева і навіть хмарки, що підіймалися в небо, ніби кільця білого диму. А небо було не голубим, а зеленим. Раптом звідкись випурхнула зграйка малих голубих кульок і полетіла просто на мене. Я аж присів від несподіванки, але кульки пронеслися над головою з веселим передзвоном.

Де я?! Треба було тікати. А куди? Он до того найближчого куща!

Ноги налилися, тож насилу їх відривав від ґрунту, все тіло моє стало таким важким і незграбним, як мішок піску. Я спробував зробити крок, але заледве підняв ногу. Неймовірними зусиллями став просуватися пухкою поверхнею галявини.

Ще трішки — і я звалився у теплий пух під кущем.

А де ж кульки? Вони кружляли над галявиною, стрибали, і від їхніх голосів усе повітря довкола вібрало незвичайною музикою.

«Лум-пум!» — раптом щось лунко гупнуло просто перед моїм носом. Ще один м'ячик стрибнув з куща — і я раптом виразно почув: «Привіт, Васильку!»

Хто тут ще Василько?! Я зіщулився і притулився до м'якого стовбура, бо тікати було нікуди. А те кругле створіння гойдалося на пісочку й усміхалося.

Дивина! У нього не було ні рота, ні носа — тільки очі. Але вони сміялися!

Чому мені не було страшно. Я навіть приблизно здогадався не міг, куди потрапив. Може, я в комп'ютерній грі? І це мені сниться?

Треба щось придумати. Тепер я в засаді — навколо ті живі кульки, а позаду що? Там повно кущів. Як перевірити, який це світ — реальний чи віртуальний?

Раптом хтось торкнувся мого плеча — і я аж підскочив від несподіванки...

— Васильку, вже ранок. Треба вставати!

Це моя мама. Яке щастя! Я лежу в ліжку, надворі світить сонце і синіє небо.

Ну й сон приснився!

То це був тільки сон?! А вчорашня поїздка з татом у ліс? Це теж приснилося?

Я схопився з ліжка, натягнув штани і розглянувся по кімнаті. В кутку на м'якому кріслі лежав голубий м'ячик.

Ура, це був не сон! І м'ячик був точнісінько такий самий...

А що ж тоді снилося?

Я обережно підійшов до крісла, простягнув руку...

О, воно розплющило очі! І всміхнулося! Точнісінько так, як у сні!

— То ти мені не приснився? Ти є насправді? А де всі решта м'ячки?

— Вони у себе вдома.

Він це якось сказав, хоча у нього й не було рота. Можете собі уявити — він говорив неначе в моїй голові!

— Де — вдома? Я їх бачив у сні! Чи то був не сон?

— Ти їх бачив на моїй планеті.

— На планеті? — я аж присів від несподіванки. — То ти інопланетянин? Здорово! Я завжди хотів побачити справжнього інопланетянина! Тільки уявляв тебе зовсім по-іншому!

— У Всесвіті багато планет, і їхні жителі дуже різні.

Усі думки в моїй голові наче висипалися з коробки. Треба лягнути себе по чолі, щоби прокинутися...

— Васильку, час снідати! Біжи умиватися!

Мамин голос привів мене до тями. Виявляється, я таки справді був на іншій планеті! Зелене небо, м'який пісок, дивні запахи і звуки... Усе це було справжнім!

Мабуть, вигляд у мене був дуже смішним, бо м'ячик мало не пирскав від веселощів.

— А як називається твоя планета?

— Сатурн!

— Ух ти! Фантастика! Я був на Сатурні!

Я аж підстрибнув від захоплення!

— Ти з ким там розмовляєш?

— Мамо, вже йду! Слухай..., — я стишив голос, — а на чому ми туди літали?

— Просто в думці.

— Як — в думці? Ти жартуєш?

— Та ні. Твоя думка — це потужний енергетичний двигун. Я просто її підсилив — і ми разом злітали на Сатурн.

— Нічого не розумію... Я ж спав!

— Саме тому, що спав. Ти поклав своє тіло у ліжечко, бо воно важке — і поки воно собі відпочивало, твоя свідомість... Ти розумієш, що це таке?

— Ну, це все, що я думаю і відчуваю. Це мій мозок отут, в голові.

— Свідомість і мозок — це не те саме. Твій мозок теж спав на подушці, поки ти літав. А все те, що ти думаєш, відчуваєш, любиш, бажаєш — і що є тобою, окрім тіла, — те все літало. Ти хоч трішки мене розумієш?

— Навіть трішки розумію. Ти говориш про віртуальну реальність?

— Нехай буде й так. Поки що такого розуміння для тебе достатньо.

Вимовивши оте «віртуальна реальність», я аж запишався собою. Це знаю із комп'ютерних ігор. Погодьтеся, що для десятилітнього хлопця це непогано. А ця «кулька» каже: «Поки що достатньо».

— І що, моя свідомість може літати, куди захоче?

— Треба тільки чітко знати, чого ти бажаєш.

— Круто... Але ж я все там бачив так, ніби насправді був на Сатурні!

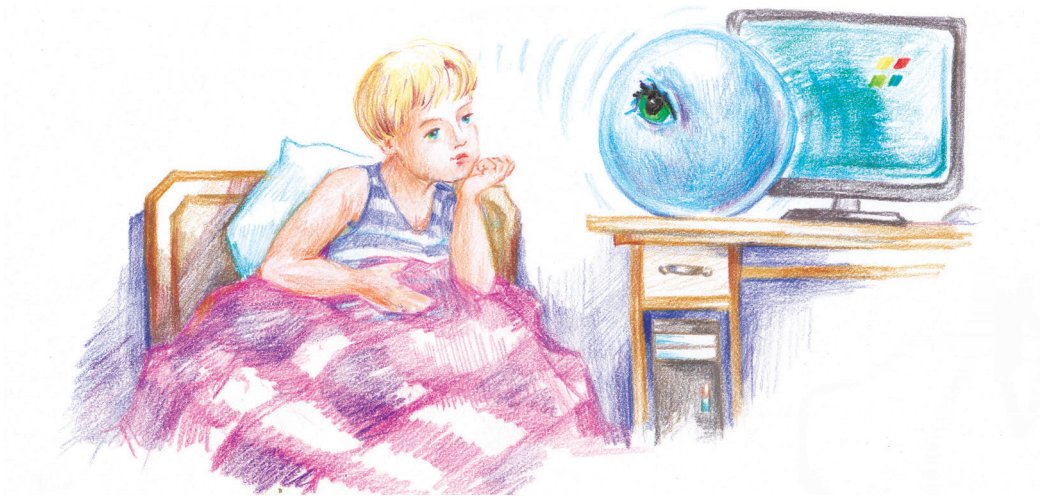
— Ти ж насправді й був.

Можете собі уявити, що б ви відчували на моєму місці! Думки нагадували кусючий рій мух, що облітали роєм мою голову.

Скільки комп'ютерних ігор про інопланетян ми зіграли з Сашком, скільки мультиків передивилися! Там інопланетяни були якісь страшні, злючі, вони нападали на землян і намагалися захопити нашу планету. А тут — якийсь голубий м'ячик з великими зеленими очима, без рота і без носа. До того ж він розмовляє зі мною без звуку, лише у моїх думках. Спершу я цього навіть не помітив, бо добре чув його голос. Такий мелодійний, як дзвіночок. Аж потім до мене дійшло, що чую його не вухами, а чимось всередині. Ніби в голові вмонтовано маленький приймач.

Треба було бігти у школу, а я не знав, що мені робити.

А що б зробили ви?

Спершу я уявив собі, як принесу свого «м'ячика» до школи і голосно скажу перед усім класом:

— Усім привіт! А погляньте, що в мене є!

Але щось мене стримало. Важко було вгадати, як поведеться інопланетянин та що можуть викинути мої однокласники. Це ж не звичайний собі м'ячик!

Де ж тоді подіти свою знахідку? Залишити вдома, поки не повернуся?

— Слухай, мені треба бігти в школу. Ти мене почекаєш?

— Почекаю.

— Треба тебе кудись заховати...

— А для чого ховати?

— Ну, так... А ти не втечеш?

— Ні.

— Будь ласка, не тікай! Мені так цікаво! Я скоро прийду!

Почувши мамині кроки, я вискочив із кімнати і побіг умиватися.

Таємниця

У вас коли-небудь була таємниця? Велика-превелика! Тоді ви знаєте, як вона розпирає груди, живіт, не дає дихати, слухати і говорити. Бо не можете про неї нікому розповісти.

А чому не можете? Поміркуйте самі. Звичайно, це було би здорово — сьогодні ж прибігти до класу і голосно сказати:

— Слушайте всі! У мене вдома є інопланетянин!

— А у мене є Кінг-Конг! — заверещить Свистун і почне стрибати по партах. Всі подумують, що я дурня клею. Тут зайде вчителька — і в найкращому випадку викличе першим відповідати. Сенсації не вийде.

Може, краще спершу розказати про все Сашкові?

І що? Так він і повірить!

Може, просто принести інопланетянина до школи і заховати його під партою? А він вистрибне, всі почнуть його ловити. А що, як директор забере його? Це ж інопланетянин! Його захочуть по телевізору показати.

Я уявив себе на екрані телевізора: «Цей скромний п'ятикласник із Вишнівки зустрівся із сатурнівцем. Тепер ним пишається вся школа!»

Школа буде гордитися, а «м'ячика» відберуть. Це точно. Краще поки що помовчати, а там щось придумается.

Розміркувавши так дорогою до школи, я тихо зайшов до класу і сів за парту, навіть не сказавши Сашкові: «Привіт!»

— Ти що, не виспався? Ми в середу граємо у відбірковому матчі, чув?

— Не чув. Добре, що граємо.

Мені навіть про матч не хотілося слухати. Просто нікого не хотілося чути. Я слухав тільки свою таємницю і розмірковував про те, що робити далі.

Найбільше боявся, аби той інопланетянин не втік від мене. Якщо він може літати подумки, куди забажає, то може легко вилетіти з кімнати, куди йому заманеться. Не буде ж він сидіти на кріслі цілісінький день!

Від цієї думки у мене в грудях похололо. Хотілося зірватися з місця й одразу бігти додому. Я весь зіщулювся й аж очі заплющив.

— Тебе що — живіт болить? — тихо спитав Сашко.

— Та який живіт? Усе нормально!

Ех, якби Сашко знав! Не розкажеш йому просто так. Треба зустрітися після уроків, серйозно все обговорити.

— Ми сьогодні тренуємось на стадіоні, — зашепотів Сашко, бо до класу зайшла вчителька, — а завтра приміряємо форму. Класна — футболки зелені, а труси чорні. Я вже бачив. А в Дімки оранжева футболка. І м'ячі нові закупили... Вась, ти мене чуєш?

— Та чую. Слухай, ти зайди до мене дорогою. Я хочу тобі щось показати.

— Нову гру купив? О, а мій тато привіз із Києва супер-диск — сто найкращих ігор про інопланетян! Я вчора цілий день просидів біля компика. Давай пограємо ввечері!

Вчителька перервала розмову, і я, чемно склавши руки на парті, просидів увесь урок, поринувши у власні думки...

Як можна жити із таємницею, котрою ти не можеш поділитися з другом? Вона ж тебе просто замучить. І радості від неї жодної. Таємниці для того й існують, що ними можна з кимось поділитися.

Сашко мене зрозуміє. Він справжній друг. Уміє берегти таємниці. В цьому я переконався. Бо так і не розповів нікому, що зі мною трапилося, коли я захопився комп'ютерною грою і ледь не потрапив у халепу...

Марія Чумарна

1. Чи сподобались тобі герої повісті? Як ти уявляєш маленького інопланетянина? На яких деталях зовнішності прибульця авторка казки акцентує увагу? Яким його описує?
2. А що можна сказати про характер Василька Ігнатенка? Чому, на твою думку, інопланетянин розшукав саме його? Чи віриш ти у схожі дива?
3. Прочитай, яким побачив Василько пейзаж на Сатурні. Що його особливо вразило? Чому авторка відправила Василька на Сатурн уві сні?
4. Як ти думаєш, чому Василько не наважувався розповісти однокласникам про прибульця?
5. Прочитай діалог Василька й інопланетянина, у якому той пояснює, як хлопчик потрапив на Сатурн. Яке враження справили на тебе персонажі твору на основі цього діалогу?
6. Чи траплялися у твоєму житті схожі дива?
7. Як ти гадаєш, чи справді важко зберігати таємниці? Чому? Поміркуй, чи з кожним другом можна ними ділитися.
8. А як би ти відреагував/відреагувала на зустріч із таким незвичайним «гостем»? Що б зробив/зробила?
9. Яке враження справила на тебе казка «Прибулець із Сатурна»?

- Порівняйте роль діалогів у казці-повісті про лицаря Горчика й у пригодницько-фантастичній повісті «Прибулець із Сатурна». Продемонструйте, яким чином через діалоги ми дізнаємося про емоційний стан персонажів, стосунки між ними, про риси характеру персонажів.
- Обговоріть, що, на вашу думку, найбільше цінують персонажі твору «Прибулець із Сатурна». Обґрунтуйте свої висновки репліками персонажів, їхніми вчинками.

Добери ілюстрації до твору, поясни свій вибір.

Мольфар — маг, чаклун, ворожбит.

6

ПІСНІ ВЕСНЯНОЇ ПОРИ

В ІМЕНІ СВОГО НАРОДУ

Як ти вже знаєш із початкової школи, справжнє ім'я **Лесі Українки** — Лариса Петрівна Косач. Їй дуже пощастило з сім'єю, в якій народилась: мати Ольга Косач була письменницею, яку знали під псевдонімом Олена Пчілка. Слово «пчілка» справді дуже яскраво змальовувало характер, талант і працелюбність цієї незвичайної жінки. Вона виховала п'ятеро дітей і всім дала добру освіту. Майбутня Лєся Українка вивчала історію, культуру, звичаї рідного краю, була обізнана, як ніхто в нашій літературі, зі світовою історією, літературою, культурою. А в цьому їй допомогло знання одинадцяти іноземних мов! Сьогодні важко уявити собі, як цього досягти — навіть при можливостях інтернету.

А тоді в малій Ларисі було лише велике бажання вчитися, творити, розкривати усі віконечка у незнані світи.

Вона була талановитою в усьому: читати почала в чотирирічному віці, вишивати — у шестирічному, а в дев'ять років написала дуже зрілий вірш «Надія».

Її часто називають дочкою Прометея: цей легендарний герой грецьких міфів подарував людям вогонь. А Лєся, назвавши себе іменем свого народу, принесла йому у своїх творах велику силу слова, що будить волю і гартує дух людини. Прометей за своє служіння людям був прикутий до скелі. Лєсю Українку вже у десятирічному віці скувала, як Прометея, важка недуга, відібравши у неї улюблене заняття — гру на фортепіано. Свого музичного таланту вона не змогла розвинути.

Мабуть, саме цей сумовитий настрій від безвиході та болю звучить у прекрасному весняному вірші «Вечірня година».

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА

Уже скотилось із неба сонце,
заглянув місяць в моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,
усе заснуло, заснуло й горе.
Вийду в садочок та погуляю,
при місяченьку та й заспіваю.
Як же тут гарно, як же тут тихо,
в таку годину забудеш лихо!
Кругом садочки, біленькі хати,
і соловейка в гаю чувати.
Ой, чи так красно в якій країні,
як тут, на нашій рідній Волині?
Ніч обгорнула біленькі хати,
немов маленьких діточок мати.
Вітрець весняний тихенько дише,
немов діток тих до сну колише.

Леся Українка

Підказки Вікі-Всезнайка

Чи можеш ти уявити, що колись у нашій мові не було слів «переможець», «палкий», «мистецтво»? Їх ввела в нашу мову мати Лесі Українки Олена Пчілка. А геніальна дочка теж примножила скарбницю рідної мови словами «промінь» та «напровесні», без яких ми зараз не уявляємо українського словника. Тільки геніальні таланти можуть так яскраво збагачувати мову!

Талант Лесі Українки здобув визнання в усьому світі. На її честь навіть названо астероїд — «2616 Леся» (2616 Lesya), відкритий 28 серпня 1970 року. Назвавши себе іменем свого народу, поетеса прославилася наш народ і утвердила гідність патріотки рідної землі.

Вірш — це невеликий за розміром твір, побудований за законами віршованої мови.

Віршова мова — ритмічно організована мова з метою посилення її виразності й емоційності. Віршова мова характеризується своєрідністю інтонації й особливим емоційним темпоритмом.

Ритм — розташування наголошених та ненаголошених складів у конкретному віршовому розмірі. Ритм може формуватися не лише за рахунок довгих та коротких складів, а й їхньої кількості, наголошеності та ненаголошеності. Ритм не існує без темпу. При однаковому ритмі може бути велика кількість темпів. Ритм живе у часі. Будь-який вірш ми можемо читати з різною швидкістю, з різним уповільненням, при цьому ритм і розмір віршованій не будуть змінюватися: ненаголошені та наголошені склади чергуватимуться однаково. Віршовану мову ми пізнаємо за яскраво вираженим емоційним темпоритмом. Він може бути радісним, сумним, драматичним, трагічним, комічним. Темпоритм передається читачеві через інтонацію, яка програмується та обмежується змістом вірша. Інтонація викликає у читача відповідний настрій.

Рима — співзвуччя кінців віршованих рядків. Співзвучність слів у середині віршованого рядка називають внутрішньою римою (*сонце — віконце*).

Строфа — повторюване у вірші поєднання кількох віршових рядків, зв'язаних між собою певною системою рим та інтонацією. (*Уже скотилось із неба сонце, / заглянув місяць в моє віконце. / Вже засвітились у небі зорі, / усе заснуло, заснуло й горе.*)

1. Роздивись уважно ілюстрації картин Архипа Куїнджі та Григорія Світлицького. Чи відображають вони настрої весняної ночі?

Архип Куїнджі.
Місячна ніч на Дніпрі

Григорій Світлицький.
Місячна ніч

2. Опиши емоційний темпоритм поезії Лесі Українки. Який настрій викликав у тебе вірш?
3. Виділи ключові слова у кожному рядочку поезії Лесі Українки. Прочитай вірш, виділяючи ці слова особливою інтонацією. Зміни ключові слова і ще раз прочитай поезію. Що змінилося у сприйнятті вірша?
4. Перекажи письмово зміст поезії Лесі Українки. Прочитай однокласникам свій текст і прочитай поезію. Порівняй вплив свого тексту і тексту поезії на слухачів. Чому, незважаючи на те, що твій текст переказує той самий зміст, його вплив на слухачів інший? Чим, на твою думку, віршований твір відрізняється від прозового?
4. Знайди у поезії зменшувально-пестливі слова і порівняння. Яка, на твою думку, їхня роль у поезії? Як вони впливають на твоє сприйняття вірша, на твої емоції?

Спробуй створити усний опис картин або напиши вірша.

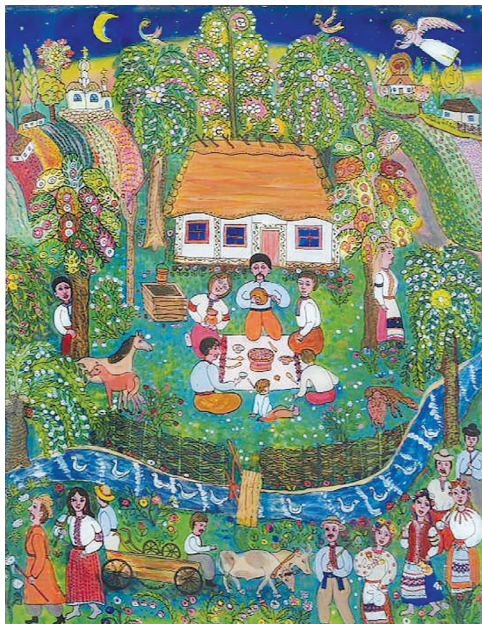
ІЗ ПРАВДОЮ НЕ РОЗМИНАЮЧИСЬ

У світі є небагато людей, які готові йти дорогою Правди, як би доля не випробовувала їхній дух. **Тарас Шевченко** був такою людиною: ні сирітська доля, ні важкі поневіряння на чужині не зламали його високий дух, сильну волю, світлий талант і любов до своєї України. І тому в кожній українській сім'ї його здавна шанують як рідного, називають пророком — тобто людиною, що бачить майбутнє свого народу.

Серце поета було сповнене великої любові до навколишнього світу. Він умів слухати і чути голоси природи, тонко змальовувати свої настрої то словом, то фарбами, якщо випадала така нагода. В коротких віршах про Україну поет так яскраво, багатопланово змальовував «портрет» українського села, стан душі дорогих його серцю українців, співзвучність їхнього життя з життям природи, що його вірш «Садок вишневий коло хати» справедливо вважається вершиною світової поезії.

Багато років свого життя поет провів на каторзі, далеко від рідного краю. Так Кривда платила йому за вірність Правді. Там він навчився «розмовляти» з далекою батьківщиною через хмарки, зіроньки в небі. Природа стала його другом, їй він виливав свої почуття, свою любов. І згадував свою далеку Україну, свою молодість.

САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ

Іван Сколоздра.
Садок вишневий коло хати

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Тарас Шевченко

Пісні на слова Т. Шевченка.

1. Прочитай поезію Т. Шевченка, виділивши ключові слова і роблячи на них логічний наголос. Послухай декламування поезії однокласниками. Чи відчув/відчула ти різний вплив поезії залежно від темпу читання, наголошування ключових слів? Опиши цю різницю.
2. Знайди в інтернеті та послухай пісню на слова Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати». Чи сподобалося тобі виконання? Який настрій навіяла тобі ця пісня? Чи відрізняється цей настрій від того, який ти переживав/переживала, коли читав/читала поезію сам/сама? Опиши цю різницю.
3. Знайди у вірші зменшувально-пестливі слова, метафори і поясни їхній вплив на твоє сприйняття поезії.

Добери ілюстрації до поезії, поясни свій вибір.

ЗА СОНЦЕМ ХМАРОНЬКА ПЛИВЕ

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину.
Очам любо. Годиночку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман, неначе ворог,
Закриває море
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповие тобі душу,
Й не знаєш, де дітись,
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти.

Тарас Шевченко

1. Прочитай вірш Тараса Шевченка й уважно розглянь його картину. Чи вловлюєш схожі настрої?

Т. Шевченко. Гористий берег острова Ніколая

2. Чи можеш пофантазувати, про який край згадував поет, споглядаючи рожеву хмарку? Про що думав і мріяв?
  3. Якими словами, на твою думку, він найкраще передав стан своєї душі?
  4. Охарактеризуй ліричного героя поезії «За сонцем хмаронька пливе». Опиши, як ти уявляєш собі внутрішні переживання ліричного героя, його емоційний стан, настрої. Поясни, на підставі чого робиш такі висновки.
  5. Спробуй визначити мотиви поезій Т. Шевченка (*Пригадай, що мотив — це тема ліричного твору. Лірика пов'язана не стільки із зображенням чогось, скільки із вираженням почуттів, емоцій, настрою*).
  6. Знайди у творі зменшувально-пестливі слова, епітети, метафори і поясни їхній вплив на твоє сприйняття поезії.
- Добери ілюстрації до поезії. Поясни свій вибір.

Підказки Вікі-Всезнайка

Чи відомо тобі, що Тарасові Шевченку встановлено у світі найбільшу кількість пам'ятників серед діячів культури? На час вшанування 200-літнього ювілею українського пророка було налічено 1384 пам'ятники. Але ця кількість зростає. Бо слово Тараса Шевченка не втрачає своєї сили, правдивості, краси та актуальності. Рекордний сотий пам'ятник Кобзареві за кордоном було відкрито 9 березня 2021 р. до 207-ї річниці з дня народження поета у Флоренції (Італія).

*Пам'ятник
Т. Шевченкові у Флоренції
(скульптор Олег Пінчук)*

ПОЕТ «ЗОЛОТЕ СЕРЦЕ»

Максим Рильський — один із найвидатніших українських поетів, чие життя і творчість пробивались крізь тиск радянської більшовицької системи, як молоденька трава пробивається крізь асфальт.

Він теж, як і Шевченко, народився навесні — і на все життя зберіг у собі велику любов до рідної природи, яка давала йому сили і натхнення творити.

Писати вірші Максим Рильський почав рано — перший вірш було надруковано, коли йому виповнилося лише 12 років. А у віці 15 років він уже став автором першої поетичної збірки «На білих островах», яка вийшла 1910 року.

Здавалось би, життя відкриває перед юнаком свої сонячні брами. Але після більшовицької окупації України все змінилось: поетів ламали, змушували оспівувати комуністичну партію. Рильський опирався цьому тиску, тому його було на рік ув'язнено, а багато з його друзів за свою незламність заплатили життям.

Від зневіри і відчаю рятувала природа. Поет любив рибалити, він був азартним мисливцем. Серед природи серце його налаштовувалось на погідний лад: хотілося жити і творити. Він був дуже чуйною і доброю людиною: допомагав молодим поетам, близьким людям, тому у колі друзів Рильського називали «Максимом Золоте Серце».

РОЗМОВА З ДРУГОМ

Ліс зустрів мене, як друга,
Горлиць теплим воркуванням,
Пізнім дзвоном солов'їним,
Ніжним голосом зозулі,
Вогким одудів гуканням,
Круглим циканням дроздів.
Ліс зустрів мене, як друга,
Тінню від дубів крилатих,

Смутком білої берези,
Що дорожчий нам за радість,
Кленів лапами густими,
Сосни гомоном одвічним,
Срібним шемранням осик.
І до друга я звернувся
Із промовою такою:
— Ти рости на втіху людям,
Отіняй кохання чисте,
Бережи нам світлі ріки,
Що полям несуть вологу,
Що запліднюють сади,
А за кожну деревину,
Що піде нам на будови
Чи на щогли корабельні,
Ми нові гаї посадим,
Щоб земля була весела,
Як веселе птаство в лісі,
Як веселі деревá.

Максим Рильський

1. Чи зрозумілі тобі слова, з якими поет звертається до лісу? Зачитай окремі рядки або словосполучення, які ти хотів би/хотіла б прояснити для себе.
2. Розкажи, яким ти уявляєш ліричного героя вірша «Розмова з другом».
3. опиши свій настрій, навіяний поезією М. Рильського. Що у ній викликало найсильніші емоції? опиши їх.
4. Як ти розумієш бажання поета — «щоб земля була весела»? Що ти зробив би/зробила б для цього?
5. А з якими словами ти б звернувся/звернулась до природи, яка нас оточує? Чи хотілось би попросити у неї вибачення? За які свої вчинки перед природою, на твою думку, людина мала б вибачитись?
6. Розглянь картину Івана Труша. Порівняй настрої, які вона викликає, із настроями вірша Максима Рильського.

Створи усну розповідь про лісове царство за текстом вірша і за картиною.

Іван Труш. У лісі

Голоси весняного лісу.

УКРАЇНСЬКИЙ ВЕЛЕТ МУДРОСТІ

Наша земля славиться велетами: людьми з могутньою силою, мудрістю і любов'ю до людей та матінки-природи.

Завдяки книгам письменника **Мирослава Дочинця** весь світ дізнався про легендарного мудреця, цілителя Андрія Ворона, який прожив 104 роки. Усе життя чоловікові доводилося виживати серед дикої природи, в час воєн і лихоліть на нашій землі. Але він пройшов усі найтяжчі випробування долі, загартував свій дух, тіло, зберіг велике любляче серце і передав нам свою мудрість.

У книзі «Світован» Мирослав Дочинець розповів про свої зустрічі з дідом Вороном, про дивовижні пригоди в Карпатах, коли вони удвох збирали цілющі трави.

У ЧЕРЕВІ ДЕРЕВА

Із книги «Світован»

Я вхопився за роботу. Добре, що гуртик кудлатих ялиць ріс зовсім поруч. І скоро над входом у дупло навис щільний дашок. Тоді я кинувся збирати хмиз. Коли збирав п'яту в'язанку, у плечі вдарили перші краплі. Холодні й тверді, як градини. Тріщання дощу об листя заглушило гримотіння. Наче справді урвалася хмара, ціле небо.

До криївки добіг я весь мокрий. Зате мое сухе паліччя жадібно облизували язички вогню. В лице війнуло теплим димом. Коли дід устиг повернутися, що я не почув, і запалити багаття? Ще й колода з'явилася для сидіння. Старий підпалив жмут папороті й обніс ним вийму. Смолоскип пострілював іскрами, димів.

— Ведмежий дух вижене, — пояснив дід.

Лише тепер я помітив на підсвічених стінах дупла зваляну шерсть. Пломінець хапався її, і шерсть синювато спалахувала.

— Це ведмежий барліг? — зойкнув я.

— А чий же ще?!

— Як же ви вгадали, що він тут?

— Ну як... Ведмідь чує мене, я чую його. Себто покинете його житло. Нюхом почув, а очі потвердили. Ведмеді люблять опоряджати собі лігва під старими тополями. М'яко і тепло. Поскрипує стовбур, заколисує, солодить сон. Цієї ночі й ти спробуєш, як то спати в череві дерева. Але перед тим належить ся скусити щось зубами. Хаща нам пожертвувала м'ясце, — кивнув на землю.

На папороті лежав заєць. На хутрі не було ні краплини крові. Правда, тушку перехоплювало сильце з лика.

— Як ви добули його? — вирвалося в мене.

— Та просто. Якби ти був рибалкою, то знав би, що перед дощем найлегше здурити рибу. Так само зі звірами. Від грому декотрих ледве не параліч хапає. Тоді їх можна взяти майже голіруч... Я напав слід, дійшов до його нори і приладнав на виході сильце. А виманити зайчука — не штука, як знаєш чим... Цю вечерю ми з тобою заслужили.

Може, й так, думав я, але що він буде робити з дичиною, коли навіть ножа не має. Та старий, схоже, нічим не журився. Видобув із капелюха товсту, як шевська дратва, голку, із її допомогою зняв шкіру та підвісив під дашком. Тоді зробив на тушці розрізи і наповнив їх травами, що пахли часником і кропом. З кишені дістав пригорщу сріблястого лишайника, потовк на колоді і став обмащувати ним тушку.

— Це моховиння, — пояснив, — тягне собі з каменя сіль. Посічене — пускає зелену ропу. Так м'ясо на смак не буде прісним.

Пригасив відкрите полум'я. Тоді обшкрябав кореневища трави просвирника і закріпив їх у жар.

— А ось і наш хліб.

Я захоплено стежив за його зграбними, вивіреними рухами, втрачаючи відчуття реальності. Ніби це відбувалося не зі мною. То була не стільки робота, як молитва рук. Я не міг відірвати очей. І не міг не запитати його:

— Хто вас цього навчив?

— Самотужки дійшов до всього, коли мусив звікувати свою молодість у хащах. Попервах гадав, що пропаду, — сам, як перст. А потім обвикся і зрозумів, що я не сам — із Лісом і його жителями. І то, може, й ліпша компанія, ніж люди. Добріша, чесніша. Я їм відкрився, вони мені...

Довкола періщив дощ. Тугі цівки товкли гілляччя, лупили по віялах папороті, по торішньому листі. Дим із ватри

неохоче витягувався з-під ялинової покрівлі на мокре. Жар від багаття прогрів наше дупло, підсушив одяг. Ми сиділи без сорочок, вбираючи шкірою благодатну теплінь. Старий мав жилаве і досить ще збите тіло. Зате немилосердно понівечене рубцями, шрамами від опіків, віспинами затягнутих колотих ран. Слідами злобного чи то тваринного, чи то людського світу. А може, й одного, і другого.

Тіло мисливця, воїна, борця. Це ніяк не поєднувалося з його приязною, безмежно мирною натурою. І я, здивований та зворушений побаченням, несподівано запитав його:

— Хто ви?

Його не здивувало моє запитання. Він узагалі рідко дивувався. Замислившись на хвилю, відповів:

— Я зачарований мандрівник світу. Світован.

Десь я вже чув, що його так називали. Тому перепитав:

— А що означає Світован?

— Той, що перейшов світ. І далі йде.

— І куди веде ваша дорога?

— Я в дорозі до самого себе.

— А в чому ваша зачарованість?

— У смуткові за недосяжним.

Я дивився на вогонь і намагався зрозуміти сказане. Наче язички полум'я могли договорити мені те, що залишилося прихованим у тих дивних словах. Паличкою він вигріб з попелу спечене коріння алтея і поклав на дірчасту серветку папороті. Відламав заячу ногу й простягнув мені. З полотняного мішка наскубав різної зелені.

І я накинувся на їжу. Поки він раз куснув, я — тричі. Такої смачної печені мені ще не доводилося їсти. М'ясо було ніжне й пахуче. Мабуть, від лісових приправ, якими він натер дичину. А коренеплід смаком був схожий на печений каштан.

Буря перевалила за гори. В заростях шемрав густий дощ, скапував із ялинової стріхи крупними опаловими намистинами. Ситість і внутрішнє тепло принесли вмиротворення. Я подумав, що дві години тому ще не знав, де ми будемо спати і що їсти...

Втім, спати не хотілося. Шкода було втрачати ці магічні, урочі, як сказав би він, години єднання з нічним Лісом. Приналежності до нього.

Дорогою ми не встигли набрати води, бо «черпати з криниці не гідно після заходу сонця». Старий скрутив лопушину і запхав її під дашок — у дерев'яну коновочку зацямкотіла дощова вода.

— А ти? — обернувся до мене.

— Що я?

— За кого маєш себе ти?

Не запитав «хто ти є?», а — «за кого себе маєш?» Мабуть, це далеко не те саме: бути кимось і здаватися кимось. І я без найменшого затаєння розповів йому все про себе.

Потім ми мовчали. Кожен мовчав по-своєму.

Здавалося, він задрімав. Та ні, раптом губи його здригнулися — і все тіло напружилось. Очі потемніли і звузились. Дослухався до чогось. Так же раптово роззувся, підвівся і вийшов надвір. Як був, без сорочки. Завмер із напіввідкритим ротом, ніби ловлячи краплі дощу. Відблиск вогню червоно миготів на його мокрій спині.

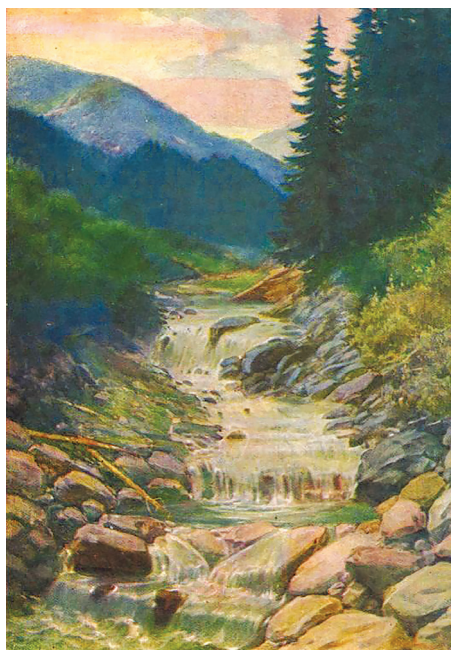
Я почув, як кроків за двадцять щось лунко затріщало. Дід, задкуючи дрібними кроками, намацав у папороті голову зайця. Пожбурихав її в ліс. І вигукнув навздогін густим, владним голосом: «На! Це твоє. І досить тобі!»

Світован повернувся до вогнища, погрів руки.

— Не бійся. Усе своїм рядом. Хаща живе законом подільності, і ми його не переступили. Будь спокійний, тут безпечно.

— Мені тут краще, ніж удома, — промимрив я, бадьорючи сам себе.

— Де б ти не був, ти вдома. Тому, що світ цей — для тебе. Якщо прийматимеш його в себе таким, яким він є, світ ніколи не буде до тебе ворожим. Бо хіба чоловік хоче бути ворогом сам собі?! Аби душа чиста, а постולי почистимо. Люди

*Антін Манастирський.
Карпатський пейзаж*

ломляться кудись і за чимось. Де б загріти місце. Шукають себе і Бога для себе деінде. Гадають, що добре там, де їх немає. Обминаючи добра в родимих сторонах. **Нехтуючи великим законом — законом присутності**, який дає повсюдно добре місце і добрий час.

— Що це за закон?

— Бути там, де знаходишся тепер. Не в минулому і не в майбутньому. Бути — значить не ділити цільність душі та повноту дня. Це істинне твоє благо. І воно завжди з тобою...

А те, що тобі здається, ніби ти втратив... Воно не було твоїм. Бо своє не можна втратити, хоч би й хотів...

Учися жити в бджоли. Вона радіє кожній квітці й несе солодкий збір до громадської комори. І не переймається тим, хто ласуватиме її медом і чи завтра буде взяток, аби наїстися. Вона перше годує матку і трутнів, закладає золоті щільники, а тоді вже їсть сама. Мудра в радісному й некорисливому труді комашина. Можна людині весь розум з'їсти, а того, що знає мізерна комаха, й не зрозуміти...

І не збагнути **другого важного закону — закону потрібності**. Цебто — бути цінним для іншого. Роби найменше діло совісно. Бо його тобі доручив світ. І помагай досягти цього іншим. Лише тоді утверджується твоя цінність. І відкривається цінність для тебе іншої людини...

Старий, загадково посміхаючись, зняв з бантини підсохлу шкіру і розпоров її кістяною скалкою. Тоді постелив у гли-

бині дупла на валик, збитий із сухої папороті. Кивнув на готове узголів'я.

— Лягай і спи ведмежим сном. Ведмеді не мають снів, бо нічого не бояться. І ти не бійся. Все буде гаразд. Бог намочив — Бог і висушить. Дякуймо Йому за те, що маємо, і Він дасть нам те, чого бракує.

Я слухав його, і мій горобиний мозочок завмирав. Дощ примовк, дим від ватерки хитнувся й завмер. Солодко потяглася в землі корінням тополя. Здавалося, що Бог і справді зовсім близько...

Сон обережно прийняв мене у свої обійми. Ведмежий сон — без картинок, без тривожних змагань зі світом і самим собою...

Дерево м'якої сили стояло над нами в нічній варті.

Мирослав Дочинець

Підказки Вікі-Всезнайка

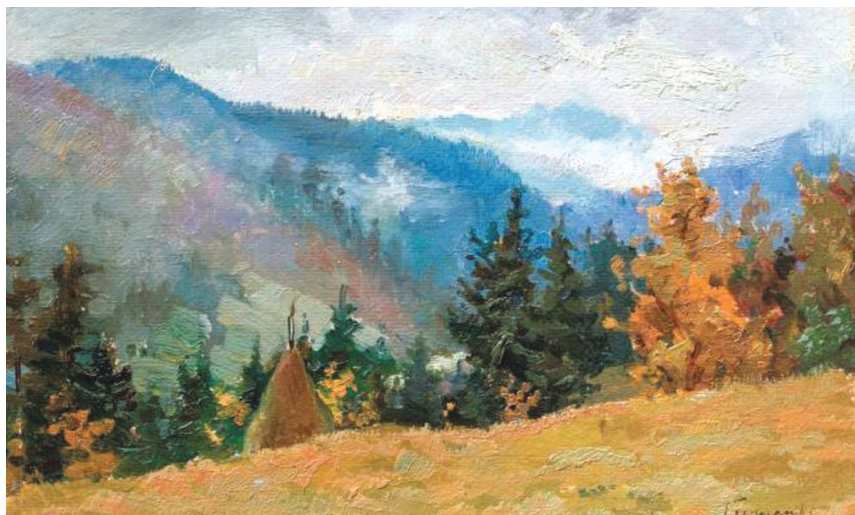
Українці здавна шанували дерева як своїх вірних охоронців і цілителів. Навіть садили священні гаї, в яких проводили різні свята. На чільному місці серед так званих «чоловічих» дерев у наших предків були дуб, ясен, явір і клен. Їх садили поблизу дворів. А «жіночими» деревами-берегинями вважались верба, липа, калина, сосна, яблуня.

Можливо, ти дізнаєшся більше про те, які дерева особливо шанувались нашим народом — і в чому була їхня сила. Поділися цим із друзями.

1. Автор називає героя свого твору Андрія Ворона метафоричним іменем Світован. Яка, на вашу думку, ідея закладена у цьому імені?
2. Прочитай діалог від слів «Його не здивувало моє запитання» до слів «Я дивився на вогонь і намагався зрозуміти сказане». Як Світован пояснює своє ім'я? Що, на твою думку, означає бути весь час «в дорозі до самого себе»?
3. Яку мудрість відкрила Світовану природа? Що він зрозумів, «коли мусив звікувати свою молодість у хащах»?
4. Яким ти уявляєш собі головного героя? Знайди у тексті деталі, які дозволяють читачеві уявити собі зовнішність Світована.

5. Чи погоджуєшся, що Світован є прикладом людини, яка досягла гармонії з природою? Для обґрунтування свого висновку звернися до тексту, перекажи епізоди, які підтримують твою думку, необхідне зачитай.
  6. Як ти розумієш слова Світована: «Де б ти не був, ти вдома. Тому, що світ цей — для тебе. Якщо прийматимеш його в себе таким, яким він є, світ ніколи не буде до тебе ворожим»?
  7. У розмові з оповідачем Світован каже, що люди нехтують двома великими законами: «законом присутності» і «законом потрібності». Прочитай, як він пояснює їхній смисл. Чи зрозумів/зрозуміла ти сутність цих законів? Спробуй пояснити це своїми словами.
  8. Яке враження справив Світован на оповідача? Знайди у тексті підтвердження своїх висновків.
  9. У чому вбачає сенс життя Андрій Ворон? Якою притчею він передає нам своє бачення призначення людини?
- Обговоріть, у чому метафоричність назви тексту «У череві дерева». Як впливає на читача розповідь про події у творі від першої особи?
  - Випишіть поради Андрія Ворона, які він дає авторові-оповідачеві.
- Створи рекламний банер на тему, яку тобі підказує твір Мирослава Дочинця.

Микола Глуценко. В горах

7

ВЕЛИКДЕНЬ В НАШІЙ УКРАЇНІ

НАРОДНИЙ ОБРАЗ ВЕСНИ

Разом із пробудженням природи від зимового сну на нашій землі, в Україні, починається цикл народних весняних свят, пов'язаних зі стародавніми міфами та віруваннями, що супроводжуються піснями, іграми та хороводами.

Народ наш у своїх казках створив чудовий образ весни — гарної молоді дівчини з вінком квітів на голові. Вона, ця дівчина-весна — бажаний і довгожданий гість, її закликають дівчата піснями-веснянками, її зустрічають діти з дарами — солодким печивом у вигляді пташок, її усоблює найкраща з дівчат напередодні дня святого Юрія, «Ляля» або «Леля», котра одягає на себе білу вишиту сорочку, кладе на голову вінок з весняних квітів, оперізується «зеленим» поясом з трави і квітів і роздає дівчатам дари — вінки, що вістять весілля.

Дівчина в квітках.
Поштова листівка
1916 року

Наталія Івженко. Весна в Карпатах

Народний образ весни — це образ краси, сили і надії.

Головним святом весняного циклу є Великдень — найбільше християнське свято нашої Батьківщини, коли ми з глибокою вірою в серці висловлюємо слова: «Воскресне Україна!»

Хороводи дівчат, «вулиця» сільської молоді, забави дітей, зустріч птахів, що повертаються з вирію, травневі свята і нарешті «зільник» — чарівна казка нашої старовини. Все це — українська весна, голос предків наших, дорога поезія нашої Вітчизни...

На Благовіщення та Великдень, коли дні гарні та ясні, дівки ходять довкола села і співають, а за ними ідуть маленькі діти. Вийдуть на просторіше сухе місце, беруть трьох малих хлопчиків (дівчаток — ні), садовлять їх навкоси (трикутником), один проти одного, а тоді беруться за руки; одна заходить між дітей і виводить кривого танця; дійде до задньої, тоді беруться задня з передньою за руки і вже ходять кругом та співають пісню:

А у кривого танця
Да не виведу кінця.
Буде його да виводити,
Йому кінець да находити.

Зверніть увагу на малюнок: що, на вашу думку, могло трапитися з людиною в інвалідному візочку? Чому так важливо проявляти взаємодопомогу і співчутливість до людей, що потребують людяності?

Як переспівають пісню, то всі дівчата спиняються, обертаються до дітей, поділяються на три частини (кожна частина стоїть кругом одного хлопця) і плескають руками над їх головами та співають:

Ладки, ладки
Да вербчику...

Як закінчать пісню, то піднімають дітей на руки і підкидають угору (кожного хлопця) кілька разів і все на руках спускають та кричать: «ту-та-та» — і так вітають хлопців.

За Олексою Воропаєм

1. Прочитай уважно текст. Що тобі відомо про давні українські свята Благовіщення та Великодня? Чи святкують їх у твоїй родині?
2. Чому, на твою думку, гаївкові танки водили переважно дівчата?
3. Які гаївкові ігри ти знаєш? Чи доводилось тобі брати участь у колективних веснянкових забавах?

Розпитай у своїх родичів, як святкували Великдень у твоїй родині. Можливо, твої дідусі та бабусі зможуть пригадати якусь цікаву історію, пов'язану зі святкуванням найбільшого весняного свята. Поділися цією історією з однокласниками — у вигляді усної розповіді, маленького оповідання чи вірша. Створи словесний «портрет» або малюнок Весни — як ти її уявляєш.

- Знайдіть у прочитаному тексті зорові та звукові деталі, які допомагають нам краще уявити образ весни, котру вшанували українці.
- Пригадайте, які ще весняні свята вшановували в Україні напередодні Великодня.
- Розкажіть, як святкують у ваших родинях Вербну неділю, якщо ви її святкуєте. Створіть презентацію «вербової гілочки».
- Придумайте свої побажання друзям та близьким у Вербну неділю та на Великдень або якусь цікаву історію про цілющу силу вербової гілочки, якщо ви святкуєте ці свята.

«ПЛЕТЕНИЙ ШУМ»

Народна гаївкова гра

«Плетений Шум» — дуже гарна гуртова гра, бо це заразом і танок. Тим-то в неї і гратися, і дивитись, як граються, гарно. Всі беруться за руки і стають півколом. Середня пара підносить з'єднані руки догори — це «ворота». Крайні пари — один іде з одного, другий — з другого боку — пробігають у «ворота». Коли ж доходить черга до середньої пари, то вона перекручується під своїми руками, і гра йде далі. Шум то заплітають, то розплітають, співаючи таку пісеньку:

Михайло Білас. Гаївки

Ой нумо, нумо
В плетеного Шума!
Як наша мати
Буде заплітати?
Заплетися, Шуме,
Заплетися,
Хрещатий барвінку,
Розстелися!

Ой нумо, нумо
В плетеного Шума!
Як наша мати.
Буде розплітати?
Розплетися, Шуме,
Розплетися,
Хрещатий барвінку,
Розстелися!

Так повторюють, доки награваться.

1. Як ти розумієш образ весняного Шума? Чому, на твою думку, учасники гри то заплітають його, то розплітають?
2. Як ти вважаєш, чи може людина словом, танцем, рухами взаємодіяти з природою, вивільняти її живу енергію?
3. Чому гаївкові ігри водили саме навесні?

«ВОРОТАР»

Народна гаївкова гра

Учасники гри розбиваються на два гурти. Перший стає в одну лінію. Другий гурт на початку складається з двох гравців, які беруться за руки і, піднісши їх догори, утворюють «ворота». Перший гурт заспіває, другий відповідає. Після слів «їдем-поїдем!» перший гурт чимдуж біжить до «воріт»; «ворота» пропускають кількох гравців і розбивають їхню лінію, різко опустивши зімкнені руки. Після цього ті, хто встиг пробігти, парами стають позаду воріт і теж роблять «ворота», а решта вертаються на попереднє місце. Гра триває доти, доки увесь перший гурт не увіллється до другого.

— Воротар-воротар-воротарчику,

А втвори, а втвори воротонька!

— А що ж то, а що ж то за пан їде?

А що ж то, а що ж то за дар везе?

— Золоте, золоте горняточко,

Крайнее, крайнее дитяточко!

— Нема пана вдома, поїхав до Львова

Ключі купувати, замки замикати!

— А ми ключі відберем,

Та й всі замки розімкнем!

Їдем-поїдем!

1. Хто у гаївковій грі, на твою думку, є тим таємничим «воротарем», що не пускає учасників гри? Чи схожий він на темну силу холоду, який не хоче пускати весну?
2. Символом чого виступає у грі радісне «дитяточко»? Що несе воно в «золотому горняточку»?
3. Навіщо учасники гри «відбирають» у «воротаря» «ключі»? Що вони випускають на волю?

Іван Сколоздра.
Ріко моя, ріко

«ЦАРІВНА»

Народна гаївкова гра

Молодь обирає з-поміж себе Царівну, Царевича і Відьму. Усі беруться за руки і йдуть по колу, всередині якого проти руху гуляє Царівна. Згодом у коло ззовні проскакує Відьма, насилає сон на Царівну та всіх учасників гри. З'являється Царевич і проганяє відьму геть... Коли співають про весілля, усі беруться парами і танцюють, а коли співають «Слава!..» — приплескують у долоні. Потім обирають нових персонажів, і гра починається спочатку.

Була собі царівна,
Царівна, царівна,
Була собі царівна,
Царівна молода.

Аж ось прийшов царевич,
Царевич, царевич,
Аж ось прийшов царевич,
Царевич молодий!

Царівно, бійся відьми злої,
Відьми злої, відьми злої,
Царівно, бійся відьми злої,
Відьми злої!

І поцілунком розбудив,
Розбудив, розбудив,
І поцілунком розбудив
Царівну молоду!

Аж десь узялась відьма зла,
Відьма зла, відьма зла,
Аж десь узялась відьма зла,
Відьма зла.

Було весілля на сто літ,
На сто літ, на сто літ,
Було весілля на сто літ,
На сто літ!

Засни, царівно, на сто літ,
На сто літ, на сто літ,
Засни, царівно, на сто літ,
На сто літ!

І танцював там цілий світ,
Цілий світ, цілий світ,
І танцював там цілий світ,
Цілий світ!

І всі заснули тихим сном,
Тихим сном, тихим сном,
І всі заснули тихим сном,
Тихим сном...

І всі кричали: «Слава!
Слава! Слава!»
І всі кричали: «Слава!»
Тій парі молодій!

1. Які казкові сюжети нагадує тобі ця гаївкова гра?
2. Хто така, на твою думку, «відьма зла», яка хоче «приспати» царівну?

3. Які герої та героїні народних казок присутні в народних іграх? З чим, на твою думку, асоціюється царівна у гаївковій грі? Які сили землі пробуджуються до життя в образі царівни? Які образи гри втілюють у собі силу застою, мороку, що не пускає весну та розвій життя у пробуджений сонцем світ?

Поділіться на групи відповідно до сюжету гри. Розіграйте одну чи дві гри на вибір.

Відеоролик з гаївковою грою «Царівна».

Запис виступу гурту «GO-A» на Євробаченні з піснею «Шум».

НАШ СВІТ — БАРВИСТА ПИСАНКА

Писанка — унікальне творіння людських рук, що є символом народженого світу. З давніх-давен українці розписували писанку — бо насправді візерунки на великодньому яйці є знаками дуже давнього письма. Всі символи, які наносять на яйце, мають призначення оберігати рід і родину, приносити в дім щастя і достаток. Бо вони означають сонце, воду, рух вітру — все, що дає нам життя. Писанку дарували на Великдень рідним і близьким на щастя та удачу.

Оксана Радушинська — українська журналістка, поетеса, письменниця, яка вміє зачаровувати своїх читачів казковими сюжетами, в яких завжди перемагають добро, любов і правда. Вона закохана в традиції рідного народу, захищає та оберігає все українське як письменниця, дослідниця культури та як волонтер, що допомагає захисникам нашої України.

Прочитай її казку про великодню писанку — і тобі захочеться взятися за писачок та самостійно створити це святкове диво.

КАЗКА ПРО ВЕЛИКОДНЮ ПИСАНКУ

Як тільки перші сутінки починали клубочитися світом, котрий поволі прокидався від зимового сну, і таємниче заповзати у хатинку крізь маленькі вікна, непримітні щілини і навіть крізь пічний комин, матуся лагідно припиняла верескливі дитячі пустощі й урочисто промовляла:

— Вже діди снують по хаті. Час дітям спати, а мені — писанки писати.

Діти слухняно залазили на теплу піч і, натягнувши пухку ковдру аж до вух, хутко засинали.

А у віконці тієї хатинки ще довго за північ світився тьмянний ґнітик свічки, при світлі якого матуся-майстриня малювала писанки.

І намалювати вона їх мала до світлого Великодня не мало — не багато, а на всіх людей у світі! Кожному-кожному робилася писанка, аби ніхто не залишився у день весняного свята без всесильного оберєга. Недарма ж старі люди казали, що у світі доти житиме любов, доки будуть писати писанки.

От і розмальовувала майстриня звичайні курячі яйця дивовижними символами й візерунками. Проводила восковим пензликом по шкаралупі — а перед очима виринала щаслива юнка у шлюбному вінку чи бравий козак, котрий живим-здоровим повернувся з походу. А ще, бувало, поставали перед писанкаркою старі люди і задоволені господарі, хлібороби й рибалки, пастухи і бортники — усім потрібен захист, кожному знадобиться оберіг: і вдома, і в дорозі, і в будень, і в свято...

Напередодні Великодня візьме жінка ті писанки у плетений кошик і понесе на ярмарок. А там — роздарує першим зустрічним! І «розбіжаться» її писанки з людьми на всі-усюди, обов'язково знаходячи саме свого власника, і даруючи йому тільки те, що записано у простих візерунках на шкаралупці курячого яйця, котре вже й не яйце зовсім — а цілий світ!

Та надумали якось лихі сили вкрасти зі світу любов, а нато-мість — розплодити злість, жадібність і ворожнечу. Хитрістю, лестощами, обманом, підкупом чи силою повідбирали вони в людей пам'ять, покрали з-під образів писанки, спотворили прадавні узори, котрими від діда-прадіда зображали майс-трині на оберегах всілякі блага. Лишилася справа за ма-лим — украсти писанкарку.

Темної ночі прилетіла нізвідки зграя чорних птиць: вибила крилами шибку, де блимав ґнітик, розстрощила дзьобами го-тові писанки, повиливала віск і фарби, а писанкарку — під-хопила у вітряну вирву і понесла ген-ген у загрозово-чорні небеса!..

Коли перелякані діти боязко вилізли з-під ковдри, поба-чили у хаті рейвах, а від матусі — і духу не лишилося.

Розплакалися вони гірко. Безутішно сновигають по хаті, спотикаються у потрощених шкаралупах ненароджених пи-санок, стискають їх у долоньках, ніби матусине тепло нама-гаються в них відчути.

Зненацька старший син писанкарки — десятирічний На-зар — у найдальшому закутку хати помітив лискучий круг-лий бік нерозбитої писанки. Підібрав її — і справді ціла! Чорні птиці не вгледіли, що писанка покотилася неушкодже-ною, і навіть тріщинки на ній не зробилося.

Аж тут, ніби біду відчула, прибігла до хати стара баба. Та так і вклякла на порозі, зрозумівши, що запізнилася.

— Ой, біда тепер буде, біда! — заломила вона сухі руки. — Не наробить ваша ненька до Великодня писанок, не роздасть їх людям — та й забудуть усі враз і свій рід, і свої звичаї! Ніби прибуду безрідні житимуть у світі, в чужих народів розуму питатимуть... Не зліпити тепер до купи ці шкаралупи, не доточити!.. Нащо я дожила до такого горя, нащо діждала?..

— Не голосіть так, бабцю! — підійшов до неї Назар. — Одна писанка вціліла, дивіться, — простягнув до баби на долоні круглобоку писанку, дрібно списану хвильками, ромбиками і кривульками.

— Де ти взяв її? — накрила баба його долоню з безцінним оберегом обома своїми поморщеними руками і сполохано роззирнулася — чи ніхто, бува, не почув і не побачив?

— Від мами лишилася, — сумно відказав хлопчик.

— Ото слухай мене уважно, внучку, — зовсім тихо промовила баба. — За допомогою оцієї писанки ти зможеш порятувати свою матір, а разом з нею — увесь люд. Бачиш, середина писанки розділена хвильками і звірятами? Це земля, наш світ. Верхня частина писанки — Світове Дерево. Маєш піднятися на його самісіньку верхівку й отримати яйце від райської птиці. Потім спуститися з тим яйцем до нижньої частини писанки — до підземного світу. Там живуть жаби, вужі, кроти і всякі гади. Вони дадуть тобі пензлика і трохи воску. А тоді, якщо все зробиш правильно і не злякаєшся труднощів — знайдеш матір, віддаси їй свої скарби. Як тільки вона розмалює писанку — вмить усе повернеться на своє місце!

— А я зможу? — завагався хлопчик.

— Боїшся? — зиркнула на нього баба.

— Ні! — твердо відказав він. — Не боюся! Все здолаю!

— Тоді — в дорогу!

Тільки-но баба вимовила свій наказ, як Назар умить опинився не в себе в хаті, а невідомо де, біля товстезного стовбура високого-превисокого дерева. Воно було таким високим, що верхівка губилася десь у хмарах, а сонце і місяць розмістилися у його вітті, ніби на троні, підморгуючи одне до одного.

Назар взявся обходити стовбур, коли несподівано натрапив на порожню колиску, що висіла на нижній гілці дерева.

— Погойдай мене! — почулося нізвідки.

— Ой! Хто тут? — здивувався Назар.

— Я — дитина, — відказав той самий писклявий голос.

— А де ти? — розгубився хлопчик і навіть покрутився навколо себе, аби впевнитися, що ніякої дитини поруч немає.

— У колисці.

— Чому я тебе не бачу? — геть отетерів Назар.

— Бо я ще не народилася, — пояснив голосок. — Хіба ти не знаєш, де перебуваєш? Біля підніжжя Світового Дерева. Тут сходиться теперішній і майбутній час. Я от-от маю з'явитися у мами і тата. Але мені так нудно чекати... То ти погойдаєш мене чи ні?

— Звісно, погойдаю, — запевнив хлопчик і кілька разів хитнув порожню колиску. — Гой-да! Гой-да!

— Ой, як чудово! — засміявся щасливий голос. — Дякую тобі!

— На здоров'я.

— А чому ти такий сумний? — поцікавилася дитина.

— Бо чорні птахи викрали мою маму, — зізнався Назар. — Я маю її знайти і потрапити задля цього до райських птиць на верхівці Світового Дерева. А як це зробити — не знаю. Дерево таке високе... Ніякого тобі ходу, ніякого лазу...

— Який ти некмітливий! — засміявся невидимий співрозмовник. — Залазь у колиску: я піду в реальний світ, а ти — у мій, потойбічний. Тут і відшукаєш райських птиць.

*Елла Золотаренко.
Пава у квітах*

Назар так і зробив — і вже за мить опинився в густій кроні Світового Дерева. Щоправда, назвати його звичайним деревом було дуже важко: на гілках упереміш із птахами гойдалися люди, зривали з-поміж листя диковинні плоди і їли їх або весело обмінювалися одне з одним; сонце, місяць і зорі привільно жили у прекрасному теремі, доглядали худобу, виходили на чати на небесне видноколо — коли кому випадав час, а потім знову поверталися до терему; великі та малі звірі й птахи мирно співіснували поруч, скубаючи муарову траву і золоте насіння, коли хотіли пити — збирали діамантову росу з квітів неймовірної краси, що знічев'я росли то там, то тут...

Хлопчик навіть розгубився від такої дивовижі! Де тут шукати райських птиць? Як вони виглядають?

Коли зненацька, прямисінько над головою в ошелешеного Назара, пролетіла прекрасна птаха із райдужним пір'ям, золоту короною на витонченій голівці й просто розкішним сяючим хвостом!

«Ось вона!» — здогадався Назар.

Хлопчик щодуху кинувся за пташкою, аби не втратити її з поля зору. Але прекрасна пава навіть не мала наміру ховатися від збентеженого хлопчини. Вона величаво змахувала розкішними крилами, розсипаючи бризки сєєва кожним порухом пір'їн, повертала голівку то одним боком, то іншим, ніби вихвалялася перед Назаром своєю неземною вродою.

Покружлявши трохи вгору-вниз, пава нарешті вмостилася на гілці поруч із чудернацьким сплетеним кублом.

— Пробачте, будь ласка, — звернувся до неї Назар. — Ви розумієте людську мову?

— Авжеж, — дещо зверхньо відказала пава. — Де ти бачив райську птицю, котра не розуміє людської мови?

— Якщо чесно, ніде, — не злукавив хлопчик, бо він і справді бачив райську птицю вперше у житті.

— Чого ти біг за мною? — поцікавилася пава. — Я тобі сподобалася?

— Так. Але біг я за вами не тому, — зізнався Назар. — Чи не могли б ви віддати мені одне-єдине ваше яйце? — несміливо поцікавився він.

— Іще чого надумав! — із гонором пирхнула птиця. — Піди й купи собі яець на базарі! Мої яйця — на вагу золота!

— Я знаю, — винувато опустил хлопчик голову. — Але тільки на вашому яйці моя неня намалює таку писанку, котра врятує і її, і цілий світ від лихої сили, — ледь не плачучи, сказав Назар. — Тільки тоді матінка зможе повернутися до мене, братиків і сестрички.

— Сердешне дитя... — розчулилася пава. — То ти це робиш не заради користі?

— Ні, — шморгнув він носом, витираючи зрадливі сльози, котрі підступно набігли на очі й рясно покотилися з вій.

— Ой!.. Не плач, бо і я зараз заплачу... — геть розм'якло серце прекрасної птиці. — Я дам тобі яйце. Тільки відвернися, бо я соромлюся.

Назар слухняно відвернувся, а за якусь хвилину райська птиця тицьнула йому в долоню маленьке крем'яне яйце, зав'язане у вишиту хустинку.

— Іди, хлопчику, іди та знайди свою неньку! — настановила паву розчуленого хлопчика.

— Дякую вам!

Назар заховав за пазуху свій безцінний скарб і поволі зліз зі Світового Древа.

Сонце вже обійшло дозором небозвід від обрію до обрію і саме збиралося відійти на відпочинок до диво-терема, коли хлопчик ступив ногами на землю нашого світу. Далі йому належало спуститися у світ підземний до жаб, плазунів і мишей.

Тільки хто ж йому тепер допоможе? Дитина вже, напевно, народилася і не зможе провадити Назара до потойбічного нижнього світу...

Ой, що це?!

Щось несподівано шмигнуло у Назара попід ногами і зачалося у недалеких чагарниках. Щось мале, плямисте й волохате... загрозливо хикає... тільки очі виблискують у темноті...

— Киць-киць-киць, — покликав хлопчик наполохану тваринку.

Мурка трохи завагалася, а потім довірливо підійшла до Назара, потерлася йому об ногу своїм граційним вигнутим боком і голосно замуркотіла.

Подружилися.

— У мене нічого немає, аби пригостити тебе, — засмутився хлопчик. — От якби ти прийшла до нас додому... І якби там була мама... Вона залюбки пригостила б тебе молоком від нашої корови Зірки... Ще й дала б шматочок печені... А так — мама у полоні, а я маю відшукати її до Великодня, інакше на всіх нас чекає гірка біда...

Кішка тим часом влізла до Назара на руки і, зручно там улігшись, почала засинати. Її грудне муркотіння потроху стало навіювати сон на втомленого хлопчика. Він погладжував маленьку хижачку по голові, а вона, задоволено примружуючи очі, дарувала йому свою монотонну пісню.

Раптом кішка нашорошила вуха, напружилася кожним м'язом, перетворившись на один суцільний слух, спрямований кудись у темні зарості поруч місця їхнього відпочинку.

Мурка блискавкою стрибнула у чагарники, і за мить звідти почулося пронизливе мишаче пицання!

— Яка ж ти в мене спритна! — заплескав Назар у долоні, коли його нова подруга повернулася з упольованою здобиччю.

— Відпусти мене! — зарепетувала мишка людською мовою.

— Ой... — хлопчик розгубився від несподіванки.

— Не «ойкай», а відбери мене у цієї звірюки, поки вона мене не зжерла! — ще дужче заволатала неборака.

— Але... я не можу. Ти ж попалася кішці у чесному полюванні, — нагадав Назар.

— Я — мишачий панич і можу допомогти тобі. Ти ж хочеш відшукати маму?..

— Хочу! Хочу! — спохватився хлопчик. — Кицю, будь ласка, відпусти цю мишку, — попросив він.

На диво, кішка слухняно відпустила свою здобич.

— Ледь мені жупан не зім'яла своїми іклами. Звірюка невихована... — ображено пробурмотів мишачий панич,правляючи хутро. — Слухай сюди, — звернувся нарешті до Назара. — Прийшов я, аби подивитися на тебе: що то за герой

такий, котрий лиху силу збирається здолати і визволити у неї з полону свою матір? Не думав, що ти з кішкою ходиш...

— А звідки ти довідався про мій намір? — поцікавився Назар.

— Ми, миші, з усіх нірок визирнути й у всі щілини влізти можемо! — гордовито сповістив мишачий панич. — Багато людських таємниць знаємо, багато всього чуємо... Та не про це зараз мова. Оскільки моя цікавість ледве не обійшлася мені дорогою ціною (мало життя не позбувся!) та маю за це віддячитися, то допоможу тобі. Ходімо зі мною до підземного світу. Там візьмеш трохи воску і пензлик, аби розмалювати ним писанку.

— Ходімо швидше! — поквапив його хлопчик і рушив за пом'ятим мишачим паничем... а кішка — за Назаром.

У підземний світ усі потрапили через мишачу нірку під коренем Світового Дерева.

1. Розглянь малюнок. Що ти бачиш на ньому? Чому, на твою думку, на Дереві зображено цвіт, листя і плоди різних дерев, що ростуть в Україні? Про що говорять ці символи?
2. Чи віриш ти, що вхід у підземний світ може бути маленьким, як мишача нірка?
3. Пригадай казки, в яких розповідається про особливу роль малої мишки.

У суцільній темряві світили тільки очі плямистої кішки, котра невідступно стежила за мишкою-поводирем, аби той не надумав схитрувати й нікуди не чкурнув. Але мишачий панич мав намір чесно дотримати свого слова. І дотримав.

— Тримай... — простягнув хлопчикові у пітьмі якийсь черепок. — Тут краплини

Елла Золотаренко.
Світове Дерево

воску, котрий стікає у церкві зі свічок. Церковні миші про всяк випадок зносять його до підземного світу. А ось і пензлик, — знову тицьнув щось Назару в руки. — Ним рання весна розмальовує перші квіти, що виростають з-під снігу на луках та просіках.

— Дякую тобі, мишачий паничу! — зрадів Назар.

— Чого ти так тішишся? — не втримався той. — Маєш і яйце райської птиці, і віск із пензликом. Але ж для матусі своєї ці скарби занести не зможеш.

— Чому? — аж сплотнів хлопчик.

— А тому, що зачинили її лихі сили у високій вежі на вершечку найвищої гори, — сповістив мишачий панич. — Ніколи туди людині не дістатися!

— Що ж мені робити? — мало не заплакав Назар.

— Стати кішкою, мур-р-р, — порадила його плямиста супутниця.

— А хіба ти вмієш розмовляти? — отетерів хлопчик.

— Вмію, — просто відповіла вона. — То я у нашому світі тільки «няв» і «мур» кажу, а тут — що завгодно.

— Тоді порадь, як я маю стати кішкою, — попрохав Назар.

— Не кішкою, а кошеним, — уточнила вона. — Точніше — котиком. А стати ним дуже просто: береш і стаєш. Тільки

спершу поклади свої скарби в хустинку, зав'яжи вузликом, аби тримати його зубами, коли у вежу будеш прокрадатися.

Назар так і зробив, як порадила його нова приятелька. За мить — вже перетворився на молоде кошеня (бо ж котячі місяці та людські роки трохи схожі) і, затиснувши зубами заповідний вузлик, почав дряпатися на найвищу гору, на шпилі котрої, у куряві чорних грозових хмар, височіла неприступна вежа з його рідною полонянкою.

Немало проминуло часу, відколи котик Назар вирушив у дорогу. Круті схили та підступні корчі виростали у нього поперек дороги, а заплутані стежки так і норовили звести на манівці. Удень він намагався не потрапити на очі ні людям, ні хижакам, а ночами — остерігався попасти у кігті лихих сил. Оскільки котик ні на мить не випускав вузлика зі своїм скарбом, аби випадково не пошкодити його чи не втратити, то за увесь час в дорозі не мав у роті навіть макової крихти.

Стомлений, схудлий, змерзлий — дістався він нарешті до підніжжя високої вежі.

Тонким виступом почав підніматися котик Назар у височінь, де виднілося одне-однісіньке віконечко, за котрим — його полонена ненька. Жодна людина, чи навіть якась інша тварина, окрім кота, не змогла б дістатися до заповітної мети — таким вузьким виявився виступ по самому краю вежі. Але той м'яко ставив одну ногу за іншою, невідступно долаючи свій шлях.

Згорьована майстриня помітила котика, котрий бозназвідки взявся у її темниці, всадовила його на коліна і заговорила, ніби до синочка. Назар хотів сказати їй, що це — саме він, але ж... кішка не може говорити у нашому світі. Тому тільки потерся головою об неньчину долоню і, вправно стрибнувши, поклав поруч неї свій безцінний згорток у вишиваній хустинці.

— Диво-дивнее... — розгубилася писанкарка. — Це ж яйце райської птиці, а це — трошки воску і... пензлик! Котику-муркотику, як ти доніс усе це сюди?

Але, стомлений важкими випробуваннями, котик-синок Назар уже міцно спав на лаві біля маминої спідниці.

Коли почало сходити сонце, писанкарка підставила під його промені черепок із воском — і той швидко розтанув. Далі майстриня взялася вправними рухами вимальовувати на крем'яному яйці райської птиці прадавні символи-візерунки, що мали забезпечити урожайний рік і щасливу долю всім людям на землі.

Тільки-но завершила мати-писанкарка роботу — як затріщала вежа усіма кутками, та й... розсипалася на друзки! А жінка враз опинилася у своїй хаті. І така вона ладна та ошатна — ніби й не було погрому чорних птиць, ніби й не потрощили вони усю працю писанкарки — онде скільки різнокольорових, круглобоких, лискучих писанок пишається по тарелях!

Тим часом на печі заворушилися діти, пробуджуючись від сну, а на лавці прокинувся і солодко потягнувся найстарший синок Назарчик.

— Як же ти змарнів, мій сердешний! — із жалем пригорнула його до себе мати.

— Ой, мамо, гляньте, скільки людей на подвір'ї! — вигукнув хлопчик. — Вони всі прийшли по писанки!

— А й справді! — спохватилася писанкарка. — Сьогодні ж Великдень! Час писанки дарувати і долю добру вінчувати. Нумо, швиденько, перекладайте писанки до кошиків і — гайда на вулицю до людей! — весело наказала вона дітям.

Люди із вдячністю розбирали писанки — господарі брали із баранчиками, хлібороби — з клинцями, мисливці — з оленями, дівчата — з квітами, старики — із небесними мостами, а діти — із пташками. Кожному — своя писанка. Кожному — своя доля.

А яка доля у відважного мандрівника Назара? Хороша! Онде він, на осонні, з кішкою своєю плямистою бавиться...

Оксана Радущинська

1. Чи сподобалась тобі казочка? Як ти оцінюєш вчинки Назара? Чи вміє він, на твою думку, жити у злагоді з усіма царствами природи?

2. Як ти вважаєш, що потрібно знати й уміти людині, аби її розуміли тварини та рослини? Чи в реальному житті друзі-тварини можуть допомагати людям?
3. Розглянь писанкові візерунки та розкажи, як ти розумієш їхнє значення. Чи впливає мова символів на життя людини? Чи віриш ти у чарівну силу писанок?
4. Знайди в інтернеті розповіді про благодійні акції до Великодня, наприклад, про майстер-класи з писанкарства для дітей та молоді з інвалідністю. Вкажи джерело інформації.

- Перекажи коротко і стисло зміст казки. Яка деталь твору, який вислів когось із героїв тобі запам'ятались? Як би ти хотів/хотіла продовжити цю історію?
- Розкажи, чи траплялись із тобою якісь незвичайні історії.
- Намалюй олівцями зразок писанок, які тобі хотілось би подарувати своїм найближчим людям. Якщо вмієш користуватися писачком — розмалюй писанку для мами, братика або сестрички, для своїх родичів чи друзів.
- Можливо, окрім писанки ти захочеш подарувати своїм рідним ще якогось вірша чи побажання у день Великодня.

А що можна намалювати на писанці, яку ми принесемо в дар захисникам нашої України, її славним героям? Що можна їм побажати?

Спробуйте всім класом намалювати велику писанку Перемоги України, вкладаючи кожен у кольорах та завиточках своє побажання Миру.

Бортник — той, хто збирає в лісах мед диких бджіл.

Гніт — шнур, що використовується в газових лампах, свічках та ін.

Муаровий — той, що має мінливий полиск, із переливами.

Відеоролик про створення писанок.

Підказки Вікі-Всезнайка

Ти вже знаєш, що на Великдень використовуються писанки і крашанки. Крашанки — це яйця, які варять у цибулинні, аби надати їм святкового «сонячного» кольору, а після освячення в храмі з'їдають, розділивши порівну між усіма членами родини. Писанку ж не їдять — це живе яйце, яке має велику лікувальну та оберegovу силу.

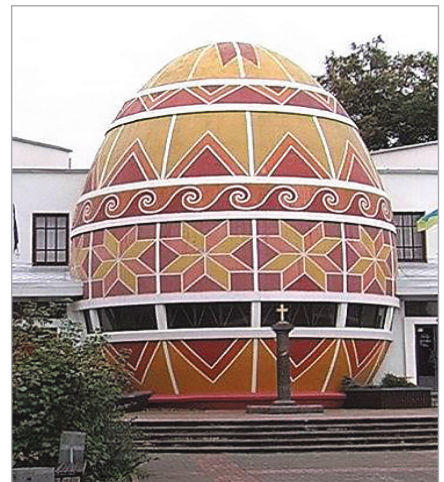
Писанка як символ українського Великодня розійшлася по всьому світу разом з українськими переселенцями. Новою батьківщиною тисяч українців стала канадська провінція Альберта. Саме тут, у місті Вегревіль, було споруджено перший і найбільший у світі пам'ятник писанці.

Ця унікальна «писанка» важить 2 тонни, складається з 7000 елементів та ще й виконує функцію флюгера. Дев'ятиметрове яйце обертається на штоку, вказуючи напрямок вітру. Висота пам'ятника — понад 20 м.

Згодом «писанки» прикрасили міста України. Єдиний у світі Музей писанкового розпису збудовано в місті Коломия на Івано-Франківщині. Частиною Музею є пам'ятник писанці, висота якого сягає 13,5 метра.

Вегревільська писанка

*Музей писанкового розпису
в Коломиї*

СВЯТЕ МАТЕРИНСТВО

Українці з давніх-давен шанували Материнство як прояв найвищої любові в земному світі. В образі Анни (або ще її називали богинею Ладою) наші далекі предки прославляли Матір Небесну, Матір Всесвіту. На земну свою батьківщину теж дивились як на добру матір, що народжує все суще на Землі: рослини, тваринне царство; годує людей багатими плодами. Адже наша мати-земля — жива істота.

У всьому світі вшановується Богоматір — опікунка всього роду людського.

І, безумовно, кожна людина найдорожчим скарбом для себе вважає свою маму, яка дала їй життя, а матір'ю всього народу — свою Батьківщину. Напевно, саме тому у травні, коли земля буває пишним цвітом народжень, в Україні святкують День матері. У цьому святі — данина любові всьому Материнству світу.

Микола Глущенко. Володимирська гірка

Де б не доводилось жити людині, її найдорожчим скарбом є земля предків, рідний край. Тут звучить рідна мова, яку ми дуже точно називаємо душею і серцем народу. У мові — голоси наших предків, промінь у майбутнє.

Виявляється, ця любов до рідного краю є не лише в людей, а й у пташок, і навіть рослин. Такою багатогою і красивою, як в Україні, наша калина не буде в жодному краю.

Чи треба переконувати тебе, що рідну землю треба любити й берегти? Ким станеш ти без того багатства, яке ми називаємо Україною?

1. У чому, на твою думку, відчувається материнська любов нашої планети до кожного живого створіння?
2. Чи доводилось тобі спостерігати за тим, як проявляється любов у тварин, рослин?
3. Що спільного є в материнській любові всіх живих створінь? До яких понять ти ще можеш вжити слово «мати»?

ВІН СЛУХАВ СЕРЦЕМ РІДНИЙ КРАЙ

Павло Тичина — видатний український поет, що умів слухати і чути голоси рідної землі, поетично розкривати її красу у слові. Його поезії про рідний край — співучі, мелодійні, образні. Кожне слово поета промовляє до наших сердець любов'ю до України, бажанням розкрити цю любов у кожному українцеві.

НЕ БУВАВ ТИ У НАШИХ КРАЯХ!

Не бував ти у наших краях!
Там же небо — блакитні простори...
Там степи, там могили, як гори.
А веснянії ночі в гаях!..
Ах, хіба ж ти, хіба ти це знаєш,
Коли сам весь тремтиш, весь смієшся, ридаєш,
Серце б'ється і б'ється в грудях...
Не бував ти у наших краях.

Архип Куїнджі. Степ. Нива

Не бував ти у наших краях,
Бо відтіль не таким би вернувся!
Чув про степ, що ген-ген простягнувся? —
Єсть там люди — й зросли у степах,
Що не люблять, не вміють ридати.
Що не можуть без пісні і нивки зорати!
Тебе ж завжди я бачу в сльозах... —
Не бував ти у наших краях.

Павло Тичина

1. Прочитай уважно вірш та зверни увагу на те, як поет змальовує рідну землю і людей, що на ній живуть.

2. До кого, на твою думку, звертається поет?

- Створи прозову розповідь про красу української землі, використовуючи образи поетичної мови Павла Тичини.
- Розкажи, опираючись на думку поета, чим особливі люди в Україні.
- Напиши коротеньке оповідання чи вірш, використовуючи вислови з вірша Павла Тичини та споглядаючи картину Архипа Куїнджі.

ТО НЕ КРИЛА ОРЛИНИ

Василь Сухомлинський — педагог, письменник, автор багатьох повчальних оповідань, притч, казок та віршів для дітей. Він любив своїх вихованців, легко і доступно навчав їх цінностей життя: дружби, любові та поваги до батьків, до рідної землі.

Я БУВ НА ДАЛЕКІЙ ЧУЖИНІ...

Наталія Лейкіна.
Український мотив

Я був на далекій чужині,
Там небо таке ж голубе,
Та тільки нема Батьківщини,
Нема там, Вітчизно, тебе,

**Бо в ріднім краю над землею
Чистіша і глибша блакить.**

І сонце Вітчизни моєї
Яскравіше в небі горить.

Я слухав пісні на чужині —
Хороші думки в тих словах,
**Але то не крила орлині,
Що є в наших рідних місцях.**

Василь Сухомлинський

1. Прочитай уважно вірш. Який настрій він у тебе викликає? Чи погоджуєшся ти з автором? Що тобі хотілось би додати до сказаного поетом про неповторність рідного краю?

2. Чи доводилось тобі бувати на чужині й відчувати смуток за рідною землею?

• Зверни увагу на виділені в тексті слова. Розглянь картину художниці Наталі Лейкіної. Чи справді небо над Батьківщиною особливе для кожної людини? опиши словами барви українського пейзажу.

• Поміркуй: чому на нашому прапорі ясніють золото-блакитні барви? Чи відповідає наш прапор «характеру» нашої України та людей, що в ній живуть?

Розділіться на групи. Створіть невеличкі презентації чудових місць, в яких вам довелося побувати за кордоном, а також унікальних місць України, які ви відкрили для себе під час подорожей. Поділіться думками про те, які цінності важливі для того, аби людина почувала себе щасливою.

ДЗВІНОЧКИ

Літературна притча

Один чоловік жив зі своєю сім'єю на березі ріки в затишному будиночку. В саду у нього росли яблуні та груші, а вишня й калина дарували чудові ягоди та запашний цвіт навесні. Коли ж починали виспівувати солов'ї — здавалось, наче все небо підспівує з ними...

Його діти росли здоровими та щасливими: в домі не стихали веселощі й пісні...

Та якось, сидячи на березі річки, чоловік собі подумав: «І з чого це ми радіємо? Річка наша — така собі: влітку її можна убрид перебрести. А десть же люди живуть на березі моря чи океану... можуть подорожувати у всі кінці світу...

А хатина? Звичайна собі хатина! Коли всі сідають вечеряти за одним столом, то мусять тулитися одне до одного. Тіснота! А десть же люди живуть у палацах — у кожного окрема палата, та прислуга, та карети!

Дружина вечорами вишиває сорочечки, аби на свята вся родина була гарно вбрана... Та що ті вбогі вишиваночки і свитки? Десть же люди ходять у гаптованих золотом сукнях та свитах...

А їжа яка на столі? Борщ та вареники, та пампушки, та голубці, та каша гречана... А десть же люди їдять різні заморські страви, дорогу рибу та всілякі смаколики щодня на обід...»

Згадавши про їжу, чоловік аж зітхнув тяжко. Не вдалося його життя — ой, не вдалося...

Десть же у людей... Десть там — у заморських краях...

Можливо, той чоловік ще подумав про сучасний комп'ютер та дорогу іномарку, та про путівку на екзотичні острови... та про мандат депутата...

Це все неважливо!

Бо раптом нізвідки з'явився перед ним якийсь могутній чарівник і сказав:

— Давно я спостерігаю за тобою і твоєю сім'єю! Навіть на небо доніс вісточку, що є такі на землі щасливі люди! І живуть вони в країні, що зветься Україна. А тут — що я чую? У твоїх думках — все темне та сумне... І борщ не той, і хата не така... Проте я можу все виправити — адже досі вірив, що у тебе все гаразд! То чого ти бажаєш? Кажі коротко та швидко — все буде зроблено!

Ошелешений чоловік не міг повірити власним вухам. Але треба було швиденько вирішувати — чарівник міг просто зникнути будь-якої миті!

— Море, чарівний берег, багатий палац, слуги, повні скрині золота...

Тут він зробив паузу, аби згадати, чи ще щось не забув.

Але чарівник несподівано зник — і наш щасливчик раптом побачив перед собою... справжнісіньке море! А на його березі сяяв золотими флігелями дах палацу. Запопадливі слуги уже несли йому обід... Звісно, без борщу і голубців...

Розкіш затуманила чоловікові очі. Його дружина на рadosах бігала зі служницями по крамницях і скуповувала за-морський одяг. Діти шаленіли в ігropарку, забувши про все на світі...

Мрії здійснюються!

Але з кожним днем радість поступово втрачала свої яскраві барви. Тепер його сім'я більше не збиралася в теплому колі, ніхто в палаці не співав. Скрізь лунала чужа мова — лише слуги іноді сміялися та жартували між собою. Щовечора з тераси свого палацу він споглядав, як діти убогих рибалок стрибають із кручі у море, аби виловити якусь перлинку і завтра на ринку виміняти на шматок хліба. Ці діти сміялися і стрибали від щастя, коли вдавалося упіймати рідкісну мушлю...

А його діти, напевно, сиділи перед комп'ютерами...

Одного дня вийшов чоловік у сад, аби послухати спів пташок. Пташки співали, квіти цвіли...

А серце його тужно мовчало. Він заплющив очі — й згадав свою хатину, вишневий сад і солов'їв біля хати....

Якийсь щасливий дзвіночок теленькнув у його серці й замовк. Чому замовк дзвіночок? Він пригадав, що там, на його рідній землі, ці дзвіночки співали скрізь.

Що це були за дзвіночки? Як наповнити ними свій палац, голоси дітей, погляд дружини?

І невидимий хтось прошепотів йому на вухо: **«Ці дзвіночки — це голоси рідної землі. На чужині ніхто їх не пробудить...»**

Марія Чумарна

1. Прочитай текст і спробуй продовжити розповідь. Як, на твою думку, може змінитися доля героя цієї притчі? А доля його дітей?

2. Чого, на твою думку, не вистачає людям, котрі покинули рідний край? Чого не вистачало б на чужині тобі?

3. Як ти вважаєш, що за «дзвіночки» роблять людину щасливою на рідній землі? Чи споріднена людина із землею, на якій народилася, з рослинами і тваринами, що її оточують?

Напиши твір-роздум, вірш або казочку на тему «Дзвіночки рідної землі».

«Казка про щастя» (аудіоказка на ніч).

ЛЮБОВ У ПІСНІ ЗАЗВУЧАЛА

Її твори читали під різними псевдонімами: Віра Лебедова, Чайка Дністрова. Але найбільше полюбилась в Україні пісня на слова поетеси **Костянтини Малицької** — вона стала чуйним, добрим нагадуванням кожному українцеві про те, яким великим скарбом обдарував нас Бог, народивши у такому чудовому краї.

ЧОМ, ЧОМ, ЗЕМЛЕ МОЯ

Чом, чом, чом, земле моя,
Так люба ти мені,
Так люба ти мені?

Тим, тим, тим, дитино, знай,
Що тут ти вперше світ
Уздріла в цвіті літ.

Чом, чом, чом, земле моя,
Чарує так мене
Краса твоя?
Чим, чим, чим манить мене
Пташні твоєї спів,
Пахучий цвіт лісів?

Тим, тим, тим, дитино, знай,
Що води ці й ліси —
Твій рідний край!

Тут, тут, тут діди твої
Пролили кров свою
За віру і народ.

Чим, чим, чим манить мене
Вода річок твоїх,
Що тут пливе?

Тут, тут, тут усі твої
Найближчі серденьку
І дорогі!

Костянтина Малицька

Анатолій Солов'яненко «Чом, земле моя» (аудіо-запис).

- Напиши свій роздум про те, чому рідна земля дорога кожній людині.
- Спробуй продовжити сюжет вірша, використовуючи запитання «Чом, земле моя?».
- Чи всі люди, на твою думку, покинувши рідний край, сумують за ним? Від чого залежить зв'язок людини з рідною землею?

Архип Куїнджі. Пейзаж

СТАРИЙ ДУБ І ДІБРОВА

Народна притча

Молодою зеленою дібровою їхав віз із сокирами. Молоді дубочки коли це побачили, то жахнулися і притулилися до матері-землі. Шкода їм рано гинути, покинути рідну землю, де молоде коріння переплелось з могутнім корінням пращурів. Тут щодня щебече рання пташка про красу Божого світу, тут трава така пишна й зелена, а вода чиста, наче сльоза...

Тремтять дубочки і плачуть.

А старий дід — дупластий дуб — потряс своїм верхів'ям, похитав зеленою головою та й промовив ласкаво до онуків:

— Чого ви жахаєтесь, чого плачете?

— Як же нам не плакати, як не журитися, — загомонила діброва, — адже

*Дуб Максима
Залізняка
в Холодному Яру*

нашого ворога безліч, тож покладемо свої буйні голови на рідну землю.

— Ой дітоньки, нерозумні ви ще, бачу, та й досвіду не маєте. Чого вам лякатися? Хоч ворогів і багато, але нема між ними нашого брата. Біля жодної сокири нема топорюща. Застямте собі: **коли серед наших ворогів нема нікого з нас, то жоден ворог нам не страшний!**

1. Прочитай уважно народну притчу та зверни увагу на виділені слова у тексті. Як ти їх розумієш?
2. Як, на твою думку, природа може захистити себе від згубної діяльності людини? Як людина може використовувати багатства лісу й не знищувати природи?
3. Чи можна застосувати головну думку цієї притчі до людського життя?
4. Чому саме дуба люди усього світу вважають символом незламної сили?

Ведемо дискусію: одна група вмотивовує позицію «Що допомагає людині почуватися щасливою», а друга група — «Які речі, думки, звички руйнують щасливе життя людини».

- Напиши листи-побажання, створи малюнки-побажання, вірші і казки для своїх найближчих родичів та друзів, для України і всього людства про щастя і добру долю.
- Виконай на вибір:
  - Прочитай уважно прислів'я й усно розкажи, як ти розумієш їхній зміст.
  - Вибери прислів'я, яке, на твою думку, найточніше виражає суть любові до рідної землі. Напиши свої роздуми письмово.
  - Напиши вірш чи акровірш про Україну.

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ про рідну землю

- ❖ За рідною землею і в небі скучно.
- ❖ Людина без вітчизни — як соловей без пісні.
- ❖ Хто землі дає, тому й земля дає.
- ❖ Де рідний край, там і під ялиною рай.
- ❖ Без Батьківщини немає людини.
- ❖ Наша слава – Українська держава.

Іван Сколоздра. Дерево Роду

Хай вічно квітне Сад мого народу!
Хай Рід безсмертний на Землі живе!
Нам Бог дарує Мир у нагороду
За України Серце золоте!

Відгадки до загадок

с. 14. Рік.

с. 57. Життя і смерть. Час.

ЗМІСТ

Ми знову в осінь увійшли	3
Промінчики слова	4

1. ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ І СВІТУ

Яйце — чи дерево?	7
Дерево Життя. <i>Давньоукраїнський міф про створення світу</i>	9
Сокіл-Род. <i>Український міф</i>	11
Хто вона — правда?	15
Названий батько. <i>Народна казка</i>	16
Правда і Кривда. <i>Українська народна казка</i>	21
Таємниця казкових імен	26
Панна Ганна. <i>Українська народна казка</i>	27
Про створення Землі. <i>Легенда</i>	34
Таємниця Замкової гори. <i>Літературна легенда. Олександр Гаврош</i> ...	35
У світі казки чарівної	42
Притчі та байки. У чому більше правди?	45
Хто розумніший. <i>Українська притча</i>	45
Середина світу. <i>Українська притча</i>	45
Хто ти є? <i>Народна байка</i>	47
Повчальні життєві історії, що збереглись у пам'яті	50
Про чоловіка, який мріяв побачити море. <i>Народна бувальщина</i>	51
Сам не бачив, а що чув — і вам перекажу	53
Чарівне дзеркало. <i>Народний переказ</i>	54
Світ загадок, прислів'їв і приказок	57

2. ЖИВА КАЗКА ПРИРОДИ

Барви слова	64
Ліс. <i>Богдан-Ігор Антонич</i>	65
Друже мій. <i>Оксана Сенатович</i>	66
Таємниця восьми липових дощечок. <i>Уривок з повісті «36 і 6 котів-детективів»</i> . <i>Галина Вдовиченко</i>	68
Пригоди на острові Клаварен. <i>Уривок. Ірен Роздобудько</i>	84

3. ПИСЕМНІ СВІДКИ МИНУВШИНИ

Сила — від рідної землі	101
Михайло-семиліток. <i>Оповідання з народного переказу. За Антоном Лотоцьким</i>	102
Кирило Кожум'яка. <i>Старокиївська легенда. За Наталеною Королевою</i>	109

4. РІЗДВО У НАШІМ КРАЮ

Різдво — початки світу	113
Коли не було з Нащада Світа. <i>Народна колядка</i>	114
Стоїть яворець тонкий, високий. <i>Народна колядка</i>	116
Щедрик-щедрівочка	117
Ой сивая та і зозуленька. <i>Щедрівка</i>	118
Щедрик	118
Казка про колядку. <i>Зірка Мензатюк</i>	121

5. СВІТ ФАНТАЗІЇ

Мандри і подвиги хитромудрого переможця дванадцятиголового змія лицаря Горчика, його банконосця Третього Зайвого та красуні Каролі. <i>Уривки з казки-повісті. Галина Малик</i>	129
Прибулець із Сатурна. <i>Із серії книг «Пригоди Лумпумчика».</i> <i>Марія Чумарна</i>	139

6. ПІСНІ ВЕСНЯНОЇ ПОРИ

Вечірня година. <i>Леся Українка</i>	151
Садок вишневий коло хати. <i>Тарас Шевченко</i>	154
За сонцем хмаронька пливе. <i>Тарас Шевченко</i>	155
Розмова з другом. <i>Максим Рильський</i>	157
У череві дерева. <i>Із книги «Світован». Мирослав Дочинець</i>	160

7. ВЕЛИКДЕНЬ В НАШІЙ УКРАЇНІ

Народний образ весни. <i>За Олексою Воропаєм</i>	167
«Плетений Шум». <i>Народна гайвокова гра</i>	170
«Воротар». <i>Народна гайвокова гра</i>	171
«Царівна». <i>Народна гайвокова гра</i>	172
Казка про великодню писанку. <i>Оксана Радушинська</i>	173

8. НАЙДОРОЖЧИЙ СКАРБ

Святе материнство.....	187
Не бував ти у наших краях! <i>Павло Тичина</i>	188
Я був на далекій чужині... <i>Василь Сухомлинський</i>	190
Дзвіночки. <i>Літературна притча. Марія Чумарна</i>	191
Чом, чом, земле моя. <i>Костянтина Малицька</i>	194
Старий дуб і діброва. <i>Народна притча</i>	195
Інтернет-джерела	199

У підручнику використано такі джерела:

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	в кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ЧУМАРНА Марія Іванівна
ПАСТУШЕНКО Наталія Миколаївна

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Головний редактор *Богдан Будний*
Редакторки *Донара Пендзей, Галина Домарецька*
Художники *Вікторія Дунава, Віра Чипурко*
Обкладинка *Ростислава Крамара*
Художній редактор *Ростислав Крамар*
Технічна редакторка *Неля Домарецька*
Комп'ютерна верстка *Ірини Демків, Зоряни Сидор*

Підписано до друку 20.03.2023. Формат 70×100/16. Папір офсетний.
Гарнітура CentSchbook Win95BT. Друк офсетний. Умовн. друк арк. 16,25.
Умовн. фарбо-відб. 65,00. Обл.-вид. арк. 14,35. Тираж 14 274 пр.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352)52-06-07
office@bohdan-books.com   www.bohdan-books.com